SPISY IGNAZIA SILONE

Svazek 2.

FONTAMARA

MZK-UK Brno
2619861504
1-198.143, sv. 2 (náhrada) 1.zk)
UNIVERSITNÍ KNIHOVNA BRNO

PŘEDMLUVA

To, co zde chci vypravovati, stalo se v posledním roce ve Fontamaře.

Fontamara je nejchudší a nejzaostalejší ves v Marsice — na sever od vysušeného jezera Fucina. Na kamenném návrší kolem chatrného kostelíka stojí asi sto chudobných chat, všechny přízemní, nepravidelné, většinou zčernalé, deštěm a větrem poškozené, střechy pokryté cihlami a všemi možnými střepy. Největší část těchto obydlí má jediný otvor; dveře, okno a komín v jednom. Uvnitř není řádné podlahy, zato vlhké zdi; zde bydlí, spí a jedí lidé, tu oplodňují muži a rodí ženy, jsou tu prasata, osli, kozy a slepice.

Více by se věru nedalo o Fontamaře vyprávět, kdyby se tam nebyly děly tak pozoruhodné věci.

Svůj život do dvaceti let prožil jsem ve Fontamaře a více by se o tom také nedalo říci.

Po dvacet let táž obloha, táž země, týž déšť, týž sníh, tytéž domy, týž kostel, tytéž svátky, totéž jídlo, táž bída: nouze zděděná po otcích, kteří ji zdědili od dědů a ti ji zase převzali od svých předků.

Život člověka, zvířete a země ve věčném koloběhu, ve změně času, ve změně přírody.

Nejdřív přijde setí, potom plení, potom ořezávání, potom sírování, potom sklízení a potom přijde třídění. A potom?

Opět:

Setí, plení, ořezávání, sírování, sklizeň a třídění.

Stále totéž, nezměnitelně totéž. Stále. Léta plynou, léta se hromadí, mladí stárnou, staří umírají, a seje se, pleje se, řeže se, síruje se, sklízí se a vybírá se. A co potom?

Totéž. A pak? Stále totéž. Rok jako rok, každá roční doba jako dřívější, každá generace jako předešlá.

V období dešťů se lidé zabývají rodinnými věcmi. To znamená: hádají se. Ve Fontamaře není dvou rodin, které by nebyly mezi sebou spřízněny. Všichni mají proto společné zájmy. Proto také se mezi sebou perou. Jsou to vždy tytéž rozepře, nekonečné rozepře, které se dědí s generace na generaci v nekonečných procesech, v nekonečných výdajích, aby se zjistilo, komu náleží trní, které ohraničuje mez. Mezitím trní shoří, ale rozepře doutná dále.

Nevyhnutelný běh věcí. Uloží se dvacet soldů, příští měsíc třicet, na konci léta dokonce sto soldů; to dá za dvanáct měsíců kolem třiceti lir. Ale potom přijde nějaká nemoc, nebo nějaké jiné neštěstí, a tu se zase snědí úspory desíti let. A začíná se znova: dvacet soldů, třicet soldů, sto soldů za měsíc. A pak znovu totéž. V rovině se mění všelicos. Ve Fontamaře se nemění nic. Země je neplodná, kamenitá. Ten trošek půdy je rozdělen a hypotékami zatížen. Žádný sedlák nemá víc než několik hektarů.

Vysušení Fucinského jezera mělo v posledních osmdesáti letech za následek takové stoupání teploty, že kultury na okolních vrscích jsou spáleny, olivy zničeny. Hrozny jsou nemocné a málokdy uzrávají. Musí býti utrženy koncem října, než napadne první sníh, a dávají víno natrpklé, citronově kyselé. Sedláci, kteří je lisují, musí je nakonec píti sami.

Takovou bídu nemůže vyvážiti ani vyschlé dno Fucinského jezera, které dnes náleží k nejplodnějším částem Italie. Úžasná bohatství, která půda vynáší, nezůstávají na místě, nýbrž plynou do města.

Společně s obrovskými statky kolem Říma a v Toscaně jest 14.000 hektarů majetkem t. zv. prince Torlonie. Ten pochází z jednoho Auvergnana, nějakého Torlogne, který se začátkem minulého století usídlil s francouzským plukem v Římě. Tam spekuloval na válku, pak na mír, pak se solí, pak na válku z roku 1848, pak na mír po ní, na válku 1859 a na mír po ní, na Bourbony a na jejich zkázu.

Počátkem let sedmdesátých podařilo se mu zmocniti se akcií neapolsko-francouzsko-španělské společnosti, které tenkrát měly nízký kurs. Podle práv, která přiznal neapolský král společnosti, měl míti Torlogne po 90 let užitek z vysušené půdy. Ale jako uznání za politické služby, které prokázal piemontské dynastii, dostal tuto dobrou půdu ve věčný majetek, byl vyznamenán titulem vévody, pak prince.

Řečený „princ Torlonia" má vlastní gardu k ochraně svého majetku. Příkop skorem 60 *km* dlouhý je veden kolem jeho statku. Aby se překročil, musí se používati vytahovacích mostů, které se v noci zdvihnou. Nikdo nemá práva stavět ve velké rovině chaty nebo domy.

Zde pracuje na 10.000 cafonů. Pro slovo „cafoni" není v češtině vyhovujícího výrazu. Jsou to nejchudší zemědělci. Tak zvaný „princ Torlonia" přenechává svoji půdu advokátům, lékařům, notářům, učitelům a bohatým sedlákům z okolí a ti ji zase propachtují, nebo též sami obdělávají tím způsobem, že přijímají chudé cafony za nádeníky. V každém větším městě na okraji údolí koná se proto každého rána trh na cafony, kde nájemci Torloniových pozemků přijímají denně nové pracovní síly. Cafoni musí choditi 5—12 *km*, aby se dostali na svá pracovní místa.

Úžasné bohatství, které Torlonia získává ročně

z Fucina, odporuje křiklavě nouzi cafonů: 300.000 centů cukrovky, 300.000 centů obilí, 10.000 centů zeleniny všeho druhu. Fucinskou cukrovku zpracovává jedna z největších evropských továren. Pro cafony, kteří cukrovku pěstí, zůstává vyjímečnou pochoutkou, kterou dostávají jen ve velikonočních koláčích. Skorem všechno obilí Fucina jest dopravováno do města, kde se z něho vyrábí bílý chléb a malé koláčky, které žerou též kočky a psi měšťanů. Ale cafoni, kteří pěstují obilí, žijí největší díl roku z kukuřice. Berou hladový žold. Mzdu, která jim nedovoluje, aby žili, nýbrž jenom živořili. Dříve se jich mnoho stěhovalo do Ameriky. Před světovou válkou hledali Fontamařané štěstí až v Argentině a v Brazilii. Ti, kteří měli štěstí, se konečně vrátili, ne však již do Fontamary, nýbrž do sousedních obcí, kde měli se svými úsporami větší naději na výdělek. Ti, kteří neměli úspěch, vrátili se zase do své vsi a upadli zase do své navyklé lhostejnosti. Život, který viděli za mořem, zůstal v nich jako sen o ztraceném ráji.

Události, které se sběhly v několika týdnech minulého roku ve Fontamaře, přivedly život, jenž byl po mnoho pokolení ve stagnaci, zase do běhu.

Tisk se o to zprvu nestaral. Teprve po několika měsících začaly o tom v Italii a v cizině kolovati pověsti.

Fontamara, ves, již nelze najíti na žádné mapě, stala se najednou předmětem mnoha diskusí, symbolem velkého dílu Italie, a to jižního.

Pověsti o tom místě se mi zdály z počátku velmi fantastické, skorem nemožné a z nevysvětlitelných důvodů připsané této odlehlé a těžce kontrolovatelné vsi. Všechny mé pokusy, abych dostal přímé zprávy, zůstaly marné.

Když však jsem přišel jednou pozdě v noci domů, našel jsem přede dveřmi svého bytu tři ospalé cafony

na zemi, dva muže a jednu ženu. Podle jejich kabátů a podle jejich lněných pytlíků poznal jsem v nich ihned Fontamařany. Při mém příchodu vstali a při svitu plynového plamene poznal jsem i jejich obličeje. Byli opravdu z Fontamary.

Vysoko rostlý stařec, hubený, obrovský, s pomalými, medvědími pohyby a vráscitým obličejem. Ve stínu za ním žena a syn.

Vstoupili. Sedli si. Začali vyprávěti. Nejdříve mluvil stařec. Potom žena. Potom opět stařec, pak znovu žena. Pak znovu stařec, pak syn. A na konec zase stařec.

Když stařec domluvil, rozednívalo se.

To, co vypravovali, stojí v této knize.

Dvě věci musí hned zde býti vysvětleny. První: Má zpráva se čtenáři bude zdáti protikladnou k malebnému obrazu, který si dosud tvořil o jižní Italii. V knihách je to šťastná, překrásná země, kde chodí sedlák vesele si trilkuje do práce, kde dívky v svých hezkých krojích zpívají sborem a v blízkém lesíku zpívá slavíček.

Ve Fontamaře vypadá ovšem život docela jinak.

Kdo v této povídce hledá folklor, hledá jej marně. Ani slovem se tu nemluví o oděvu Fontamařanů. Nenajdete jediného slova o lidové mluvě.

Ve Fontamaře není lesů. Hory jsou ošklivé a holé jako největší část Apenin. Je tam málo ptáků. Žádní slavíci, v nářečí není pro ně ani výrazu. Sedláci nezpívají, ani sborem, ani o samotě, ani když jsou opilí, tím méně, když pracují. Místo toho nadávají a klejí. Klejí, když jsou pohnuti velkými city: radostí nebo nenávistí. Ani přitom nevyvíjejí mnoho obrazotvornosti. Vybírají mezi dvěma nebo třemi jim známými svatými a zneužívají jejich jmen s přísadou týchž slov.

Jediný člověk, který v mém mládí ve Fontamaře

zpíval, byl švec. Zpíval jedinou píseň, která se vztahovala na habešskou válku a počínala se těmito slovy:

„Ó Baldissero, nevěř
černému plemeni."

Při poslouchání tohoto popěvku, denně, od rána do večera, hlasem, který se stával rok od roku smutnějším a tenčím, vznikla mezi mládeží ve Fontamaře opravdová starost, že by se tento „Generale Baldissera" buď z bezhlavé odvahy, z roztržitosti, nebo z lehkomyslnosti mohl s těmi černochy přece jen spustit. O mnoho později jsme se dověděli, že bylo toto černé nebezpečí dávno předtím překonáno. Druhá věc jest jazyk:

Jen ať nikdo nemyslí, že Fontamařané mluví italsky. Italština jest pro nás totéž jako latina, francouzština nebo esperanto, kterým se vyučuje na školách.

Je to pro nás cizí, mrtvá řeč, jejíž slovní bohatství a tvarosloví vznikly bez jakéhokoli vztahu k nám, k našemu životu, k našemu myšlení a bytí. Arci již jiní cafoni z jihu psali a mluvili italsky přede mnou. Právě tak jako jiní nosili, když šli do města, vyčištěné boty, límce a kravaty. Ale stačí nás jen pozorovati, aby v nás kdekdo ihned poznal neohrabance ze vsi. Italština jest jen s to, aby zmrzačila naše myšlenky, aby jim dala šedé a banální vzezření. Je-li pravda, že teprve ten se umí dobře vyjadřovati v řeči, kdo se v ní naučil mysliti, dokazuje námaha, kterou Fontamařanům působilo mluviti italským jazykem, že se v něm nikdy myslit nenaučili. (Proto jest dnešní italská kultura pro nás kulturou cizí.) — Třebaže jsme si vypůjčili jazyk, jest přece umění vypravovatelské naše, je to umění fontamarské. Už jako děti jsme se v něm cvičili v dlouhých nocích při rachotu tkalcovského stavu.

Není žádného rozdílu mezi vypravováním, tímto

uměním přivěšovati slovo k slovu, spojovati větu s větou, řádku s řádkou, obličej s obličejem, a mezi naším starým uměním tkalcovským: starým uměním pojit nit s nití, barvu s barvou, čistě, pořádně, vytrvale a jasně. Zprvu se pozná jen stonek růže, potom listy, pak kalich, pak listy květu. Ale už od počátku vidí každý: bude to růže. Proto se zdají naše práce měšťákům svérázné. Nikdy jsme se nepokusili o to, abychom je prodali v městě. Ani jsme je nikomu nenabízeli. Prosili jsme snad my, aby měšťáci vypravovali o svých věcech po našem způsobu? Nikdy jsme je o to neprosili. Každý má míti právo rovnat své věci po svém způsobu.

I. Silone

SVĚTLO

„Prvního května 1929," začal stařec vypravovati, „byla Fontamara po prvé bez elektrického světla. Druhého června, třetího června a čtvrtého června zůstala Fontamara beze světla.

Tak tomu bylo v příštích dnech, v příštích měsících, až si konečně Fontamara zvykla svitu měsíce. Od měsíčního světla až k elektrickému potřebovalo toto místo sta let: byla to daleká cesta přes olivový olej a petrolej. K návratu od elektrického světla k měsíčnímu stačil však jeden večer. Mladí neznají tuto historii, my staří ji však známe. Víme, že všechno nové, zač my jižní sedláci máme děkovat v posledních sedmdesáti letech Piemonťanům, omezuje se celkem na dvě věci: elektřinu a cigarety.

Elektřinu nám zase vzali. Cigarety si mohou nechat. Neboť nám vždycky stačil tabák.

Když elektrické světlo po prvé nesvítilo, nemusilo to být překvapením; pro nás to však překvapení bylo.

Pro Fontamaru se totiž elektřina stala přírodní silou; nikdo za ni neplatil již několik měsíců. Nakonec už ani nepřicházel obecní posel, ktery nám pravidelně přinášel měsíční účet s razítkem: ‚Neplaceno.' Při tom byl tento papír jediný papír, kterým jsme si čistili dýmky. Když však se objevil posel naposledy, bylo by ho to stálo málem život. Skoro by ho byl stihl při vchodu do vsi výstřel z pušky, a to přes to, že si vedl velice opatrně. Přišel do Fontamary, když muži byli

při práci, a on věděl, že v domech jsou jen ženy a děti. Byl velice přívětivý a rozdával své lístky s blbým a soucitným úšklebkem: ‚Nezlobte se! Prosím, vezměte jen, každý může potřebovat v domě kousek papíru.' Ale ani tolik přívětivosti nestačilo. Později mu totiž vysvětlil jeden forman, ne ve Fontamaře, neboť on sám tam už nevkročil, nýbrž dole v městečku, že výstřel z pušky nebyl výslovně určen jemu, jeho osobě, osobě Innocenza La Legge, nýbrž spíše dani. Ale kdyby jej byla kulka zasáhla, nebyla by bývala usmrcena daň, nýbrž on — proto prý není už radno přicházeti a mimo to nikdo by prý pro něj neplakal. On však přesto nikdy nepřišel na myšlenku, aby Fontamařany zažaloval. ‚Kdyby se daly vši zabavit a prodat,' prohlásil jednou Innocenzo, ‚potom ano, pak by měla exekuce jistě veliký úspěch. Protože však k tomu schází zákonitý podklad, dá se jen zavřít světlo.'

Světlo mělo býti zavřeno prvního ledna, pak prvního března. Potom prvního května. Prvního června bylo zavřeno.

Ženy a děti v domech to pozorovaly poslední. Avšak my, kteří jsme přišli z práce, kteří jsme byli ve mlýně a vraceli se po silnici domů, kteří jsme byli u hřbitova a přicházeli s hor, my, kteří jsme pracovali v písečných jamách a táhli jsme domů podél horského potůčku, kteří jsme se vraceli z denní roboty odevšad, v noci znenáhla se sklánějící, viděli jsme světla sousedních vesnic a viděli jsme, že Fontamara zůstala tmavou, zmizela, zahalila se, zamlžila se, splynula se stromy, ploty a hnojišti v jedno. A věděli jsme všichni hned, oč běží. (Bylo to překvapení, a přece nebylo.)

Pro děti to byla prostě zábava. Je tak málo příležitosti k smíchu u nás! A když je, pak se jí využije důkladně. Jest jedno, zda se obcí řítí motocykl, či se páří dva oslové, či hoří v komíně.

Když jsme vešli do vsi, potkali jsme prvního generála Baldisseru, který v létě před svým domem při svitu uliční lucerny do pozdní noci spravoval boty.

Děti stály kolem jeho pracovního stolu, rozházely mu pilníky, hřebíky, nože, smůlu, nitě a kůže, kbelík se špinavou vodou mu vylily na nohy, až on proklínal všechny svaté toho okresu a hned se ptal, zda si při svém stáří a špatném zraku zaslouží, aby mu brali elektrické světlo, a co si asi král Umberto při takové sprostotě myslil.

Není tak lehko uhodnouti myšlenky krále Umberta!

Byly tu arci ženské, které naříkaly. Ženy, jejichž jména jmenovat je zbytečno. Ženy, které se krčily na prazích svých domů, které kojily děti a přitom naříkaly. Naříkaly, že jim zavřeli světlo, jako kdyby jejich nouzi činila tma ještě tmavší. My, Michele Zompa a já, zastavili jsme se u stolu před hostincem Marietty Sorcanerové. Hned potom prišel Jacobo Losurdo se svou právě oplodněnou oslicí, potom ještě Pontius Pilatus s bedničkou síry na zádech. Přišli Antonio Ranocchia a Baldovino Sciarappa, kteří předtím stříhali révu, a potom přišli Giacinto Barletta, Venerdi Santo, Ciro Zironda, Papasisto a jiní z pískových lomů. Všichni mluvili o elektrickém světle, o daních, o nových daních, o starých daních, o obecních daních, o státních daních a opakovali přitom stále totéž, protože pořád všechno zůstává stejné. Mezitím však přišel cizinec. Nikdo to nepozoroval.

Cizinec s kolem. Kdo to asi byl v tuto hodinu? Těžko říci.

Od světla nebyl. Od obce také ne. Od soudu teprve ne. Byl to elegantní mladík s jemným, čistě oholeným obličejem, s pusinkou jako cukrové srdéčko. Jednou rukou držel kolo za řídítka a tato ruka byla malá a

UNIVERZITNÍ BRNO KNIHOVNA

hladká jako břicho ještěrky. Přes boty měl navlečeny bílé kamaše.

Ihned jsme zmlkli. Bylo nám jasno, že tento hoch přišel s novou daní. Nedalo se pochybovat. Nedalo se ani pochybovat, že podnikl svou cestu nadarmo a že jeho papíry propadnou témuž osudu jako papíry Innocenza La Legge. Nás zaměstnávala jen jedna otázka: Jaká nová daň to asi bude? Každý o tom přemýšlel po tichu. Ale marně.

Zatím se cizinec již dvakrát nebo třikrát ptal mečivým hlasem na dům vdovy po hrdinovi Sorcanerovi.

Marietta Sorcanerová byla sama přítomna a zatarasovala svým obrovským těhotným břichem, třetím nebo čtvrtým od té doby, co její muž padl ve válce, dveře hostince. Zanechal jí stříbrnou medaili a pensi, ne však trojí nebo čtveré těhotenství. Říká se však, že Sorcanerová měla na základě slávy svého zesnulého muže často co dělat s lidmi vysokého postavení. Jednou při velké vlastenecké slavnosti v městečku předsedala po boku biskupově. Tenkrát byla před druhým porodem. V tomto stavu působila neušlechtile a provokativně. Biskup, který měl bystré oči, zeptal se: ‚Vy jste se asi znovu provdala, má milá?' Ona odpověděla záporně. Biskup se pak prý v údivu dotkl narážkou jejího objemu, a tu Marietta, která na to nebyla připravena, našla jenom tuto odpověď: ‚Upomínka na hrdinu.'

Hospodská znala, jak zacházeti s osobami vyššího postavení. Proto pozvala cizince ihned, aby si přisedl ke stolu. Ten vytáhl z kapsy velké archy a položil je před sebe.

Když jsme viděli ty archy, ztratili jsme poslední pochybnost. Archy tu byly, nové daňové archy. Zbývala jen otázka: Jaká daň?

Tu již začal cizinec mluvit. Poznali jsme v něm ihned

měšťáka. Z těch mnoha slov, která řekl, rozuměli jsme jen několika málo. Nepodařilo se nám vypátrati, o jakou daň běží.

Stáli jsme tam se svým nářadím, motykami, krumpáči, lopatami, stříkačkou na síru a s oslicí Jacoba Losurda. Bylo již pozdě. Někteří odešli. Venerdi Santo, Giacinto a Papasisto odešli. Baldovino Sciarappa a Antonio Ranocchia poslouchali žvanění muže z města ještě chvilku, pak odešli též. Jacobo Losurdo chtěl ještě zůstat, ale oslice ho donutila k odchodu. Tak jsme zbyli i s tím měšťákem čtyři.

On vypravoval, ale nikdo mu nerozuměl. Nikdo nechápal, co se ještě zdaňuje, co by vůbec ještě mohlo býti zdaněno.

Konečně přestal muž z města mluvit. Obrátil se na mne, protože jsem stál nejblíže, podával mi bílý arch, dal mi tužku a řekl:

‚Podpiš!'

Proč podpisovat? Nač podpis? Z jeho velkých žvastů jsem nerozuměl ani celým desíti slovům. Ale kdybych i byl rozuměl všemu, proč bych byl měl podpisovat?

Muž z města se obrátil ke cafonovi vedle mne, přisunul mu list, podal mu tužku a řekl:

‚Podpiš!'

Ani ten se nehnul. Muž z města se obrátil na třetího cafona, přisunul mu list, podal mu tužku a řekl:

‚Podpiš! Začni ty... Po tobě podpíší i ostatní...!'

Bylo to, jako kdyby mluvil do zdi. Nikdo se neozval. Když jsme beztoho nevěděli, oč běží, proč bychom byli podpisovali?

Měšťák byl celý bez sebe. Tón jeho hlasu se nám zdál urážlivým. Vystříhal se však mluviti o dani. Čekali jsme na to napjatě, ale on mluvil o jiných věcech. Pojednou uchopil jezdecký bičík, který visel na ří-

dítkách jeho kola, a začal jím švihat tak, že se skorem dotkl mého obličeje.

‚Mluv, mluv!' křičel. ‚Pse zatracený, proč nemluvíš... ? Proč nechceš podepsat?'

Vysvětloval jsem mu, že nejsme žádní blbci. Vysvětloval jsem mu, že jeho brebtání nemůže oslabit naše mínění, že běží zase o novou daň.

‚Rozuměli jsme,' odpověděl jsem. ‚Až příliš dobře jsme rozuměli! Ale platit, platit nebudem. Máme již daň na dům, daň na vinice, daň na osla, daň na psa, daň na pastvu, daň na prase, daň na káru, daň na víno... to stačí. Co chcete ještě zdanit?' Podíval se na mne, jako kdybych byl mluvil čínsky. ‚Mluvíme, aniž si rozumíme,' řekl sklesle. ‚Mluvíme stejnou řečí a nemluvíme jí.'

To se srovnávalo s pravdou. Měšťák a cafone si nemohou rozuměti. A když mluvil, mluvil jako měšťák a nemohl přestati býti měšťákem, mohl mluviti jen jako měšťák. Ale my jsme byli cafoni, rozuměli jsme všemu jako cafoni, to znamená: svým způsobem. Tisíckrát jsem za svého života nabyl zkušenosti: měšťák a cafone jsou dva úplně rozdílné pojmy. Byl jsem za svého mládí v Argentině, na pampách, mluvil jsem tam s cafony všech ras, počínajíc Španěly až po Indiány, a rozuměli jsme si, jako kdybychom byli ve Fontamaře. Každou neděli jsem se však bavil s jedním měšťákem, poslaným od konsulátu, a nikdy jsme si nerozuměli. Často jsme rozuměli dokonce opak.

Nebyl jsem tedy vůbec udiven, když muž z města počal znovu vykládati, že nemluvil vůbec o daních, že nemá co dělat s daněmi, že přišel do Fontamary z jiného důvodu a že se vůbec nemusí nic platit.

Jelikož bylo zatím dost pozdě a tma, rozškrtl zápalku. Pak ukazoval jednomu po druhém archy. Byly doopravdy bílé. Nebyly to žádné daňové archy. Jen

nahoře bylo něco napsáno. Muž z města zapálil nyní dvě zápalky a ukázal nám, co tam bylo napsáno:

‚Podepsaní potvrzují, že dali kapitánovi milice, cavalieru Pelinovi, po přečtení výše uvedeného textu svůj podpis dobrovolně a plni nadšení.'

Řekl nám, že on je cavaliere Pelino.

Podepsané archy prý půjdou k vládě. Prý dostal tyto archy od svého představeného. Stejné archy byly jeho kolegy dodány do jiných vsí. Prý to není nic zvláštního pro Fontamaru nebo proti Fontamaře, je to pro všechny vsi. Jde prý o žádost k vládě, řekl. Žádost ta potřebuje prý mnoha podpisů.

Žádost sama tu nebyla. Cavaliere Pelino ji neznal. Dal nám svoje čestné slovo, že ji opravdu nezná. Žádost prý byla psána jeho představeným. Jeho povinností jest jen, aby sbíral podpisy, a povinností cafonů: aby je dali.

‚Rozuměli jste?' A vysvětluje dodal: ‚Čas, v kterém jste byli přehlíženi, opovrhováni, minul! Máme teď nový režim, který má velkou úctu před cafony a chce slyšeti jejich mínění...

Proto podepište! Važte si úcty, kterou vám prokazuje režim tím, že k vám posílá úředníka, aby slyšel vaše mínění.'

Byli jsme stále nedůvěřiví. Generál Baldissera, který se zatím přiblížil a slyšel poslední slova, řekl — jak obyčejně ševci činívají — překotně:

‚Když mě ctěný pán ujistí, že nejde o placení, podepíši první...'

I podepsal první. Pak já. Pak Pontius Pilatus, který stál vedle mne. Pak Michele Zompa. Pak Marietta.

A ostatní? Jak bylo možno, abychom se jich zeptali? Bylo to nemožné, abychom v této hodině chodili dům od domu.

Cavaliere Pelino našel řešení: měli jsme mu diktovat jména všech cafonů z Fontamary a on že si je zapíše.

Tak se také stalo.

U jediného případu bylo nutno diskutovat, totiž u Berarda Violy. Pokusili jsme se, abychom cavalieru Pelinovi vysvětlili, že Berardo by nepodepsal za žádných okolností. Ale i jeho jméno bylo zapsáno.

Již druhý arch byl popsán jmény a muž z města již spotřeboval třicet až čtyřicet zápalek, když vtom něco zpozoroval. Něco na stole učinilo na něj dojem, něco se mu hnusilo. Rozškrtl novou sirku a prohlížel si to důkladně. Sklonil se tak hluboko, že se skorem dotýkal nosem stolu. Pak ukázal na tu věc prstem a zamečel svým kozím hláskem:

Copak je to? Od koho je tohle svinstvo? Kdo to přinesl?

Hledal hádku? Nikdo mu neodpověděl. Generál Baldissera pro jistotu odešel. Cizinec opakoval svoji otázku čtyřikrát, pětkrát. Zapálil tři sirky najednou, aby bylo lépe vidět na stůl. Bylo vidět, že se něco hnulo. Sice nic hrozného, ale bylo tu něco. Pontius Pilatus se zdvihl první, naklonil se, podíval se na to a řekl:

‚To není ode mne!'

Udělal jsem totéž. Podíval jsem se na to, dotkl jsem se toho, obrátil to dýmkou znovu:

‚Opravdu, ne ode mne!'

‚Opravdu, opravdu ne ode mne!'

Michele Zompa se tvářil, jako by nebyl slyšel, a díval se při kouření do vzduchu. Též Marietta se sklonila nad stůl, viděla hmyz, který zatím dolezl doprostřed archu, popsaného jmény, podívala se naň zdlouha, vzala jej do ruky, hodila jej doprostřed světnice a řekla:

‚Zajímavé...! Velice zajímavé...! Nový druh... tmavší, delší a s křížkem na zádech...!'

Michele Zompa vyskočil s výkřikem:

‚Co...? Jak...? Měla opravdu křížek na zádech?

A tys ji odhodila? Odhodilas papežovu veš? Nešťastnice, prokletá bídnice...!'

Nikdo tomu nemohl rozumět. Tu počal Michele vykládat:

‚Běží o sen, který se mi zdál minulou zimu. Vypravoval jsem jej kanovníkovi Donu Abacchiovi. Ten mi radil, abych o tom mlčel. Ale teď — jestliže Marietta nelže, zjevil se On. On se zjevil a já mohu mluvit.

Po smíru mezi církví a státem vykládal nám Don Abbacchio — jak se asi upamatujete —, že nyní přijde pro cafony doba štěstí, protože papež pro nás od Krista vyprosil mnoho úlev. Ve snu jsem slyšel papeže hovořit s Ukřižovaným.

Ukřižovaný řekl:

‚Abychom oslavili tento smír, bylo by dobře, kdybychom dali fucinskou půdu cafonům, kteří ji obdělávají.'

Papež odvětil:

‚Pane, princ Torlonia nebude chtíti... Nezapomeňte, že princ Torlonia odvádí velké dávky svatému Petru.'

Ukřižovaný řekl:

‚Abychom oslavili tento smír, bylo by dobře, kdybychom osvobodili cafony od placení daní.'

Papež odvětil:

‚Pane, vláda nebude chtíti... Nezapomeňte, že musí odváděti z daní cafonů dvě miliardy lir pokladně svatého Petra.'

Ukřižovaný řekl:

‚Abychom oslavili tento smír, způsobím především pro cafony a malorolníky dobrou úrodu.'

Papež odvětil:

‚Pane, když bude úroda příliš dobrá, klesnou ceny. Nezapomeňte, že všichni naši biskupové a kardinálové jsou velkostatkáři!'

Tu Ukřižovaný velice zesmutněl nad tím, že nemůže nic podniknout pro cafony, aniž jiným ublížil.

Na to řekl papež, který cafony velice miloval:

‚Nermuť se, pane. Snad by přece bylo možné učiniti něco pro cafony, co by ani princi Torloniovi, ani vládě, ani biskupům, ani kardinálům nebylo nepříjemné.‘

A tak oblétli v té noci velkého sbratření papež a Vykupitel Fucino, přelétli všechny marsické vsi. Kristus letěl první, měl na zádech velký pytel, za ním papež s povolením, aby to, co by mohlo býti k dobru cafonů, vyndával z pytle.

‚Ve všech vsích viděli nebeští cestující totéž. Cafony, kteří nadávali, kleli, prali se, báli se, nevěděli, co jíst, čím se oblékat. Tu papež zesmutněl v svém nitru, vzal hrst vší z pytle, vyhodil ji na Marsiku a řekl: Berte, milovaní synové, berte a škrabte se...! Aby vám ve vašich volných chvílích nezbývalo času na hříchy!‘

To byl sen Michela Zompy. Sen, který si může vyložit každý po svém způsobu. Je mnoho lidí, kteří se snům vysmívají. Jsou mnozí, kteří v nich vidí budoucnost. Já myslím, že spánek je proto, aby se spalo. Ale Marietta Sorcanerová, žena velké pokory, pojímala to jinak; pojednou se rozbrečela a za silného vzlykání vyrazila ze sebe:

‚Je tomu tak... je tomu tak... Kdo by nás zdržoval od hříchu, kdyby se papež za nás nemodlil? Kdo by nás uchránil od pekla?‘

Avšak cavaliere Pelino tomu rozuměl jinak.

‚Vysmíváte se mi!‘ mečel a hrozil bičem Zompovi a hostinské. ‚Vysmíváte se mi! Mně a režimu! Církvi a státu!‘

A ještě mnoho ze sebe vychrlil stejným tónem, ale nikdo mu nerozuměl.

‚Vláda vám dá, potrestá vás! Bude se vámi zabývat!‘

Myslili jsme si: ‚Jen mluv, mluv, jednou musíš konečně také přestat.‘ Avšak on mluvil dál. Nepřestal.

‚Nevíš snad,‘ mluvil k Michelovi, ‚že když tě udám, dostaneš nejmíň deset let vězení? Nevíš snad, že lidé, kteří řekli nevinnější a méně podlé věci, pykají deset let na galejích? V jakém světě to vlastně žijete? Víte, či nevíte, co se stalo v posledních letech? Víte, kdo panuje? Víte, kdo je dnes pánem?‘

Aby ho utišil, odpověděl Zompa docela trpělivě: ‚Ach, v městě se stává mnoho. V městě se stává nejméně každý den něco. Každý den vycházejí aspoň jedny noviny a dávají zprávu aspoň o jedné věci. Kolik je jich potom na konci roku? Sta a sta. A na konci několika let? Tisíce a tisíce. Představte si jen... Jak má cafone, chudý cafone, znáti všechny tyto věci...? Ale něco jiného jsou věci, něco jiného je, kdo je nařizuje. Věci se mění každodenně; ten, kdo je nařizuje, zůstává týž. Představenstvo zůstává vždy totéž. Někdy změní jméno, ale zůstává přece stejné.‘

‚A hierarchie?‘ zeptal se muž z města, který byl pravděpodobně hierarchou, přes to, že jsme ještě dlouho nevěděli, co to slovo znamená. Muž z města to musil několikrát za sebou opakovat jinými slovy, a Michele mu nakonec odvětil:

‚Především je Bůh, pán nebes. Pak přijde princ Torlonia, pán země. Pak přijde tělesná stráž prince Torlonie.

Potom přijdou psi tělesné stráže prince Torlonie.

Pak nepřijde nic.

Pak ještě jednou nic.

Pak znova nic.

Pak přijdou cafoni.

A hotovo.‘

‚A vládu, kam dáš vládu?' ptal se muž z města ještě rozzuřeněji.

‚Vláda,' přerušil ho Pontius Pilatus vysvětluje, ‚stojí dílem na třetím, dílem na čtvrtém místě... Záleží na uniformě. To znamená, podle platu... Čtvrtý stupeň, stupeň psů, je nesmírně velký.'

Cavaliere Pelino vyskočil. Třesa se na celém těle vyrazil ze sebe:

‚Brzy o mně uslyšíte, to vám slibuji.'

A odešel.

Příštího dne za svítání přivedlo jisté nedorozumění celou Fontamaru v rozčilení.

U vchodu do vsi byl totiž pod hromadou kamenů ubohý pramének vody a tvořil tam kaluž. Po několika metrech se zase zahrabával do země, mizel a vycházel na úpatí pahorku ven jako potůček. Než se tento potok obrátil k Fucinu, dělal mnoho zatáček. Sem si chodili Fontamařané pro vodu na těch několik málo polí, která měli v rovině a která byla jediným bohatstvím vsi. Každé léto vznikaly mezi nimi divoké půtky o rozdělení tohoto potůčku. V suchých letech se hádky končily bodnými ranami.

Když ráno dne 2. června putovali první fontamarští cafoni do práce vzhůru po pahorku, potkali skupinu silničních dozorců, kteří přišli z krajského města, aby — jak vyprávěli — odvedli potůček z polí a zeleninových zahrad, které až dosud zavodňoval. Od té doby, co existuje země a voda, vždy je zavodňoval. Nyní pojednou měl býti odveden opačným směrem, měl téci kolem několika vinic a měl zavodňovat půdu, která nepatřila Fontamařanům, nýbrž bohatému statkáři z města. Tento muž se jmenoval ‚Don Carlo Magna'. To mělo dvojí důvod. Ať k němu přišel kdokoli v kteroukoli hodinu denní

nebo noční a ptal se: ‚Mohu mluviti s Donem Carlem? Jest Don Carlo doma?' — odpovídala děvečka nezměnitelně: ‚Don Carlo? Magna,*) Don Carlo jí. Kdybyste si však přál, můžete mluviti s paní.'

V prvním okamžiku jsme myslili, že si z nás cantoniéři (silniční dozorcové) chtějí dělat blázny. To dělali lidé z města rádi. Celý den by nestačil k vypravování všech neplech, které nám v posledních letech provedli. Povídka o oslu a faráři musí postačit, abyste si o tom učinili úsudek.

Fontamara nikdy neměla faráře. Obec byla příliš chudá, aby si ho mohla vydržovati. Proto býval kostel otevřen jen o velkých svátcích, když přišel Don Abbacchio z krajského města, aby sloužil mši a vykládal evangelium. Přede dvěma lety podali jsme však biskupovi žádost a prosili jsme o vlastního faráře. Po několika dnech jsme dostali zprávu, že náš prosebný dopis byl přijat příznivě a abychom se připravili k slavnostnímu uvítání svého prvního faráře. Učinili jsme vše, co bylo v našich silách. Vyzdobili jsme kostel shora až dolů, vyspravili jsme silnici, která vede do Fontamary, a rozšířili jsme ji na několika místech. Pak jsme postavili u vchodu do vsi triumfální oblouk a vyzdobili jsme domovní dveře zelenými guirlandami. Konečně šlo v ustanovený den všechno obyvatelstvo svému faráři naproti. Již po čtvrt hodině jsme viděli, jak se blíží velká skupina lidí. Šli jsme dále, zpívali jsme svaté písně a odříkávali růženec. Nejstarší šli první, generál Baldissera, který měl mít malou řeč, šel v čele průvodu. Ženy a děti následovaly. Když jsme byli lidem z města již velmi blízko, postavili jsme se po obou stranách

*) Carlo Magna znamená zároveň: Karel Veliký a Karel Žrout.

silnice, abychom vzali svého faráře do svého středu. Jen generál Baldissera šel dál a volal:

‚Pochválen buď Ježíš Kristus! Pochválena budiž Panna Maria, pochválena budiž církev.‘

Vtom se na druhé straně dav rozdělil — a jsa štván kopanci a házeným kamením — vyrazil z něho nový farář v podobě starého, v církevní ornát oděného osla!

Takové vtipy se tak snadno nezapomínají, ani když jich měšťáci mají velký výběr. Proto jsme mohli také myslit, že přeložení potůčku je nový žert. Zdálo se nám, že je to začátkem konce, když lidská vůle začíná působiti i na živly Bohem stvořené. Bylo to, jako kdyby člověk začínal měnit sluneční běh, směr větrů, běh vody. Nám bylo, jako by nám někdo vypravoval, že oslové od nynějška umějí létat, že princ Torlonia není již princem, nebo že cafoni již nemají hlad — slovem, že božské zákony přestaly býti božskými.

Bez dalšího vysvětlování chopili se cestáři lopat a krumpáčů, aby vykopali pro potok nové koryto. To přece přesahovalo všechny meze! Jeden cafone utíkal tedy zpět do Fontamary a zalarmoval obyvatelstvo:

‚Rychle! Běžte! Musíme dát pozor... Musí se to ihned říci karabiniérům a sindakovi*) dole v městě...‘

Muži nemohli jíti. V červnu bylo mnoho práce na polích. Musily to tedy učinit ženy. Má žena vám bude sama vypravovat, co tam zažily.“

Důtklivým hlasem začala žena:

„Víte přece, jaké jsou ženy. Slunce již stálo vysoko a pořád ještě jsme nebyly na cestě.

Nejdříve nechtěla žádná jít. Potom nemohla žádná nechat dům prázdný. Jedna se musila starat o slepice, druhá o prase, třetí prala, čtvrtá musila připravit roztok na révu, pátá pytle k mlácení a šestá musila jít

*) Starostovi.

kozám na trávu. Slovem, žádná nemohla jít. Jen Sorcanera byla připravena, protože věděla, jak se jedná s osobami vyššího postavení. Našla jako průvodčí jinou ženu, jejíž jméno radši nebudeme jmenovat; ženu, jejíž muž byl již deset let v Americe. Bylo těžko věřit, že by mohl na takovou vzdálenost mít s ní styky, ale i ona byla těhotna.

‚Můžeme si dovolit, aby Fontamara v těchto věcech, kde běží o celý kraj, byla s odpuštěním, zastoupena dvěma kurvami?‘ řekla jsem Zompově ženě.

Nemohly jsme si to dovolit. Šly jsme tedy k Lissabetě Limoně a Marii Gracii a přemluvily jsme je, aby šly s námi do krajského města. Marie Gracia s sebou vzala Ciammarugovou, která zase přivlekla dceru Cannarozzovu a ta zase Filomenu Quaternu...

Byly jsme právě připraveny dát se na cestu, ale vtom strhla žena Pontia Piláta povyk, protože jsme ji nezavolaly.

‚Nechcete snad vyřídit tuto věc za našimi zády?‘ křičela, ‚abyste měly zisk na újmu jiných...? Myslíte, že půda mého muže již nepotřebuje vody?‘

Musily jsme počkat, až byla oblečena. Ale ona, místo aby se oblékala, šla pro Filomenu Castaniovou, Recchiutu Giudittu Scarponovou a přemluvila ještě Fornarovou, aby s námi šla do města. Bylo nás teď patnáct žen, připravených k pochodu u krámku Baldisserova; musily jsme však ještě čekat na Mariettu Sorcanerovou, která dělala toaletu. Konečně přišla v nedělním úboru; s novou zástěrou, šňůrou korálů kolem krku a stříbrnou medailí hrdiny na prsou.

‚Na nový břich nová pokrývka!‘ řekl Baldissera šklebě se. Stavěl se vždycky krátkozrakým, ale když to musilo být, viděl velice dobře. Marietta se smála.

Slunce již stálo vysoko na nebi, když jsme konečně opustily ves. Bylo horko k padnutí.

Když nás viděli cestáři, dostali strach a ztratili se vinicemi. Lissabeta Limonová chtěla, abychom šly domů, protože tím bylo, jak se zdálo, cíle našeho podnikání dosaženo. Ale Sorcanerová v nové zástěře řekla, že je nutno, abychom šly přece do města, protože ti dělníci nečiní nic z vlastního podnětu, nýbrž na rozkaz obce. Radily jsme se ještě o tom, ale Marietta skončila diskusi:

‚Když máte strach,' řekla, ‚půjdeme my dvě prostě samy.' Za těchto slov vlekla druhou, oplodněnou Duchem svatým, za sebou a vzdalovala se směrem k městu. ‚Nemůžeme si dovolit,' řekly jsme, ‚aby byla Fontamara — s dovolením — zastoupena dvěma kurvami' — a táhly jsme všechny za Sorcanerovou.

K poledni jsme se dostaly do města. Když jsme se objevily na náměstí před radnicí, počal se mezi lidmi ruch. Obchodníci utíkali ze svých obchodů a zavírali je rychle na zámky, několik prodavačů ovoce, kteří stáli na náměstí, uteklo se svými koši na hlavě. Okna a balkony okolních domů naplnily se lidmi. Pod radniční branou se vynořilo několik ustrašených úředníků. Všichni očekávali, že vezmeme radnici útokem. Pohled na nás nebudil žádnou důvěru. Vskutku jsme pochodovaly semknuty proti bráně. Ke všemu odhodlány. Vtom volal četník z okna:

‚Nevpouštějte je dovnitř... zaplaví nám radnici vešmi!'

Všichni se smáli.

Smáli se ti, kteří se zprvu třásli, kteří zprvu ustrašeně utekli, kteří zavřeli své krámy, kteří se s košem na hlavě uchýlili v úkryt.

Všichni se smáli.

Semkly jsme se před branou radnice ještě více. Povzbuzen úspěchem, jal se četník silným hlasem vypravovat pohádky o nás a našich vších. Celé náměstí se řehtalo smíchy, na jednom balkoně si držela jakási dáma vyjíc břicho. Hodinář, který znova otevřel svůj krám, skoro plakal smíchy. Pod radničními vraty se objevili jiní úředníci a úřednice a všichni se smáli.

Cestou řekla Sorcanerová, abychom ji nechaly všechno zařídit, ale před tímto smějícím se davem nevěděla již, co si počíti. Pitomému četníkovi odplatit stejnou měnou bylo by bývalo lehké, protože i on měl za svého mládí vši; nechytal je jenom na jiných. Ale byla tu ještě celá ostatní společnost...

Jeden úředník se nás ptal:

‚Koho hledáte? Koho vlastně chcete?'

Marietta odvětila:

„Chceme mluviti s váženým panem sindakem.'

Úředníci pod vraty se podívali při této odpovědi na sebe zaraženě. Někteří se ptali znova:

‚Co chcete?'

‚Mluvit se sindakem!' řeklo nás pět nebo šest.

Tu se znovu rozesmáli jako idioti. Opakovali nahlas naši prosbu a nová salva smíchu se šířila náměstím, okny, verandami a kolem stolů okolních domů. (Byl právě čas oběda.)

Jelikož bylo poledne, opouštěli úředníci radnici, jeden z nich zavřel vrata; při odchodu řekl:

‚Chcete opravdu k sindakovi...? Očekávejte ho zde!'

Teprve teď jsme zpozorovaly v jednom koutě náměstí kašnu. Hrnuly jsme se k ní. Byl to pravý útok. Všechny jsme měly žízeň, ale nemohly jsme všechny najednou píti.

Mariettin požadavek, aby pro své těhotenství směla pít první, nebyl uznán. Po velkém strkání a tlačení byl zaveden určitý pořad. První pila Giuditta Scarponová. Potom Fornarová. Pak dívka s hnisajícími rty.

Chtěly jsme ji připustiti až poslední, avšak ona se držela křečovitě roury a nechtěla za nic postoupit své místo jiným. Pak měla píti Marietta, avšak najednou již netekla voda.

Byla to asi krátká porucha. Čekaly jsme, ale voda netekla. Voda se ztratila. Chtěly jsme právě odejíti, ale vtom nás zdrželo bublání vody. Tekla znova. Začínala se nová tlačenice. Nová hádka. Dvě děvčata se popadla za vlasy. Konečně nastal zase pořádek. Ale pojednou se voda ztratila znovu. Čekaly jsme chvíli, ale voda se nevrátila.

Bylo to více než překvapující. S praménkem u vchodu k naší vesnici se podobná věc nikdy nestala.

S druhé strany náměstí se na nás díval četník a hodinář a smáli se.

Snad vypadá hloupě, že marním čas vypravováním této maličkosti, neboť později došlo k mnoha důležitějším událostem. Ale obraz vody, která vždycky utekla před naší žízní, nejde mi z hlavy. Stalo se to tak: Protože voda netekla, vzdalovaly jsme se od kašny, ale když jsme již odcházely, voda se vrátila. A to se stalo třikrát nebo čtyřikrát. Přiblížily jsme se a voda ihned zmizela, kašna přestala dávat vodu. Vzdálily jsme se a voda se vrátila, kašna bublala. Žízeň nás mučila, a nemohly jsme píti. Mohly jsme se dívat na vodu jen z dálky. Sotva jsme se přiblížily, zmizela znova.

Když voda zmizela po čtvrté, přišlo asi deset karabiniérů, obklíčili nás a ptali se, co chceme.

‚Chceme mluviti se sindakem.'

‚Se sindakem?' zvolal vůdce čety. ‚Se sindakem...? Nevíte snad, že není již žádného sindaka...? Kdy vlastně pochopíte, že se sindako dnes jmenuje podesta...?'

Nám to bylo docela jedno, zda se jmenoval starosta

obce sindaco či podesta. Ale pro vzdělané lidi asi byl tento rozdíl velký, protože jinak asi by se úředníci nebyli této otázce tak smáli a kapitán karabiniérů by se nebyl tak rozčilil. Chytří lidé jsou často podivní a rozčilují se pro maličkosti.

Konečně dostali čtyři karabiniéři od kapitána příkaz, aby nás dovedli k podestovi. Dva šli napřed, dva za námi. Lidé na ulicích na sebe volali a posmívali se nám slovy a posunky tak, jak obyvatelé větších míst, obzvláště řemeslníci, vždycky se vysmívali selským cafonům.

Karabinieři nás donutili, abychom šly po hlavní ulici a minuly několik uliček. Tak jsme přišly k domu dřívějšího sindaka, Dona Circostanzi. Ale k našemu velkému údivu jej naši vůdcové minuli. Divily jsme se velice, že Don Circostanza není již starostou obce, a myslily jsme, že karabiniéři nás zato dovedou k domu Dona Carla Magni. Ale i tento dům minuli. Pokračujíce v chůzi byly jsme brzy mimo město, mezi zahradami.

Karabiniéři si z nás dělají blázny, řekly jsme si. Starostou může být jen Don Circostanza; byl jím před válkou, za války a zůstal jím po válce. V krátkém období, v kterém tento úřad nezastával, byl úřad obsazen vždy Donem Carlem Magnou. Jelikož karabiniéři minuli oba domy, chystali asi zase ošklivý žert. Tak jsme si aspoň myslily.

Cesta, kterou nás vedli vojáci, byla skoro zatarasena stavebním materiálem, cihlami, vápnem, pytli na cement, pískem a železnými tyčemi, a bylo dost obtížné, abychom se společně propletly. Po velké námaze došly jsme k vratům nově vystavené vily, která náležela jakémusi, i ve Fontamaře pode jménem ‚Impresario' známému Římanu. Vila byla vyzdobena papírovými lampiony a prapory. Na dvoře bylo vi-

děti, jak ženy klepají a kartáčují koberce. Před samými vraty domu se konečně karabiniéři zastavili.

Žádná z nás nemohla utajit překvapení.

‚Jak...? Toho loupežníka udělali starostou obce...? Cizince...? Nemožná věc!'

‚Od včerejška,' řekli nám karabiniéři. ‚Telegram, kterým byl jmenován, došel včera z Říma.'

Před třemi lety, když se Impresario v našem kraji objevil, nevěděl nikdo, kdo to je, ani kde se narodil. Přistěhoval se do hostince, kde bydlí cestující. Začal tím, že od cafonů, kteří potřebovali peněz, kupoval v květnu jablka ještě na stromech. Pak začal kupovat cibuli, fazole, čočku, rajská jablka a posílat je do Říma. Pak počal chovat prasata. Pak koně. Brzy se zabýval vším: králíky, včelami, kožišinami, silničními a truhlářskými pracemi. Bývalo ho viděti na všech výročních trzích v kraji. Domorodí vlastníci se na něj dívali nedůvěřivě a zdráhali se vejít s ním do styku. Impresario vypudil jednoho po druhém. Brzy nebylo důležitějšího obchodu, z kterého by nebyli od něho bývali vytlačeni. Protože se stali nedůvěřivými, došlo konečně k tomu, že ho udali u karabiniérů jako výrobce falešných bankovek. Vyšetřování opravdu dokázalo, že existovala továrna na bankovky, která dávala Impresariovi peníze na jeho podnikání, ale bankovky pravé, protože továrna byla chráněna bankou.

Ve Fontamaře se mluvilo hodně o těchto podivných událostech, které byly dosud zatajovány. Z vlastní zkušenosti a z doslechu jsme věděli, že banky jsou k tomu, aby účtovaly peníze, aby je posílaly z Ameriky do Italie, nebo vyměňovaly za cizí peníze. Ale co měla banka dělat s obchody? Jak se mohla zajímat o chov prasat, stavění domů, o koželužny a cihelny...?

Podle názoru karabiniérů byla moc Impresariova

neomezená. Byl bankou a měl továrnu na bankovky k disposici. Tamější obchodníci se před ním začali třásti. Přesto se nám nepodařilo porozuměti, jak se mohl dostat na místo sindaka nebo podesty — což pro nás bylo totéž.

Ženy metly dvůr vily; sotva nás uviděly, utíkaly, aby zavolaly Rosalii, Impresariovu ženu. Přišla jako furie. Byla již starší, městsky oděná, s ptačí hlavou na dlouhém, vytáhlém těle.

‚Pryč s vámi...! Pryč...! Pryč...!' křičela na nás. ‚Co tu chcete? Nejsme pány ani v svém vlastním domě...? Nevíte, že dnes máme slavnost? Za hodinu počne oslava jmenování. Vás podle mého názoru nikdo nezval... Koukejte zmizet. Můj muž není doma, a až se vrátí, nebude mít pro vás čas... Jděte do cihelny, když s ním chcete stůj co stůj mluvit.'

Karabiniéři nám ukázali cestu k cihelně a nechali nás jíti samotny.

Po mnoha zacházkách přišly jsme k cihelně. Našly jsme tam na dvacet dělníků a několik formanů, kteří nosili cihly. Ale Impresaria tam nebylo. Řekli nám, že tam byl krátce předtím a nyní že zase odešel. Snad šel na elektrickou pilu, ale ani tam už asi nebude. Bývalo by bylo lepší hledat ho na pile. Ale cesta je tam dlouhá.

Nevěděly jsme, kam máme jít, a zůstaly jsme nerozhodně státi uprostřed silnice, uprostřed silně zaprášené silnice. Bylo dusno. Prach se nám usadil v očích. Nebyly jsme skoro k poznání se svými špinavými vlasy, se zuby, ústy a prsy plnými prachu. Hlad a žízeň nás vysílily.

‚Ty jsi vším vinna...! Zatracená osobo...! Zatracená...,' začala Lissabeta Limonová nadávat Sorcanerové.

To byl signál ke všeobecnému útoku. Žena Pontia Piláta měla namířeno na mne.

‚Tys mě sem zavlékla... Nechtěla jsem sem jít, mám doma dost práce. Nesmím vůbec ztrácet čas. Vůbec se mi nelíbí stát nečinně na ulicích města!‘

Giuditta Scarponová a dcera Cannarozzova rvaly se za vlasy a konečně se spolu válely po zemi. Maria Gracia jí přišla na pomoc, ale Recchiuta se zase vrhla na ni a konečně ležely všechny čtyři na silnici v oblacích prachu. Na štěstí byl jejich řev silnější než rány, které si vzájemně zasazovaly. Zejména Sorcanerová, smáčknutá mezi ženou Michela Zompy a Limonovou, řvala, jako by ji brali na nože, ačkoliv jí vytrhly jen několik vlasů a roztrhly jí její novou zástěru. Rvačka mohla býti skončena jen s pomocí dělníků z cihelny.

‚Bylo to úplně nesmyslné, že jsme šly za touto čarodějnicí!‘ řekla Limonová, ukazujíc na Mariettu, když se konečně všechny uklidnily... Impresario nemůže vůbec mít nic společného s přeložením potoka! Proč jsme sem vůbec přišly?‘

‚Pojďme prostě k Donu Carlu Magnovi,‘ navrhla teď žena Michela Zompy.

‚Převádějí potůček k jeho pozemkům. Možná, že běží o nějaké jeho lotrovství...‘

Rozděleny ve dvě nebo tři nepřátelské skupiny vrátily jsme se do obydlených míst. Zamířily jsme k domu Dona Carla Magni. Otevřela nám táž děvečka, která otvírala jindy.

Ptaly jsme se jako obyčejně:

‚Mohly bychom okamžik mluvit s Donem Carlem?‘

Odpověděla jako obvykle:

‚Don Carlo..? Magna. Proč nepromluvit se signorou?“

Vtom se objevila paní, která nás znala.

Dona Zizzola nás přijala, jako kdyby nás byla očekávala. Vpustila nás do velké kuchyně. Šunky, salámy, vuřty, kusy slaniny, svazky jeřabin, česneku a cibule visely tam se stropu.

Dona Zizzola byla vždy staromódně oděna, měla na hlavě černý čepeček a černé sukně až k zemi. Když mluvila, znělo to plačtivě, protože by to bez lamenta nebylo šlo. Co se týká obchodů, jsou o nich ženy u nás právě tak informovány jako muži. Ve věcech dědictví nebo majetku rozhoduje obyčejně jejich mínění. Ony brání rodinný majetek, jednají s poddanými, vyplácejí mzdy, určují cenu zboží. Zarytě udržují svůj venkovský přínos a uchrání alespoň díl mužova výdělku před jeho spekulacemi a dluhy. Co se týká Dona Carla Magni, bylo všem jasno, že by byl — jsa znám jako lehkomyslný hráč, žrout a piják — bez své ženy dávno přišel o všechen svůj majetek. Děvečkou věčně opakovaná odpověď byla od její paní vynalezená lest, aby mohla kontrolovati obchody svého manžela...

Zatím co jsme vypravovaly historii s potokem, zbledla Dona Zizzola smrtelně. V jejím strhaném obličeji pracovaly sanice, chtěla zabrániti slzám.

‚Takový zloděj...! Takový zloděj...!‘ mumlala polohlasitě.

Ale nevztahovalo se to na jejího muže, vztahovalo se to na Impresaria.

‚Je to opravdu zloděj,‘ řekla. ‚Vždyť je to protizákonné! Bude-li tu ještě několik let, všechny nás za živa sežere i s našimi domy, naší zemí, našimi lesy a našimi horami. Všechno rozdrtí... S tou svou čertovskou bankou nás všechny ožebračí... a na konec nám odepřou i almužnu...‘

Tak jsme se dověděly, že známé statky Dona Carla Magni, ke kterým měl býti odveden potůček z Fonta-

mary, byly před týdnem od Impresaria koupeny za velice nízkou cenu, aby byly přeměněny v zavodněnou půdu a pak dále prodány za cenu mnohem vyšší.

‚Teď ho udělali podestou,' pokračovala Dona Zizzola. ‚Nová vláda ho udělala podestou... Nová vláda je v rukou tlupy zlodějů. Říkají si bankéři a patrioti, ale jsou to opravdoví briganti, bez úcty před starým rodinným majetkem... Ve čtyřiadvaceti hodinách, co tento zloděj jest podestou, zmizely již psací stroje z radnice... za měsíc již budou scházeti dveře a okna. Metaři jsou sice placeni obcí, ale od dnešního rána pracují jako nádeníci v cihelnách Impresariových... Cestáři, kteří jsou placeni všemi, pracují o příkopu, který má vést vodu k uloupeným pozemkům... Soudní posel Innocenzo La Legge se stal sluhou u Impresariovy ženy; dnes ráno jsem ho potkala, jak se plazil s velkým košem plným zeleniny se sklopenou hlavou jako pes za svou novou paní. A to je začátek... Stejným tempem nás ten zloděj oloupí všechny...'

Z toho štvavého proslovu nám zůstal jen jeden dojem: také pro lidi dosud majetné přišel den odplaty. Podle přísloví: „Kdo sežral ovci, musí kakat vlnu!"

A zase jsme byly na cestě k podestově vile. Z mnoha chození mě už bolely nohy jako o Velký pátek, když se šoupáme po kolenou po křížové cestě. Bosé nohy mě pálily.

Cestou jsme se setkaly s Antoniem Zappou, pasákem koz z Fontamary, který také hledal Impresaria. Když totiž byl se svými kozami na trattuře,*) přišel četník a kázal mu, aby zmizel, protože tratturo náleží teď Impresariovi.

*) Tratturo = silnice, která se táhne Abruzzami a náleží ovcím.

‚Tratturo náleží Impresariovi?' ptal se pasák. ‚Snad mu také náleží vzduch...?'

Znali jsme Antonia Zappu jako dosti ukvapeného hocha, ale tentokrát byl v právu. Asi si ho četník chtěl jen dobírat, neboť trattury byly vždy pro všechny. Po trhu na šatstvo v květnu přichází každoročně skorem milion ovcí na naše hory a zůstávají zde celé léto až do října. Říká se, že tomu tak již bylo před Kristovým narozením. Od té doby se sběhlo tolik událostí: války, přepadení, papežové a králové, ale trattury zůstaly vždy majetkem všech.

‚Impresario se zbláznil, myslí-li, že se může dotknout trattury,' řekly jsme si, ‚ale není-li blázen, pak si snad četník z nás jenom utahoval...'

Služebná u dveří podestovy vily byla celá bez sebe.

‚Podesta ještě nepřišel... Panstvo jí už půl hodiny a on, hlavní osoba, pořád nepřichází...'

Vůně z hrnců a pekáčů vanula až k nám. Děvečka vypravovala o průběhu slavnosti s mnoha podrobnostmi. Don Circostanza měl krásnou řeč. Pak vypravovala zaníceně o jídle. Mluvila o cibulkách, omáčičkách, hříbečcích, brambůrkách a vůních.

Slavnostní tabule byla již asi u konce, protože již všude bylo pozorovati působení vína. Hlas dona Circostanzy překřikoval všechny ostatní. Otevřenými okny se šířil hluk rozmluvy až k nám dolů.

Najednou se rozpoutal ohnivý spor o Všemohoucím. Don Abbacchio a lékárník hájili protichůdné názory. Ptali se Dona Circostanzy na jeho mínění. Ten křičel:

‚Všemohoucí? Docela jasné, Všemohoucí je přídavné jméno.'

Všichni byli zajedno a opět mezi nimi panoval mír.

Pak bylo znova slyšet opilý hlas Dona Abbacchia:

‚Ve jménu chleba, salámu a bílého vína, amen!‘

Salva smíchu kvitovala tento záblesk ducha u velebného pána.

Nastala nová přestávka. Pak zpíval Don Abbacchio svým nejcírkevnějším hlasem:

‚Ite missa est...‘

To bylo znamení ke skončení hostiny. Účastníci slavnosti se objevovali z různých důvodů v zahradě.

Nejdřív přišel kanovník Don Abbacchio, tlustý, nafouklý, s naběhlými žilami na krku, s obličejem jako páv, polozamhouřenýma očima a s výrazem blaženého prasete. Byl tak opilý, že nemohl skorem ani státi na nohou. Močil proti stromu a opíral se při tom, aby neupadl, hlavou o jeho kmen; jeho rozepjaté kalhoty byly obráceny k nám.

Potom jsme viděly advokáta Dona Pomponia, opřeného o kapitána karabiniérů; ten se dal, abych řekla pravdu, zavésti na zadní stranu domu, aby se tam věnoval jiným věcem.

Pak přišel lékárník, potom výběrčí daní, poštmistr, notář, a všichni čtyři vykonali za hromadou cihel svoji potřebu.

Pak přišel advokát Don Ciccone s chlapcem, který ho držel za ruku. Začal na strom, jejž zavodnil Don Abbacchio zpředu, na opačné straně zvracet a chlapec mu volnou rukou držel čelo. Tak jsme mohly vidět u paty kmene věci, které nám vychvalovala děvečka, makaronky, omáčičky, cibuličky, hříbečky, brambůrky, salátky i s jejich vůněmi a chutěmi.

Potom se objevil starý radniční úředník, ‚Student‘, jak mu říkali, protože se ve dvaceti letech dal zapsat na universitě a v šedesáti se ještě připravoval na zkoušku. Taky on šel za svými věcmi za dům.

Pak přišel právní zástupce Cuccavascchio, malý,

tlustý, s kravskýma očima a koňským chrupem a ulehčil si za cihlami.

Pak přišel advokát Tarandella, jmenovaný ‚Skalpovaný‘, protože neměl ani vlasů na hlavě, ani obočí, ani řas, vousů nebo knírů. Byly jsme zvědavy, zdali mu chybějí též na jiném místě, ale on zašel za dům. Potom přišel ‚Myslitel‘, který, než zmizel za hromadou cihel, procházel se zahradou a myslil bůhvínač.

‚Myslitel‘ byl opilý, a viděly jsme, jak klesl do své vlastní louže na kolena. Zatím co přemýšlel, jak by se zdvihl, hlásila nám děvečka, že Impresario už přišel.

Blížil se k nám v živém rozhovoru s několika dělníky.

Byl v pracovním oděvu, kabát měl přes ruku. Metr mu čouhal z kapsy u kalhot, boty měl spáleny vápnem, kalhoty a ramena postříkány sádrou a vápnem.

Kdo ho neznal, nebyl by myslil, že to je nejbohatší muž našeho kraje a hlava obce... Ačkoliv nás viděl, hovořil dále s dělníky, kteří ho doprovázeli.

‚...Nebude-li kočí líp dávat pozor na svůj náklad a bude-li dál rozbíjet cihly, budu mu platit těmi úlomky. Co vlastně chce...? Mzdu za poslední měsíc...? Drzost! Myslí snad, že mu s ní uteku? Místo aby děkoval, že mu dávám práci v krisi...! Cementáři nechtějí pracovat deset hodin? Tak? Deset hodin denně je snad mnoho? Já mám dvanáctihodinovou pracovní dobu! Já, podnikatel, pracuji dvanáct hodin denně...‘

‚Rosalie,‘ zavolal směrem k vile. Jeho žena se ihned objevila na balkoně. ‚Rosalie...! Přinesl architekt plány? Jak...? Je na banketě? Ale plány nepřinesl? Myslí snad, že mu platím, aby žral...? Přinesl přednosta stanice průvodky? Nepřinesl...? Toho lehkomyslníka snad budeme musit vypovědět do Kalabrie.... Pročpak...? Kvůli banketu? K vůli kterému banketu...? Ach, ty myslíš k vůli mému jmenování?

Lituji, ale nemám kdy. Nemohu přijít, musím ještě jednou k strážmistrovi... Hosté budou uraženi...? Ale ne, to jistě nebudou. Ty já znám, dej jim pít a ještě pít, pak nebudou uraženi. Jen to nech, ty já znám lépe!'

A šel, aniž se zastavil, aniž se na nás podíval, kolem vrat domu a začal znova rozhovor s dělníky, kteří ho doprovázeli. Jeho způsob jednání a mluvení byl imponující.

‚Zajisté,' myslila jsem si, ‚když tento zloděj zde zůstane ještě dvě léta, bude panovat nade všemi a nade vším...'

Antonio Zappa běžel za ním a volal na nás, ženy: ‚Počkejte zde!'

Viděly jsme, jak zmizel za lešením domu, a čekaly jsme, kdy se vrátí. Zatím se sešli opilí hosté na balkoně vily.

Ve skupině advokátů nejvíce vynikal Don Circostanza v tvrdém klobouku, s bambulovitým nosem opilců, s odstávajícíma ušima, s břichem v třetím stadiu. Není nic nového, že naši advokáti přicházejí k banketům v kalhotách zvláštního druhu, kterým se říká harmonikové, nebo akademické; mají místo jedné tři řady knoflíků a poslouchají povelů pomalu rostoucího panděra...

První stadium se obyčejně dovrší při pastě asciutě, druhé při pečeni, třetí při ovoci. Dnes byly kalhoty Dona Circostanzy, Dona Pomponia, Dona Cuccavascchia, Dona Tarandelly a Myslitele v třetím stadiu.

Sotva nás Don Circostanza poznal, slavnostně se uklonil a křičel: ‚Zdar, zdar mým Fontamařanům!'

Don Circostanza měl pro lidi z Fontamary vždy zvláštní blahovůli. Všechny jejich spory procházely jeho rukama. Proto také putoval největší díl fontamarských vajíček a kuřat kuchyní Dona Circostanzy. Jednou, když směli hlasovat jen ti, kteří uměli číst

a psát, přišel do vesnice učitel, který naučil všechny cafony psát jméno a příjmení Dona Circostanzy. Od toho času hlasovali všichni Fontamařané hromadně pro něj. Při nejlepší vůli nemohli nikoho jiného voliti, protože uměli psáti jenom ‚Don Circostanza'. Později se však vůbec již nevolilo, ale nikdo z nás proto neskočil do vody.

Nehledě na to zůstalo Donu Circostanzovi jméno Přítel lidu.

‚Přítomnost hodných žen fontamarských,' řekl Don Circostanza k pánům, kteří stáli s ním na balkoně, ‚dovoluje nám, abychom doplnili telegram, jejž jsme se usnesli poslati hlavě státu.'

Přitom vytáhl z kapsy kus papíru, napsal si něco a předčítal pak silným hlasem:

‚Představení a lid zdraví, bratrsky sjednoceně, jmenování nového podesty.'

Když jsme viděly, že se hosté začínají loučiti s Donou Rosalií a chystají se k odchodu, aniž s námi jednali a aniž se Impresario vrátil, došla nám trpělivost. Byly jsme odhodlány, že nikoho nepustíme, dokud naše věc nebude vyjasněna a dokud nám nebude zaručeno, že potok nebude převeden. Postavily jsme se před vrata zahrady a křičely jsme:

‚Styďte se, takhle zacházet s chudým lidem...! Zloději...! Vy zloději...! Také my jsme křesťané...! Jsme dnes už od rána na nohou, a nikdo si nás dosud ani nevšiml...! Bůh nebeský vás za to potrestá...! Náš Pán Bůh vám to odplatí...!'

Zároveň zvedly dvě nebo tři z nás kameny a házely je do oken prvního patra. Tabule vypadly. Řinčením skla jsme byly ještě více podníceny a vrhly jsme se k hromadě cihel u zahradních vrat. Opilci, kteří chtěli vstoupiti do zahrady, dostali teď strach a utekli zase do

domu. K smrti polekaná děvečka zavřela trhnutím okenice.

Pojednou jsme slyšely za sebou klidný hlas Impresariův: ‚Co zamýšlíte s těmi cihlami? Ty kameny náleží mně a vy je nesmíte vzít ani k mému ukamenování... Mimo to nevidím, proč byste to dělaly... Jsem tu a dám vám vysvětlení, jaké chcete...'

Položily jsme kameny ihned na jejich místo a vkročily jsme do zahrady. Na jedné straně jsme stály my, na druhé Impresario, obklíčen svými opilými hosty, kteří se ještě stále třásli strachy. Marietta Sorcanerová udělala krok kupředu, položila ruku k srdci, vedle stříbrné medaile, a mluvila velice vybranými slovy o šibalství cantoniérů, kteří chtějí odvésti potůček z Fontamary.

‚Jsme přesvědčeny, že příslušné úřady ztrestají cestáře pro jejich svévolnost,' skončila Marietta.

‚Jde-li o svévolnost, můžete býti ujištěny,' odvětil ihned Impresario, ‚že tomu učiním přítrž. Co já budu starostou, nebude žádných výtržností. Obzvlášť ne proti takovým dělníkům, jako jsou Fontamařané... Ale o to tu neběží... Kapitáne, vysvětli ty, oč tu jde...'

Kapitán karabiniérů vystoupil ze skupiny hostů.

‚Neběží opravdu o násilí. Pod novou vládou se nemůže nic takového přihodit. Jde o zákonitý, velice zákonitý případ... Mimo to ještě o přilepšení, jehož chtěla vrchnost Fontamaře popřáti...'

Co takto mluvil, vytáhl z kapsy svazek papírů.

‚Zde máte mimo to žádost podepsanou všemi Fontamařany, všemi bez výjimky. V ní se žádá vláda, aby ve prospěch výroby odvedla potok od polí, Fontamařany nedostatečně obdělávaných, k polím krajského města, jejichž vlastníci jsou s to vložiti do nich větší kapitál.'

Kapitán toho chtěl říci ještě více, avšak my jsme mu
om zabránily. Věděly jsme přesně, jakým způsobem
al jistý cavaliere Pelino naše jména na čisté archy.
‚Podvodníci! Rošťáci! Spekulanti! Sledujete zákony
proto, abyste chudý lid obrali! S těmi falšovanými
dostmi to musí přestat...!' Impresario nás chtěl
erušit, ale marně. ‚Nechceme už tyhle žvasty po-
uchat!' křičely jsme. ‚Dost těch řečí. Každá věta je
vá rošťárna. Dost toho vysvětlování. Voda je naše
zůstane naší... Ale tobě založíme oheň, oheň,
eň...!'

Tu zachránil situaci Don Circostanza slovy:

‚Ženské mají pravdu,' začal řvát, ‚mají desetkrát,
krát, tisíckrát pravdu...'

Zmlkly jsme ihned. Don Circostanza se postavil na
ši stranu, a my jsme věděly, že je velký advokát.

eny mají pravdu,' pokračoval Přítel lidu. ‚Mají
settisíckrát pravdu. Vždy jsem je bránil a budu je
dy brániti... Co chtějí tyto ženy vlastně? Chtějí
t respektovány...'

‚Tak je tomu, tak je tomu,' přerušily ho mnohé z nás.

‚Chtějí být respektovány a my je musíme respek-
vat,' pokračoval Don Circostanza, ‚protože ony si
ho zaslouží. Všechna zlomyslnost je jich daleka.
ozuměly, že zákon je proti nim, a ony se nechtějí
avět proti zákonu... Hledají přátelské vyrovnání
podestou. Obracejí se na jeho dobré srdce... Ne-
racejí se na starostu okresu, nýbrž na dobrodince,
lumila, Přítele lidu, který našemu okresu věnoval
echno, aniž za to něco dostal... Je v této věci vy-
vnání možné? Ano, je možné.'

Když Don Circostanza domluvil v náš prospěch,
šlo k různým kompromisním návrhům. Jeden
činil kanovník Don Abbacchio, druhý notář, třetí
běrčí daní. Ale byly to návrhy nemožné, protože

nepočítaly ani s množstvím vody v potoce, ani s množstvím, jehož jest potřebí k zavodňování polí.

Impresario mlčel a nechal mluviti ostatní.

Konečně Don Circostanza navrhl jediné možné řešení:

‚Tyto ženy říkají, že jim nestačí polovička potoka k zavodňování jejich půdy. Chtějí víc než polovičku, myslím aspoň, že takto dobře vyjadřuji jejich požadavky... Mají pravdu, desetkrát, stokrát, tisíckrát pravdu... Ale též podesta má pravdu. Zde je možné jediné řešení. Musí se mu přenechati tři čtvrtiny vody a ty tři čtvrtiny, které zbudou, jsou pro Fontamařany. Tak mají jedni jako druzí tři čtvrtiny, tedy o něco více než polovičku. To jest jediné řešení... Vidím, že můj návrh velice poškozuje podestu, ale apeluji na jeho dobré, lidumilné srdce, na lidumila, který jest zvyklý dávat, ne brát...'

Don Ciccone, Don Cuccavascchio, Don Tarandella, Don Pomponio a kapitán se shlukli kolem Impresaria, zbaveni svého strachu, a žadonili, aby se za nás obětoval. Také ‚Myslitel' se připojil k jejich prosbám po krátkém přemýšlení. Impresario se nechal dost dlouho prosit, ale konečně svolil.

Přinesli arch papíru.

Notář napsal kompromisní formuli, kterou dal podepsat Impresariem, kapitánem karabiniérů a Donem Circostanzou, jakožto obhájcem Fontamařanů. Pak jsme se daly na cestu k domovu.

(Ve skutečnosti žádná z nás nerozuměla, v čem vlastně záleží vyrovnání, jehož bylo dosaženo.)

SVOBODA

V následujících dnech začali cestáři pod ochranou dvou karabiniérů dále vykopávati příkop, který měl přivádět díl naší vody k polím, koupeným od Impresaria. Ale šlo o to, který díl?"

„Naše nepatrné vzdělání nám zabraňovalo — vykládal teď dále stařec — pochopiti, dá-li se voda rozděliti na dvě části po třech čtvrtích. I ženy, které smlouvu přijaly, nebyly si jisty, v čem vlastně záleží. Některé tvrdily, že voda bude rozdělena ve dvě stejné části, jiné, že si Fontamara ponechá větší díl polovičky, to znamená tři čtvrtiny, a generál Baldissera nás chtěl přesvědčiti, že se ony tři čtvrtiny vztahují na měsíční fáze v tom smyslu, že potok, který zavodňoval polnosti Fontamařanů po tři měsíční fáze, bude zavodňovati polnosti Impresariovy ve třech následujících, a tak dále.

Považovali jsme boj proti Impresariovi za beznadějný, a proto nebyl žádný z nás — upřímně řečeno — odhodlán vésti jej dále. Mnohem více zajímalo každého, jak by co nejvíce z toho mála vody dostal pro sebe, na újmu druhých. Bylo sice ještě několik neděl času, než se otázka vody stane palčivou — ale hádky a diskuse se začaly ihned.

Většina nás chodila tenkrát jako nádeníci do Fucina. Musili jsme vstávati ve tři hodiny a býti před východem slunce na tržišti krajského města, abychom tam čekali na poptávku po dělnících. Dříve musili jenom

nejchudší z nás státi na tržišti, ale teď přišly na všechny špatné časy... Malé kousky země, náležící cafonům, byly zatíženy hypotékami a nenesly ani tolik, aby se zaplatily úroky. Statkáři a velcí nájemci využili přílišné nabídky cafonů, aby snížili mzdy. Když byly mzdy co nejnižší, byli tu vždy lidé, kteří z hladu ještě více slevovali. Mnozí se dávali na pospas, aniž vyjednali vyšší mzdy, jsouce odhodláni ke každé nouzi.

Z fucinského tržiště jsme musili podle polohy statků běžeti vždy ještě 10 neb 15 *km*. Ty se řadily k oněm čtyřem kilometrům, které jsme již měli za sebou. Tatáž námaha se opakovala každý večer při návratu domů.

Na cestě sem nebo tam jsme se den ode dne více hádali o otázce vody.

Vyskytla se těžká zranění. Michele Zompa byl bodnut nůžkami na révu a přišel o celou polovičku zadnice. Baldovinovi Sciarappovi rozpoltili hlavu jako vodní meloun; Antoniu Ranochiovi zlomil jeho švagr ruku. Bylo nebezpečí, že mezi Pontiem Pilátem a mnou půjdou věci ještě dále, protože žádný z nás nechtěl ustoupiti a oba jsme chodili do práce co nejlépe ozbrojeni, jsouce doprovázeni svými syny. Když jsme se potkali, nezdravili jsme se již, ale změřili jsme se pohledy tak, jako bychom si chtěli přísahati, že střetnutí je nevyhnutelné.

Jednou ráno, když jsem šel se svým synem do Fucina, předhonil jsem Pontia Piláta v tom okamžiku, kdy pravil k cestářům:

‚Tedy rozuměli jste, hlavní věc je, abyste mi nechali vody na moje fazole, ostatní ať chcípnou.'

‚Nejdřív chcípneš ty,' vzkřikl jsem a vrhl jsem se na něj, maje v každé ruce nůž.

Berardo Viola a karabiniéři přiskočili a tak bylo zabráněno vraždě.

Pak mě doprovázel Berardo ještě několik dní, aby zabránil novému střetnutí s Pontiem Pilátem.

Mohl hráti ve sporu o vodu anděla míru prostě proto, že neměl žádnou půdu, ani zavodněnou, ani suchou, a proto také neměl zájem, který by ho nutil vystupovati proti druhým. Jediný kousek půdy, který zdědil po svém otci, prodal přede dvěma lety v úmyslu vystěhovati se do Ameriky. Pak nedostal svolení k vystěhování a zůstal ve Fontamaře jako pes, který sice nemá obojek na krku, ale nemůže užívat volnosti a pobíhá vyhublý kolem statku. Byl v nitru všechno jiné, jenom ne anděl míru.

Jakožto vnuk velice známého briganta Joly, posledního briganta našeho kraje, který byl r. 1867 popraven Piemonťany, zdědil Berardo po svém dědu duši i tělo: skorem gigantickou postavu, sukovitou jako kmen dubu, hlavu tvrdou a čtverhrannou jako kovadlina a obrovské oční důlky šílence. Byl drzý, nebojácný, impulsivní, pohotový, bez bázně před Bohem, oddán vínu, marnotratný a k svým přátelům štědrý, ale tvrdohlavý a rvavý. Svou tělesnou převahou působil na několik mladých lidí; to podněcovalo časté rvačky, jež však nikdy nevedly k praktickému výsledku.

Tak na příklad byly Donu Carlu Magnovi, když Berardo dostal z Ameriky rozhodující ‚ne', přeřezány všecky révové kmeny na jeho vinici, a jako odpověď na známý vtip o oslu a o velebném pánu rozbourán vodovod krajského města na několika místech. Jindy rozbili cementové milníky hlavní silnice v okruhu 15 *km*. Automobilové značky nezůstaly obyčejně na svém místě déle než dva nebo tři dny.

Když ve Fontamaře po prvé přestalo svítiti elektrické světlo, neřekl Berardo ani slova, ale dva dny potom byly rozbity na silnici krajského města a sousedních osad veškeré lampy.

‚S měšťáky se nedisputuje,' to byla celá theorie Berarda Violy.

A on vysvětloval:

‚Zákon dělají měšťáci a používají ho soudcové, kteří jsou všichni měšťáci. Je vysvětlován advokáty, kteří jsou rovněž všichni měšťáci. Jak přitom může přijíti k svému právu sedlák...?'

Když mu někdo proti tomu řekl:

‚Ale když zaměstnavatelé snižují nádeníkům mzdu, jsou pak nádeníci v neprávu, když vyjednávají?'

Berardo rychle odpovídal:

‚Ztrácejí jen čas. Nádeníci, kteří s pány vyjednávají, ztrácejí jen čas. Mzda se *přece* sníží. Zaměstnavatel se nikdy ničím nedá přesvědčiti. Zaměstnavatel jedná podle svých zájmů. Nesnižuje mzdu, jen když ví, že je to proti jeho zájmům... Jak se to děje? To je zcela jednoduché... Za plení v žitném poli byla klukům snížena mzda ze sedmi lir na pět. Na mou radu hoši neprotestovali, ale místo aby plevel trhali, zasypávali ji jenom zemí. Po jarním dešti přišli páni na to, že plevel je vyšší než žito... To, co se domnívali páni uspořiti snížením mzdy, ztratí za několik neděl desetkrát na sklizni... Mzda sekáčů se snižuje. Protestovat nebo disputovat nemá smyslu. Neexistuje jediný způsob sečení žita, existuje jich deset. Každý způsob odpovídá určité mzdě. Je mzda dobrá? Pak je také sklizeň dobrá. Je mzda špatná? Pak bude sklizeň ještě horší...!'

Když se ho někdo tázal:

‚A ani teď, když nám Impresario chce ukrást vodu, nemáme vyjednávat?'

Jeho odpověď byla vždy stejná:

‚Založte mu oheň v koželužně a on vám vrátí vodu! Kdyby vaší výstraze nerozuměl, zapalte mu skladiště dříví. A když mu ani to nestačí, vyhoďte mu minou

cihelnu do vzduchu. A kdyby byl idiot a ještě nerozuměl, spalte mu v noci, když spí s Donou Rosalií, vilu... Jen tak se zase dostanete k své vodě. Když tak neučiníte, přijde den, kdy vám Impresario vezme vaše dcery a prodá je na trhu. A udělá dobře. Pročpak ne...? Začuž stojí vaše dcery...?'

To bylo Berardovo trpké pojímání života.

Ale on tak myslel, protože neměl půdu, a to ho uvnitř jistě silně trápilo. Myslel jako člověk, který nemá již co ztratit. Situace ostatních cafonů byla jiná.

Berardův úmysl vystěhovati se a jeho pozdější pokusy v nejrozmanitějších povoláních, jako nádeník, drvoštěp, uhlíř, jako přidavač na stavbě, ukazovaly zřetelně, že nebyl se svým údělem spokojen. Nemaje své půdy, byl třídně níž než ostatní cafoni a neměl práva na nich žádat, aby se přiklonili k jeho mínění. Tak se zmatek čím dál, tím více stupňoval, když se Berardo vměšoval do našich věcí; žádný rozumný člověk ho neposlouchal; ani proto, aby mu odporoval, vyjma generála Baldissera, který sice byl vždy mínění opačného, ale jako švec miloval zbytečné rozhovory.

Svými výstředními řečmi a ještě více svým příkladem změnil Berardo názory vší fontamarské mládeže.

Dosud nikdy nebylo vídáno tolik mládeže pohromadě. Dříve odcházeli mladí mužové — sotva dosáhli šestnáctého roku — hledat práci. Jeden šel do Latia, druhý do Apulie, třetí do Ameriky. Mnozí nechali doma nevěstu na čtyři, šest, ba i na deset let a vzali si ji po návratu, jiní se ženili den před odchodem a byli pryč po prvé noci lásky čtyři, šest až deset let a při návratu stálo potom před nimi dospělé dítě, ba dokonce několik dětí různého stáří. Ale zákaz vystěhování znemožnil cesty mladých lidí, a tak byli nuceni

zůstati ve Fontamaře, kde bylo práce pro všechny nepatrně. Zákaz vystěhování znamenal pro ně nemožnost vydělati a ušetřiti tolik, aby zůstali jako jejich otcové malými sedláky, aby udrželi nepatrný otcovský kapitál, který byl dluhy a hypotékami přetížen, aby mohli prováděti nutné meliorace a aby mohli obdělávati půdu podle metod méně primitivních. Znamenalo to, že nemohli nahraditi starého nebo zdechlého osla mladým, nemohli si koupiti prase, ani dvě kozy, ani manželskou postel. Ale protože byli mladí, nenaříkali a nežalovali a neukazovali ani slovy, zda jsou si vědomi tvrdosti svého osudu. Ve volných dnech se scházeli a vyváděli pod vlivem toho, který byl sice starší, ale méně rozumný, nerozumné věci a činili plány na věci ještě nesmyslnější.

V zimě se nejraději scházeli v stáji Antonia Zappy, kde výpary z koz ohřívaly vzduch. Tam chodili Antonio Spavenza, Luigi della Croce, Paulummo, Raffaele Scarpone, Venerdi Santo, můj syn, syn Pontia Piláta a jiní, a tam se objevoval Berardo Viola, když šlo o to, aby se organisovalo vyhrožování a výtržnosti. Nikdo jiný než on nebyl do této společnosti, kterou fontamarské dívky pojmenovaly ‚Circulus vitiosus', *) přijat. Toto jméno bylo oprávněnější, než se z počátku zdálo. Jednoho dne se totiž přišlo na to, že nejmilejším ukrácením dlouhé chvíle bylo zneužívání mladých koz, a to obzvlášť jedné mladé, která patřila Baldovinu Sciarappovi — byla pojmenována pro barvu srsti Rosetta a uměla s velkou trpělivostí a chtivostí ukájeti chtíč mladých mužů. Pro Rosettu se mezi nimi často strhovaly rvačky a tato špinavá aféra se vlekla dlouho. Pak se o tom — poslední, jak je tomu při podobných příležitostech vždy — dověděl Baldovino Sciarappa,

*) Bludný kruh, ale také „kruh neřesti".

vlastník kozy. Po tomto skandálu vzalo mnoho cafonů své kozy od Antonia Zappy a ‚Circulus vitiosus' se rozešel.

Nejpodivuhodnější bylo, že Berardo, mladý, robustní, zdravý, asi třicetiletý muž, který neměl ani otce ani matky a dával si domácí práce vykonávat stařenou skoro devadesátiletou, nečinil žádné přípravy k ženění. Dříve byla zjevná náklonnost mezi ním a Elvirou, barvířkou, a on ani nemohl najíti lepší ženy. Ale ztrativ půdu skončil Berardo známost bez vysvětlení. Když se ho někdo ptal na Elviru, nejjistěji ho tím rozzuřil. Za dlouhých zimních večerů, kdy není práce a kdy staří pijí a mladí milují, diskutoval Berardo s generálem Baldisserou do pozdní noci o rozdílu mezi měšťáky a sedláky, o trojím právu, kněžském, panském a zvykovém. Mlátil přitom pěstí do stolu, že se celá Sorcaneřina hospoda třásla. Ale starý generál, který byl přívržencem „věčného řádu", zůstaval přes to úplně chladný.

Bylo lze si myslet, že si Berardo nečiní nároků na Elviru. Ale jednoho dne, když se rozšířila zpráva, že se o ni uchází cestář Filippo, zvaný ‚Krasavec', vedl si Berardo jako rozzuřený býk.

Běžel do Filippova domu a našel ho zaměstnána u hromady písku. Aniž se ho zeptal, ucházel-li se opravdu o Elviru, popadl ho, mrštil jím jako hadrem asi desetkrát o hromadu kamení, až konečně přispěchali dělníci chudákovi na pomoc.

Od té doby se již o Elviru nezajímal žádný nový uchazeč, ale Berardo se jí i nadále vyhýbal.

Když jsem se jednoho večera vrátil z Fucina, pokusil jsem se ho přinutiti k řeči.

‚Elviře je už dobrých pětadvacet let,' řekl jsem, ‚a to je pro náš kraj, kde se děvčata vdávají ve dvaceti, již tuze mnoho. Mimo to je její otec ochrnut a ne-

může jí pomáhat ani při tkaní, ani při barvení. Ale nehledě ke všemu ostatnímu, musí se Elvira vdát, protože potřebuje pomoci v domácnosti...'

Berardo se nepohnul.

‚Když se neodhodláš si ji vzít,' skončil jsem, ‚má ona právo, aby si vzala jiného.'

Berardo najednou vzplanul.

Hlasem, nepřipouštějícím odporu, řekl jen: ‚Nech toho!'

Příštího rána, když jsem s ním chtěl jako obyčejně jíti do Fucina, čekal jsem na něj marně. Šel jsem k němu, abych viděl, spí-li ještě. Zastihl jsem jen stařenu, úplně rozrušenou.

‚Berardo se ještě zblázní!' řekla mi, ‚ten skončí ještě hůř než jeho děd. Dnes v noci nezamhouřil oka. Ve dvě hodiny vstal. Řekla jsem mu: Je čas jít do Fucina. On: Nejdu do Fucina. Já: Kam jdeš? On: Do Cammarese. Já: A proč jdeš do Cammarese, když je práce ve Fucinu? On: Protože se tam víc vydělává. Já řku: Kdy ses staral o výdělek? Ale on bez dalších výkladů odešel...'

Zpráva o Berardově odchodu do Latia se rozšířila mezi cafony jako požár a vzbuzovala údiv. Cafone, který nádeničí, není sice ničím vázán, aby zůstal v své obci, když jinde může vydělat více. Ani kdyby bylo více práce, než jí bylo ve skutečnosti. Proto jsme byli velice překvapeni, když se Berardo vrátil téhož večera do Fontamary.

Stálo nás čtvero nebo patero uprostřed ulice, Marietta a generál Baldissera byli také při tom, a mluvili jsme právě o něm. Když se tak najednou vrátil, domnívali jsme se zprvu, že zpráva o jeho odchodu byla jen žertem. Ale pak jsme poznali, že měl na sobě košili, nedělní klobouk a raneček pod paždím. Proč se tedy vrátil? Jeho vypravování znělo velice nesouvisle.

‚Stál jsem na nádraží a měl jsem již lístek. Tu se objevila patrola karabiniérů, žádala na všech průkaz a ptala se po důvodu cesty. Řekl jsem ihned pravdu, a to, že chci pracovati v Cammarese. Odpověděli: ‚Dobře, máš průkaz?' — ‚Jaký průkaz?' — ‚Bez průkazu se nepracuje!' Ale co to bylo za průkaz? Nebylo možné obdržeti obšírnější vysvětlení. Dali mi vrátit peníze za lístek a vystrčili mě ze stanice. Tu mě napadlo, abych šel pěšky k nejbližší stanici a nastoupil tam do vlaku. Sotva jsem měl lístek, byli tu již zase dva karabiniéři. Kam půjdu? ptal jsem se sám sebe. Do Cammarese na práci! Rozkázali mi: ‚Dej sem průkaz!' — ‚Jaký průkaz? Co je vlastně s tím průkazem?' — ‚Bez pracovního výkazu se nesmí pracovat,' řekli, ‚tak stojí psáno v novém řádu pro dělníky bez stálého pracovního místa.' Pokusil jsem se přesvědčit je, že nejdu do Cammarese jako dělník bez stálého zaměstnání, nýbrž že tam jdu, abych tam pracoval. Všechno však bylo nadarmo. ‚Máme své předpisy. Bez pracovního výkazu nemůžeme dovolit žádnému dělníkovi, který chce jít do jiné oblasti, aby vstoupil do vlaku.' Vrátili mi peníze za lístek a vyndali mě ze stanice. Ale ta věc s tím pracovním výkazem mi nechtěla jít do hlavy. Šel jsem do hospody a začal jsem s lidmi tam sedícími rozhovor: ‚Pracovní výkaz?' — ‚Jak to, že nevíš, co je pracovní výkaz?' řekl mi jakýsi forman. ‚Po celou válku se přece nehovořilo o ničem jiném než o výkazu!' ‚A tak jsem zase po ztraceném dni tady...'

Berardovo vyprávění zajímalo nejvíce generála Baldisseru; ten najednou vytáhl z kapsy razítkovaný oběžník, který dostal poštou:

‚Také zde je řeč o výkazu.'

Opravdu, mluvilo se tam o výkazu. Svaz řemeslníků, sekce kožedělníků, provincie Aquila, vyzývala

generála Baldisseru energicky, aby si opatřil ševcovský průkaz.

‚Elvira dostala podobný dopis,' dodala Marietta, ‚přišla celá vyjevená ke mně, abych jí vysvětlila, oč běží; ale já jsem rozuměla jenom tomu, že už neexistuje volná práce. Všichni předkové Elviřini byli barvíři a tkalci a nikdo je přitom nerušil, teď však jí napsali, že musí, chce-li dále vykonávat své povolání, platit daň a opatřit si jakýsi výkaz...'

Oběžníky, které přišly do Fontamary zároveň se zkušenostmi Berardovými, přivedly mě k domněnce, že asi jde o vtip:

‚Co má dělat vláda s obuvníky a barvíři? Co je jí do cafonů, kteří táhnou z provincie do provincie hledat práci? Vládnoucí mají na starosti jiné věci,' řekl jsem, ‚to jsou přece soukromé věci. Jen ve válečných časech se činí taková opatření. Ale teď máme mír...'

‚Co ty víš?' přerušil mě generál Baldissera, ‚co ty víš, je-li válka, či mír?'

Tato otázka učinila dojem na všechny.

‚Když zavádí vláda výkazy, znamená to, že máme válku,' pokračoval temně generál.

‚Proti komu?' ptal se Berardo. ‚Je to možné, aby byla válka, aniž by se o tom někdo dověděl?'

‚Co ty víš?' začal generál znovu, ‚copak ty chceš o tom vědět, ty hloupý cafone bez půdy? Cafoni ve válce bojují, ale měšťáci ji vyhlašují. ... Když vypukla poslední válka, také nikdo ve Fontamaře nevěděl, proti komu se povede. Pontius Pilatus se zavrtal do myšlenky, že ji vedeme proti Menelikovi, Simplicius tvrdil, že proti Turkům, a teprve mnohem později jsme se dověděli, že se vede proti Trentu a Terstu. Ale ve světových dějinách byly též války, o kterých nikdo nevěděl, proti komu se vlastně vedly. Válka? Ale válka je věc tak složitá, že jí obyčejný cafone

nikdy neporozumí... Cafone vidí nepatrný díl války, na příklad všelijaké výkazy, a to na něj dělá dojem. Měšťák vidí mnohem větší díl, kasárna a továrny na střelivo. Král vidí celou svou zemi. Jen Bůh vidí vše.'

‚Už s tím přestaň! Pracovní výkaz, dojdeš si pro něj?' ptal jsem se Baldissery.

‚Dojít? Dojdu si pro něj,' odpověděl švec. ‚Ale platit? Platit nebudu.' V tom jsme byli o výkazech zajedno.

Toho večera se hovořilo mnoho o válce a nebylo rodiny, v které by se o ní nebylo mluvilo. Každý se ptal druhého:

‚Ale proti komu bude vlastně ta válka?'

A žádný nenašel odpověď. Před Sorcaneřinou hospodou seděl generál Baldissera a dával všem, kteří se na něj obraceli, trpělivě odpověď:

‚Proti komu bude ta válka? Já to také nevím. Ani v papíře, který jsem dostal, to nestojí; ten papír jenom žádá, aby byl výkaz zaplacen...'

‚Platit, pořád platit,' nadávali cafoni.

Nečekaný návrat Innocenza La Legge zmatek ještě stupňoval.

Byla to asi vážná pohnutka, že si troufal Innocenzo La Legge, který se už několik měsíců vyhýbal z odůvodněného strachu Fontamaře, opět se objeviti. Z vlastní vůle jistě nepřišel. Když se vynořil v blízkosti Sorcaneřiny hospody a viděl, že se všech stran přichvátali cafoni, zmocnil se ho na okamžik panický strach. Bledost jeho zaječího obličeje ho prozradila. Marietta mu přistrčila rychle židli, neboť by jinak býval padl na zem.

‚Odpusťte, pardon,' začal tenounkým hlasem, ‚nemějte strach, jen nemějte strach. Proč byste měli strach? Jsem snad takový, abych vám mohl nahnat strachu?'

‚Mluv!' zavrčel Berardo hlasem málo povzbuzujícím.

‚Tedy, rozumějme si správně,' řekl Innocenzo, ‚rozumějme si správně, nejde o žádnou daň. Při všech svatých vám přísahám, že nejde o žádnou daň. Opakuji: Nejde o daně. Jestliže jde o daně, nechť mě Bůh ihned potrestá slepotou!'

Nastala několikaminutová přestávka: Innocenzovi zrak zůstal.

‚Dále!' poháněl ho Berardo.

‚Vzpomínáte si, že zde byl jednoho večera důstojník od milice? Jistý cavaliere Pelino? Pamatujete se ještě? Dobře! Výborně, to mě těší! Tedy cavaliere Pelino podal u vyššího vládního úřadu zprávu, v které tvrdí, že Fontamara je pelechem nepřátel nynějšího režimu. Nemějte strach, to nic nevadí, jen nemějte strach...! Cavaliere Pelino podal slovo za slovem rozhovory, které byly vedeny v jeho přítomnosti a obracely se proti dnešnímu režimu a církvi... Zajisté vám falešně rozuměl, zajisté. Ale vyšší úřady se usnesly použíti proti Fontamaře jistých předběžných opatření... Nic zlého, ujišťuji vás, žádné placení, žádné... Běží jen o maličkost, které se přičítá v městě velký význam, o kterou se však cafone nestará!'

Innocenzo nevěděl, pro jaká opatření se rozhodla vláda proti Fontamaře. Byl obecním poslem a znal proto jenom usnesení obce, která měl rozhlásit; jinak nic nevěděl, nezajímalo ho to ani. První část jeho zprávy se týkala nuceného znovuzavedení policejní hodiny. Hodinu po Ave Maria nesmí žádný cafone býti mimo dům a musí v něm zůstati až do ranního úsvitu.

‚A mzda zůstává stejná?' zeptal se Berardo.

‚Co to má společného se mzdou?' odpověděl Innocenzo.

‚Arciže má... Když nemůžeme opustit dům před ranním úsvitem,' vysvětloval Berardo, ‚znamená to, že se nedostaneme ve Fucinu na pracovní místo před

dvanáctou hodinou. Dají-li nám za menší pracovní dobu stejnou mzdu jako dříve, ať žije policejní hodina!‘

‚A zalévání?‘ ptal se Pontius Pilatus. ‚Jak to uděláme se zaléváním, když všichni zůstaneme v noci doma...?‘

Innocenzo La Legge byl zdrcen.

‚Nerozuměli jste ničemu,‘ řekl, ‚nebo, odpusťte, činíte tak, abyste mě zlobili. Kdo vám řekl, abyste změnili svůj život? Zůstanete cafony a budete dělat svoji práci, jak se vám bude líbit. Ale Impresario jest podestou a vy mu nemůžete brániti, aby nebyl podestou. A já, co jsem já? Já jsem obecním poslem. Impresario jakožto podesta nařizuje, aby se chránil před námitkami a protesty vyšších úřadů, že máte zůstat přes noc v domě. Já jako obecní posel vám přináším jeho rozkaz. Vy jako cafoni učiníte, co musí býti.‘

‚A zákon?‘ zařval generál Baldissera. ‚Kam se pak poděje zákon? Je zákon, či není?‘

‚Počkat!‘ přerušil ho Innocenzo. ‚Ty, kdy vlastně lezeš ty večer do postele?‘

‚Jak se setmí,‘ odpověděl starý, krátkozraký švec.

‚A ráno, kdy vstáváš?‘

‚V deset, protože je málo práce.‘

‚Nuže,‘ pronesl obecní posel, ‚nuže, jmenuji tě strážcem zákona.‘

Všichni se smáli, ale Baldissera zůstal vážný, a poněvadž se již stmívalo, odešel spat.

Innocenzo byl velice šťasten, že měl úspěch, a stal se nyní jistějším. Zapálil si cigaretu a začal kouřit. Ale kouřil způsobem nám neznámým. Místo, aby vyfoukl kouř ústy, zadržel jej a vyfoukl jej nosem, právě tak, jak to dělají zvířata v zimě... Využil našeho obdivu, aby přečetl podestovo druhé ustanovení proti Fontamaře. Ve všech veřejných lokálech měla býti vyvěšena cedulka s nápisem:

‚In questo locale e prohibito discutere di politica.,
‚V tomto lokále jest zakázáno diskutovati o politice.‘

V celé Fontamaře byl jen jediný veřejný lokál, hospoda Mariettina. Innocenzo odevzdal hospodské rozkaz, podepsaný podestou, v kterém se jí oznamovalo, že bude volána k odpovědnosti, budou-li v jejím lokále nadále vedeny politické rozhovory.

‚Ale ve Fontamaře přece vůbec nikdo neví, co je politika,‘ namítala Sorcanerová velmi správně; ‚v mé hospodě nikdy nikdo o politice nemluvil...‘

‚O čem se tedy vlastně zde mluví, když se onehdy vrátil cavaliere Pelino tak zuřivý do hlavního města?‘ ptal se Innocenzo.

‚Mluví se trochu o všem,‘ počala Sorcanerová znovu, ‚mluví se o cenách, mzdách, daních a zákonech; dnes se mluvilo o výkazech, válce a vystěhovalectví.‘

‚No právě, o tom podle podestova výnosu v budoucnosti nemáte mluvit,‘ vysvětloval Innocenzo. ‚To není speciální výnos proti vám, byl vydán pro celou Italii... Ve veřejných lokálech se nesmí mluvit o daních, o mzdách, cenách a zákonech...‘

‚Tak se již nesmí myslet!‘ řekl Berardo.

‚Správně! Berardo tomu rozuměl docela správně!‘ zvolal Innocenzo. ‚To je smysl tohoto ustanovení. Má se slovem udělat konec diskusím.‘

Innocenzovo uspokojení nad tím, že mu Berardo dal za pravdu, bylo tak veliké, že přijal jeho návrh, aby ještě vysvětlil výnos, který sám v naší přítomnosti napsal na velký kus bílého papíru:

‚Per ordine del podesta e prohibito ragionare.‘
‚Na podestův rozkaz jest zakázáno diskutovati.‘

Berardo navrhl, aby plakát byl přibit nad vchodem do hostince. Jeho ochota nás zbavila řeči. Jako by to nebylo dost, dodal ještě:

‚Teď ale běda tomu, kdo by se toho plakátu dotkl.'

Innocenzo mu podal ruku a chtěl ho obejmout.

Ale vysvětlení, které Berardo přidal, zchladilo jeho nadšení!

‚To, co dnes podesta nařizuje, jsem já kázal vždy. Vždy. S pány se nediskutuje. To je moje zásada. Všechno neštěstí cafonů pochází od diskusí. Cafone je osel, který myslí. Proto je náš život stokrát horší než život opravdových oslů, kteří o ničem nepřemýšlejí, nebo alespoň to předstírají. ‚Hloupý' osel nese sedmdesát, osmdesát, sto kilo; víc nenese. ‚Hloupý osel' potřebuje jisté množství slámy. ‚Hloupý osel' má omezenou rychlost. Nemůžeš od něho dosíci toho, čeho od krávy, kozy nebo koně. Žádný důvod ho nepřesvědčí. Žádné domluvy jím nepohnou. Nerozumí ti — nebo tak dělá. Proti tomu cafone diskutuje. Cafone může být přesvědčen. Může být přemluven, aby pracoval přes meze své tělesné síly. Může býti dohnán k postu. Může být dohnán k tomu, že položí svůj život za pána. Může být donucen jíti do války. Může mu býti namluveno, že na onom světě je peklo. Podívejte se na důsledky toho všeho. Ohlédněte se kolem a poznejte je.'

Nám nebylo to, co Berardo řekl, ničím novým. Ale Innocenzo La Legge ztrnul.

‚Nerozumný tvor se vzpírá postu. Říká: Když žeru, pracuji, když nežeru, nepracuji,' pokračoval Berardo. ‚Vlastně: neříká to, neboť pak by diskutoval, ale dělá to z instiktu. Představte si, že 6000 cafonů, kteří obdělávají Fucino, bylo by místo rozumnými tvory, to jest tvory krotkými, přístupnými poučení, s respektem před karabinéry, knězem a soudcem — opravdovými

nerozumnými, tažnými zvířaty... Princ Torlonia by musil jít žebrat... Přišel jsi sem, drahý Innocenzo, a brzy se vrátíš po tmavé silnici zase do hlavního města. Co nám brání, abychom tě nezabili...? Mluv!'

Innocenzo chtěl něco zamumlat, ale nemohl; byl bledý jako mrtvola.

‚Co nás zdržuje,' pokračoval Berardo, ‚je diskuse o následcích, které by měla vražda. Ale ty, Innocenzo, jsi napsal vlastní rukou, že odedneška podle podestova rozkazu jsou zakázány všechny diskuse... To přetrhlo nitku, na které visela tvá bezpečnost...'

‚Poslyš,' podařilo se konečně Innocenzovi říci, ‚poslyš, ty říkáš, že jsi proti diskusím, ale já bych řekl, že diskutuješ až moc. Tvá celá přednáška nebyla ničím jiným než diskusí... Nikdy jsem neslyšel osla, chci říci nerozumného cafona, tolik mluvit...'

‚Přináší-li diskuse pánům a vrchnosti jen výhodu,' ptal jsem se Berarda, ‚proč zakázal podesta všechno diskutování...?'

Berardo se na chvíli odmlčel. Pak odpověděl:

‚Je již pozdě, zítra musím vstávat ve tři hodiny, abych šel do Fucina. Dobrou noc...'

A odešel.

Diskuse s ním se končily vždy takto. Mluvil, kázal celé hodiny jako farář, mluvil nejabsurdnější a nejradikálnější věci, které mu přišly na mysl, tónem, který nepřipouštěl odporu.

Když byl hotov, obyčejně mu někdo nastražil past. On přišel do rozpaků a odešel beze slova. Toho večera se Innocenzo La Legge do hlavního města nevrátil.

Snad to způsobily Berardovy vyhrůžky. Snad náhlá slabost. Buď jak buď, Innocenzo raději zůstal přes noc vedle Sorcanerové.

ZEMĚ

V polovici června kolovala pověst, že zástupci marsických cafonů mají býti svoláni ke schůzi do Avezzana, aby vyslechli usnesení nové vlády v Římě o otázce Fucina.

Tato zpráva na nás učinila veliký dojem, protože dřívější vlády popíraly existenci takové otázky. Od té doby, co již nebyly žádné volby, nemluvilo se o tom ani mezi advokáty našeho kraje, kteří dříve o tom mnoho mluvili. Že v Římě panuje jiná vláda, bylo nesporné, neboť se o tom mluvilo již delší čas. To se zdálo důkazem pro to, že byla válka, nebo že je. Neboť jen válka zažene staré vladaře a dosazuje nové. Tak nahradili u nás Bourboni Španěly a Piemonťané Bourbony. Ale ve Fontamaře se přece ještě dobře nevědělo, odkud přišla nová vláda a z kterého národa pocházeli noví panovníci. To právě náleželo k věcem, které se děly v městě...

Při každé nové vládě může cafone jen říci: ‚Chraň nás Pán Bůh!' Je to jako v létě, když stojí na obzoru mraky; nikdo nemůže vědět, přinášejí-li déšť, či krupobití. To je u Boha.

Přesto se nám zdálo báječným, že zástupce nové vlády chtěl mluviti s cafony.

‚Vracejí se k starým zvykům,' opakoval generál Baldissera několikrát, ‚kdy mezi chaloupkami cafonů a královským domem nebyl ještě les kasáren, podprefektur, prefektur, kdy se panovníci přestrojovali jednou do roka za chudáky a šli na tržiště, aby poslouchali stížnosti lidu... Později přišly volby a tím vznikla propast mezi cafony a vladaři. Ale teď, je-li pravda, co se říká, vracejí se k starým zvykům, od kterých nikdy neměli upustit.'

Michele Zompa měl tudíž naději.

‚Vláda, která vzešla z voleb, jest vždycky poddána bohatým, kteří volby provádějí,' řekl. ‚Avšak panování jednotlivce nahání boháčům strach... Může být mezi králem a cafonem žárlivost a závist? To by bylo směšné. Ale mezi králem a princem Torloniou už by to možné bylo.'

Naděje, že by dostal při novém dělení Fucina také kus pozemku, zdržela Berarda, aby druhým neodporoval, ač to bylo jeho zvykem a vášní.

‚Každá vláda je sestavena ze zlodějů,' zamumlal jenom, ‚pro cafony je lepší, když se skládá jen z jednoho zloděje místo pěti set... Protože jeden velký zloděj, i kdyby byl jednou tak velký, sní vždycky míň než pět set vyhublých, malých zlodějů... Budou-li dělit Fucino znova, musí Fontamara uplatnit svá práva...'

Jednoho nedělního rána se ve Fontamaře objevil nákladní automobil; šofér vyzval všechny cafony, kteří by chtěli jet do Avezzana, aby nastoupili, a ujistil je, že jízda jest zadarmo. Nákladní auto bylo celé zahaleno do vlajek; poslaly je úřady, proto bylo zadarmo.

Náhodou nás bylo doma jenom deset, neboť ostatní šli na práci. V létě, když bylo mnoho práce, církev nás vždy osvobozovala od nedělního klidu. Nikdo nemohl na nové vládě žádat, aby to věděla, nebo aby věděla, že se začínají koncem června žně. Jak také může tušit městský úřad, v kterém období se sklízí? Přesto — přes ztrátu jednoho pracovního dne — byli jsme odhodláni účastniti se schůze, na které se měla rozřešiti otázka Fucina.

My, Fontamařané, jsme již dávno žádali zpět právo, abychom mohli sami pachtovat Fucino, ale Torloniova správa to vždy zamítla a raději dávala pozemky lékařům, advokátům, učitelům a bohatým sedlákům, kteří nás na nich nechávali pracovat. Tak jsme přestali doufati, že dostaneme díly Fucina sami. Nezbylo nám nic jiného, než čekati na známé vyvlastnění, o kterém Don Circostanza mluvil tak často, zejména před volbami.

‚Fucino musí náležet tomu, kdo je obdělává!' — to byla věčná píseň Dona Circostanzy.

Fucino mělo tedy býti odňato princi Torloniovi, bohatým sedlákům, advokátům a jiným nepříslušným osobám, a odevzdáno těm, kteří je obdělávali, to jest cafonům. Proto se nás zmocnilo při zprávě, že se má v Avezzanu konati znovurozdělení Fucina a že nová vláda poslala zvlášť autobus do Fontamary, chtíc, aby cafoni dostali konečně svůj podíl, velké vzrušení. Těch několik cafonů přítomných ve Fontamaře vstoupilo proto na nákladní auto, aniž se dožadovali dalšího vysvětlení. Byli to Berardo Viola, Antonio Zappa, Teofilo della Croce, Baldovino Sciarappa, Simplicius, Jacobo Losurdo, Pontius Pilatus a jeho syn, Andreas Corporale, Raffaele Scamorza a já.

Před odjezem se ptal šofér:

‚A vlajka?'

‚Jaká vlajka?' divili jsme se.

‚Každá skupina sedláků musí mít vlajku, zní instrukce.'

‚Ale co je to, vlajka?' ptali jsme se.

‚Vlajka je prapor,' vysvětloval šofér.

Nechtěli jsme si před novou vládou udělat ostudu a zejména ne před shromážděním, které mělo rozhodovati o Fucinu. Proto jsme uposlechli návrhu Teofilova a vzali jsme s sebou prapor sv. Rocha. S pomocí Raffaela Scarmozy šel kostelník do kostela — měl bez-

toho klíč v úschově — aby přinesl korouhev. Když však ho šofér viděl vléci patnáctimetrový kmen s obrovskou modrobílou vlajkou, na které byl vyobrazen sv. Roch se psem, který mu líže ránu, chtěl mu zabránit, aby ji nevzal na auto. Neměli jsme v celé Fontamaře jiný prapor, a tak se Berardově vytrvalosti podařilo vylákat na šoférovi dovolení, že smíme vzít korouhev s sebou.

Při jízdě museli vždy tři z nás korouhev držet, a to nebyla maličkost. Naše vlajka se vlastně nepodobala praporu, nýbrž spíše plachtě, kterou bije vítr do stožáru. Musela být na dálku viditelná a nápadná. Viděli jsme úžas cafonů, kteří ve skupinách pracovali na polích, a žen, které poklekly a křižovaly se.

Při projíždění první vsi nás vybídl šofér:

‚Zpívejte píseň!'

‚Jakou píseň?' ptali jsme se.

‚Při projíždění každé vsi mají sedláci zpívati nadšeně národní hymnu, zní má instrukce,' odpověděl řidič auta.

Neznali jsme však žádnou národní hymnu a byli jsme mimo to příliš zaměstnáni tím, abychom udrželi prapor sv. Rocha.

Na hlavní silnici jsme potkávali jiná nákladní auta, naplněná cafony, mimo to spousty dvoukolových panských vozů, automobilů, motocyklů a kol, která všechna jela směrem do Avezzana.

Naše obrovská modrobílá korouhev budila všude nejdřív údiv a pak nekonečný smích. Vlajky jiných byly černé, ne větší než kapesník a měly uprostřed lebku mezi čtyřmi hnáty, jak je vídáme na telegrafních tyčích s nápisem: ‚Pozor, nebezpečí smrti!' Naše vlajka nás však hned při vjezdu do Avezzana přivedla do rozpaků. Uprostřed silnice jsme narazili na skupinu mladých lidí v černých košilích, která nás očekávala a ihned

vyzvala, abychom korouhev odstranili. Protože jsme neměli jiného odznaku, odepřeli jsme. Tu zastavili nákladní auto a mladí lidé zkoušeli vyrvati nám vlajku násilím. Ale my, kteří jsme byli již po cestě štváni pichlavými vtipy, přišli jsme do ráže a tak se stalo, že se několik těchto černých košil zabarvilo v prachu silnice do šeda. Řvoucí dav se shromáždil kolem našeho auta. Mnoho černokošiláčů bylo mezi nimi, ale také mnoho cafonů ze sousedních obcí, kteří nás poznali a zdravili nás pokřikováním. Stáli jsme na autu, tiše seskupeni kolem praporu a odhodláni nepřipustiti dalších urážek.

Pojednou jsme viděli tlustou, potící se a funící postavu kanovníka Dona Abbacchia; a několik vyšších karabiniérů se vynořilo z davu. Žádný z nás nepochyboval, že kněz převezme obranu sv. Rocha. Stal se však opak.

‚Myslíte snad, že máme masopust?' začal Don Abbacchio hřmít proti nám. ‚Tak vypadá vaše smíření mezi církví a státem? Kdy vy, Fontamařané, konečně přestanete s těmito provokacemi a rošťárnami?'

Aniž jsme pípli, přenechali jsme černokošiláčům svou vlajku. Když farář zradí svatého Rocha, proč bychom my mu měli zůstávat věrni, ještě k tomu s rizikem, že s tím zmenšíme svá práva na Fucino?

Vedli nás na hlavní náměstí a vykázali nám za soudní budovou stinný kout. Ve stínu jiných budov byly opřeny skupiny jiných cafonů. Mezi jednotlivými skupinami chodily patroly. Štafety karabiniérů na kolech jezdily přes náměstí. Sotva přijelo nové auto a vylezli z něho cafoni, byli vedeni karabiniéry na určené místo, ale vždy tak, aby zůstali od druhých odděleni.

Nějaký důstojník se projížděl na krásném, černém koni sem a tam.

Hned potom se objevila štafeta a odevzdala patrole rozkaz.

Z každé patroly odstoupil jeden karabiniér a přinesl nám rozkaz. Ten zněl:

‚Je dovoleno posadit se na zem.'

Sedli jsme si. Za hodinu jela kolem na koni štafeta. Na jednom nároží se vynořila skupina vyšších úředníků. Karabiniéři nařídili:

‚Vstaňte, vstaňte...! Volejte nahlas: Ať žijí podestové! Poctiví úředníci...! Ať žijí úředníci, kteří nekradou!'

Vyskočili jsme a volali jsme nahlas:

‚Ať žijí podestové! Poctiví úředníci...! Ať žijí úředníci, kteří nekradou...!'

Mezi úředníky, ‚kteří nekradou', byl Impresario jediný, kterého jsme znali. Po odchodu nekradoucích úředníků směli jsme si s dovolením karabiniérů zase sednout na zem.

Po několika minutách vzbudila nová štafeta ještě živější rozruch:

‚Vstaňte..! Vstaňte...!' volali na nás karabiniéři. ‚Volejte ještě hlasitěji: Ať žije prefekt!'

Vyskočili jsme a volali jsme ještě hlasitěji: ‚Ať žije prefekt!'

Prefekt jel kolem nás v báječném autu a pak jsme si směli s dovolením karabiniérů zase sednout na zem.

Sotva jsme si sedli, pokynuli nám karabiniéři, abychom zase vstali.

‚Volejte tak hlasitě, jak jen můžete: Ať žije ministr!'

Vtom se objevilo velké, čtyřmi cyklisty doprovázené auto. Jelo jako blesk po silnici a my jsme volali tak hlasitě, jak jen bylo možná:

‚Ať žije ministr! Ať žije...!'

Pak jsme si sedli s dovolením karabiniérů zase na zem.

Hlídky se vystřídaly, chtěly jíst. Také my jsme otevřeli své pytle a snědli svůj chléb.

K druhé hodině se hra opakovala: Nejdřív se vracel ministr, pak prefekt, pak úředníci, ‚kteří nekradou'. Po každé jsme museli vstát, křičet a být nadšeni.

Konečně nám řekli:

‚Teď jste volni...! Můžete jít...!'

To však nám musili karabiniéři říci dvakrát.

‚Slavnost je skončena...! Můžete jít domů nebo se podívat na Avezzano. Ale máte jenom hodinu času. Pak musíte odejít...'

‚A ministr? A otázka Fucina?' ptali jsme se my.

Ale nikdo už nás neposlouchal.

Konec konců jsme nemohli odejít domů bez nějakého usnesení a aniž jsme něco pochopili.

‚Následujte mne,' řekl Berardo, který se v Avezzanu vyznal.

Přišli jsme k portálu paláce, který byl celý ověšen vlajkami.

‚Chceme mluvit s ministrem,' řekl Berardo ke karabiniérům, kteří stáli na stráži.

Ti se na něj hned vrhli, jako by byl pronesl těžké prokletí a pokusili se ho zatáhnouti do vrat. Ale my jsme se drželi a tak povstala rvačka. Z vnitřku paláce přichvátalo mnoho lidí, mezi nimi Don Circostanza, zřejmě napilý; harmonikové kalhoty měl v třetím stadiu.

‚Nikdo nesmí před mými Fontamařany ztratit respekt! Zacházejte dobře s mými milými Fontamařany!' začal hulákati.

Don Circostanza přišel mezi nás a chtěl nás jednoho po druhém vzíti do náručí a líbat.

‚Chceme mluvit s ministrem,' prosili jsme Přítele lidu.

‚Ministr už zase odjel,' zněla odpověď.

‚Chceme věděti, co se stalo s Fucinem,' přidal Berardo.

Don Circostanza nás dal jedním karabiniérem doprovoditi do kanceláře prince Torlonia a tam jsme našli úředníka, který nám vysvětlil, co se stalo.

‚Vyřešila nová vláda otázku Fucina?' ptal se Berardo.

‚Ano, je vyřešena, a to k uspokojení všech,' odpověděl úředník.

‚Proč nás nezavolali k zasedání? Proč nás nechali stát na náměstí?' ptal se Pontius Pilatus.

‚Ministr přece nemohl mluvit k 10.000 cafonů... Ale vyjednával s vašimi zástupci,' odpověděl úředník.

‚Kdo byl zástupcem cafonů?' ptal jsem se já.

‚Cavaliere Pelino, setník milice,' zněla odpověď.

‚Jak se rozdělila půda...? Co z ní dostanou cafoni z Fontamary? Kdy začne rozdělování...?' ptal se Berardo dále.

‚Půda se rozdělovat nebude. Ministr a zástupce cafonů ustanovili, že Fucino je již až přespříliš rozparcelováno... Ve Fucinu už je příliš mnoho malých pachtýřů... Ministr a zástupce cafonů se usnesli, že tito malí pachtýři musí zmizet. Mnozí z nich obdrželi půdu jako bývalí bojovníci. Ale to není rozhodujícím ekonomickým důvodem...'

‚Správně,' přerušil Berardo úředníka, ‚to, že někdo byl ve válce, ještě neznamená, že rozumí polním pracím. Hlavní věc jest obdělávání půdy. Fucino patří tomu, kdo je obdělává, to je zásada Dona Circostanzy.'

‚Je to také zásada ministrova,' dodal úředník. ‚Fucino tomu, kdo je obdělává... Fucino tomu, kdo má prostředky, aby je obdělával, nebo dal obdělávat... Jinými slovy: Fucino tomu, kdo má dostatečný kapitál... Fucino musí býti osvobozeno od chudých, malých lidí a odevzdáno bohatým sedlákům. Ti, kteří

nemají dostatečných prostředků, nemají ani práva pachtovati ve Fucinu půdu.'

‚Co tomu říkal náš zástupce?' ptal jsem se já.

‚Cavaliere Pelino, zástupce cafonů, se také přimlouval, aby cafoni ve prospěch národní produkce nesměli již pachtovati půdu,' odpověděl úředník... ‚Aby se toho dosáhlo, navrhl, aby bylo pachtovné velkých pachtýřů sníženo a pachtovné malých pachtýřů o 20% zvýšeno. Pachtovné má v budoucnosti býti placeno v naturáliích, především v cukrovce, jejíž cena bude ustanovena Torloniovou správou... Pro malé pachtýře, kteří nesejí žádnou cukrovku, bylo ustanoveno pachtovné na 720 lir za hektar... Mohu vám ještě říci, že návrhy vašeho zástupce byly přijaty bez námitek a s radostí a že všichni fucinští cafoni se shromáždili v Avezzanu, aby dali svůj souhlas nadšenou aklamací ministrovi, prefektovi a jiným úředníkům... Chcete věděti ještě více?'

‚Všechno jest jasné,' odpověděli jsme.

Všechno bylo jasné.

Ulice byly plny světel. Bylo již pozdě, ale cesty byly osvětleny jako ve dne. Všechno bylo jasné.

Avezzano skýtalo zajímavý a zarážející pohled; zdálo se nám světem, který právě začíná šílet. Viděl jsem lidi, popřávající si v kavárnách a hospodách, zpívající, tančící, hulákající nesmyslné a hloupé věci. Musel jsem sebrat všechnu sílu, abych věřil tomu, co jsme právě zažili. Ptal jsem se, stalo-li se to jenom naoko, či zda se všichni, aniž to zpozorovali, zbláznili.

Z hospod se valil, smíšen s vůněmi pečených ryb, zpěv opilců. Měli jsme hlad i žízeň, ale tyto hospody se nám hnusily.

‚Měšťáci se baví...,' řekl Berardo, ‚měšťáci jsou veselí.. pijí... jedí..., aby se cafonům vysmáli...'

Společnost opilců šla kolem nás, zpívala a doprovázela své hulákání oplzlými pohyby.

Jejich píseň zněla:

Mé vlasy přituleny k tvým,
ó, jakou houštinu tvoří!

Po první rotě přišla druhá, mezi nimi černokošiláči, kteří nám při našem příjezdu odňali korouhev sv. Rocha. Sotva nás poznali, hned řvali: ‚K poctě svatého Rocha', a vystřídali řev největšími oplzlostmi. Pak se popadli za ruce, počali se v kruhu točit kolem nás a zpívali, doprovázejíce se pohyby naznačujícími soulož, píseň:

Moje stehna s tvými stehny
jaké tvoří oblouky!

Nechali jsme je vyváděti. Nikdo z nás neměl chuti bránit se. Nerozuměli jsme již ničemu. Byli jsme v cizím světě. Dostali jsme se mezi měšťáky.

Ti chlapi nás opustili a táhli dále, při čemž zpívali „Veselou Terezu" podle melodie Garibaldiho písně.

Vtom se přiblížil pán, který nás sledoval již po nějaký čas. Byl dobře oděn, měl rudé vlasy a vousy, na bradě jizvu.

‚Jste z Fontamary?' ptal se.

Neodpověděli jsme mu.

‚Víte, že úřady mají před vámi strach? Vědí, že jste proti režimu...'

Nechali jsme ho mluvit.

‚Ale máte pravdu. Činíte dobře, když se vzpíráte. Tak to nemůže jíti dále... Pojďte, pohovoříme si v klidu.'

Pán zabočil do postranní uličky. Následovali jsme ho. Za námi šel nějaký hoch, na půl dělník, na půl student, který se na nás dvakrát nebo třikrát usmál jako někdo, kdo něco chce říci. Červenovlasý vstoupil do odlehlé a opuštěné hospody. Vešli jsme za ním. Mladý muž chvilku váhal, pak vstoupil za námi a usedl ke stolu v naší blízkosti.

Červenovlasý objednal víno a pozoroval pln nedůvěry mladého muže. Pak pokračoval tichým hlasem v přerušené rozmluvě:

‚Tak to nemůže jíti dále... Nespokojenost cafonů dostoupila vrcholu... Ale vy nevíte vše. Potřebujete vzdělaného člověka, který by vám radil... Don Circostanza o vás mluvil s velkou sympatií. Chce vaše dobro, ale protože je chytrý, nechce se kompromitovat... Potřebujete-li mne, jsem vám k službám... Máte-li nějaké plány, zeptejte se mne klidně o radu. Rozuměli jste...?'

Způsob, jakým nám neznámý pán nabízel své služby, byl by býval každému z nás nápadný, kdybychom nebyli bývali všichni pomateni. Bylo to po prvé, že s námi mluvil někdo tak důvěrně. Nechali jsme ho mluviti.

‚Rozumím vám... Stačí mi jenom se vám podívat do očí a rozumím vám,' pokračoval rudovlasý pán. ‚Karabiniéři vám řekli, že musíte opustit Avezzano během hodiny; ten čas již uplynul, a vy jste ještě zde. Rozumím vám. Chcete vést ránu proti vládě. To je zřejmé. Nemůžete to popřít... A nač jsem zde já? Abych vám pomohl, abych vám poradil, abych se s vámi obětoval. Rozumíte mi?'

Vlastně jsme nerozuměli ničemu. Pontius Pilatus chtěl něco říci, ale Berardo mu dal znamení, aby mlčel.

‚Také já jsem nepřítelem vlády,' hovořil dále neznámý. ‚Chcete snad říci: Ano, chceme vésti úder

proti vládě, ale scházejí nám k tomu prostředky... Nemáme zbraní. A já vám odpovím: Není těžko najíti zbraně. Je to lehké, velice lehké, nic není lehčího.'

My jsme dosud neřekli ani slova, ale měšťák mluvil dále. Dával nejdřív otázky a ihned si na ně sám odpovídal:

‚Můžete mi odpovědět: To jsou jen slova, činy jsou mnohem těžší. Učiňte se mnou zkoušku! Když zde na mne čtvrt hodiny počkáte, přinesu vám, co potřebujete a vysvětlím vám, jak se s tím zachází... Pochybujete? Nevěříte mi...? Jen počkejte!'

Vstal, podal každému ruku, zaplatil objednané víno a šel.

Sotva odešel, přišel k nám onen mladý muž, který seděl na lavici vedle nás a řekl:

‚Fízl... je to provokatér... Dejte si pozor! Přinese vám třaskaviny a dá vás pak zatknout... Odejděte, nežli se vrátí...'

Tak jsme opustili po polní cestě Avezzano.

Šli jsme teď pěšky po téže silnici, po níž jsme jeli ráno v autu s praporem, který vlál ve větru, s nadějí v srdci. Hladovi, žíznivi a zatrpklí!

Kolem půlnoci jsme se dostali do Fontamary.

Kolem třetí hodiny ranní byli jsme zase na cestě do Fucina. Žně se začaly.

VÁLKA

Podél trattury, která přešla zdarma do majetku Impresariova, dala obec zříditi dřevěný plot. Tento plot měl učiniti konec řečem cafonů a zároveň otázce, zdali se jednotlivec může zmocniti půdy, která po tisíc let náležela všem. Přesto diskuse o této otázce nepřestala.

Jedné noci stál plot v plamenech. Impresario dal na útraty obce zříditi nový a postavil vedle něho dva ozbrojené metaře.

Mohli dva metaři nahnat strachu trattuře, která viděla ode dne stvoření všechno, války a vpády, boje mezi hovězím dobytkem, s vlky a zloději?

Nemohli. Naopak: I v přítomnosti obou strážců shořel plot znovu. Viděli zřetelně, jak plameny vyšlehly ze země a pohltily za několik okamžiků celý plot. Jak se stává s každým zázrakem, vypravovali oba strážci tuto bajku nejdřív Donu Abbacchiovi a pak všem, kdo ji chtěli slyšet. Don Abbacchio ustanovil po dlouhém čtení v starých knihách, že požár plotu byl nepochybně nadpřirozeným dílem, snad i ďábelského původu. My však jsme si myslili, že ďábel v této věci nebyl tak ďábelský, jak jej malují. Impresario, který musil hájiti nedotknutelnost vrchnosti, dal zavříti oba strážce, protože ďábla dát zavříti nemohl.

Kdo zvítězí: čert, či Impresario?

(Byli jsme všichni proti Impresariovi, ale veřejně si troufal jenom Berardo Viola přiznati se k čertu.)"

„O tom jsme se bavily — několik žen a já —," po-

kračovala stará žena ve vyprávění, „když jsme očekávaly jednoho večera na malém náměstí před kostelem své muže. Marie Gracia, Ciammarugová, Filomena Castaniová, Recchiuta a dcera Cannarozziho byly se mnou a seděly jsme jako obyčejně na malé nízké zdi, která ohraničuje náměstí, jako nějaké zábradlí terasy, proti údolí. Dívaly jsme se směrem k Fucinu, které již leželo ve stínu. Pod námi ležící rovina, rozdělená hlavní silnicí na dvě části, zdála se opuštěna a klidna. Také silnice, která se vinula ve velkých serpentinách přes pahorek do Fontamary, byla klidná a prázdná.

Věděly jsme, že naši muži přijdou pozdě; v době žní nebylo ve Fucinu mnoho prázdně.

Pojednou bylo večerní ticho přerušeno jednotvárným a pravidelným šuměním. Zprvu se podobalo bzučení včelína a pak dunění cepů. Hluk stoupal s roviny, ale jeho původ nebylo lze poznati.

Cepy to nebyly a ani nemohly být, neboť ty se ozývaly teprve ke konci žní, s hlavní silnice.

Brzy se stal hluk zřetelnějším.

Najednou se nám ukázalo v první zatáčce silnice, která k nám stoupala, plně obsazené nákladní auto.

Hned potom se objevilo druhé.

A pak třetí.

Čtvrté.

Páté.

Pět nákladních aut, která přijížděla do Fontamary. Ale vzápětí se vynořilo ještě jedno. A potom ještě jedno. A potom ještě jedno. A potom ještě jiné. A pak se již nedala počítat. Bylo jich deset? Patnáct? Dvanáct? Dcera Cannarozziho je odhadovala na sto, ale dcera Cannarozziho neuměla počítat. První auto již jelo poslední zatáčkou před Fontamarou a poslední ještě jelo kolem úpatí pahorku. Tolik aut jsme ještě

nikdy neviděly. Žádná z nás by nikdy nebyla věřila, že vůbec tolik aut je na světě.

Neobyčejný hukot motorů vylákal všechno obyvatelstvo Fontamary, to jest ženy a starce, kteří nešli do Fucina, na malé náměstí před kostelem. Každý přikládal neočekávanému a náhlému objevení se aut jiný smysl.

‚Poutníci, je to poutnická výprava!' křičela Sorcanerová. ‚Teď se již neputuje pěšky, nýbrž autem. Je to poutnická výprava k našemu svatému Rochu.'

‚Jsou to automobilové dostihy,' řekl Pasquale Cipolla, který býval jako voják v městě; ‚je to sázka, kdo umí jezdit rychleji. V městě jsou každodenně uzavírány takové sázky...'

Hukot aut se stával čím dále, tím hlasitějším a důraznějším. Teď ještě se s ním spojoval pustý řev lidí v autech. Až konečně rachot ran, jdoucích za sebou ráz na ráz, a řinčení kostelního okna změnilo naši zvědavost v paniku. ‚Střílejí! Střílejí na nás! Střílejí na kostel. Střílejí...'

‚Zpátky! Zpátky!' volal generál Baldissera na nás ženy. ‚Zpátky, vždyť střílejí!'

‚Ale kdo vlastně střílí? A proč střílejí? A proč střílejí na nás?'

‚Válka válka,' opakoval Baldissera. ‚To jest válka.'

‚Ale proč válka? Pročpak válka proti nám?'

‚Je to válka,' opakoval generál. ‚Válka, bůhvíproč.'

‚Když je válka, musíme se modlit litanie na válku,' vyjelo Teofilovi, kostelníkovi, a on ihned začal: ‚Regina pacis, ora pro nobis.'

Ale nová salva provrtala celou kostelní frontu a zasypala nás vápnem.

Litanie se přetrhla. Všechno, co se tu dělo, bylo úplně nesmyslné. Válka? Ale proč válka? Giuditta Scarponová zvracela. Stáli jsme kolem ní jako stádo

ulekaných koz. Každá z nás křičela jiný nesmysl. Jen generál Baldissera opakoval neustále:

‚Tu se nic nedá dělat, to je válka, to je válka! Tu se nic nedá říkat, to je válka, osud. Když přichází válka, přichází takhle.'

Maria Vincenza Viola navrhla jedinou správnou cestu:

‚Zvoňme. Když je ves v nebezpečí, musí se zvonit. Když roku 1860 přišli Piemonťané, zvonily zvony celou noc.'

Ale Teofilo se již nemohl udržet na nohou, tak mu bylo špatně. Odevzdal mi klíč. Elvira a já jsme vstoupily do věže, abychom zvonily. Ale v blízkosti zvonů Elvira couvla a ptala se:

‚Byla někdy válka proti ženám?'

‚Nikdy jsem o tom neslyšela.'

‚Tak to není proti nám, nýbrž proti mužům,' dodala Elvira. ‚Když najdou jen nás ženy, odejdou zase, jak přišli. Ale když potkají muže, způsobí krveprolití... Potom bude válka. Je lepší, neuděláme-li poplach. Když budeme zvonit na poplach, budou mužové myslit, že hoří, poběží domů a srazí se s druhými.'

Myslila na Berarda. Já jsem myslila na muže a syna. Zůstaly jsme tedy ve zvonici, aniž jsme se dotkly zvonů.

Odtud jsme viděly, jak auta zastavila při vchodu do Fontamary.

Množství ozbrojených lidí vystoupilo. Jedna skupina stanula vedle nákladních aut, druhá šla ke kostelu.

Lidé u našich nohou opět začali se svými litaniemi. Teofilo della Croce předříkával a ostatní odpovídali sborem: Ora pro nobis! Také Elvira a já jsme si klekly ve zvonici a říkaly jsme tiše: Ora pro nobis! Potom začal Teofilo litanii proti neštěstí:

A morte perpetua libera nos, Domine...

Vtom se vlil proud ozbrojených mužů s hlasitým řevem a třímaje pušky nad hlavou na náměstí. Jejich počet nás ohromil. Instinktivně jsme se já i Elvira schovaly do kouta zvonice, takže jsme mohly viděti všechno, aniž jsme byly viděny. Mohlo to být na dvě stě mužů. Kromě pušek měli za pasem dýky. Všichni měli na sobě černé košile. Poznaly jsme jenom četníky a vrchního cestmistra, Filippa Krásného. Ale ani ostatní se nám nezdáli neznámí a z daleka. Byli to dílem cafoni, ale cafoni bez půdy, kteří chodí k pánům do služby, málo vydělávají a žijí z krádeží a podlézání. Dílem to byli také malí obchodníci, jak bývají na poutích, umyvači talířů z hospod, vlásenkáři, soukromí vozkové a kočovní muzikanti. Líní lidé, ve dne zbabělí, kteří podlézají mocným s podmínkou, že smějí chudé beztrestně utlačovati. Nesvědomití lidé. Prokletí lidé. Lidé, kteří již kdysi byli u nás, aby nám přinesli usnesení o volbách, a kteří dnes přišli, aby nám přinesli válku. Zloději a vagabundi, kterým bylo svěřeno brániti pořádek a majetek. Lidé bez rodin, beze cti, nevěrní — bez věrnosti, chudí — nepřátelé chudých.

Malý, tlustý mužík s trikolorou kolem tlustého břicha je vedl a vedle něho se nesl Filippo Krásný.

‚Co tu vykládáš?' ptal se mužík s trikolorou kostelníka Teofila.

‚Prosím o mír,' odpověděl zástupce církve.

‚Ten máš hned mít!' **smál** se tlusťoch a dal Filippovi znamení.

Ten přistoupil k Teofilovi a dal mu hroznou facku.

Teofilo si položil ruku na udeřenou tvář, díval se kolem a ptal se pak bojácně:

‚Proč?'

‚Zbabělče...! Zbabělý pse...!' vysmíval se skrček s trojbarevným břichem.

‚Proč se nebráníš...? Zbabělče!'

Ale Teofilo zůstal nepohnut a zticha. Mezi všemi těmi ženami, starci a invalidy nemohl si tlusťoch vybrati obět bezbrannější. Po krátké rozmluvě s Filippem Krásným zavrčel:

‚Tady se nic nedá dělat...'

Pak se obrátil k davu a rozkázal:

‚Jděte všichni domů, všichni...!'

Když na náměstí před kostelem nebylo již vidět ani jednoho Fontamařana, obrátil se mužík k černokošiláčům:

‚Vždy pět vás půjde do každého domu, prohledá všechno a zabaví zbraně... Honem, než přijdou muži domů.'

V okamžení bylo náměstí prázdné.

Bylo již skoro tma.

Mohly jsme ze svého kouta ještě vidět, jak se patroly po pěti rozdělily v těch několika uličkách Fontamary a zmizely do temných domů.

Elvira a já jsme si řekly, že vykonavatelům zákona bude těžko vykonat příkaz bez elektrického světla a bez náhražky za ně.

Ale náhlé výkřiky Marie Gracie, jejíž dům stál vedle samé zvonice, a vzápětí, ba v témže okamžiku zděšené výkřiky Filomeny Castaniové, Sofie Recchiutové, Lissabetty Limonové, Carracinové, Filomeny Quaternové a jiné volání o pomoc ze vzdálenějších domů, doprovázené hlukem a praskáním padajícího nábytku, rozbitých židlí, řinčících oken, vysvětlily nám najednou, co bylo skutečným účelem této ozbrojené hordy.

Pod námi řvala Maria Gracia jako zvíře, když je zapichují. Dokořán otevřenými dveřmi jsme viděly, jsouce celé bez sebe, zvířecí útok pěti mužů na jednu mladou dívku. Několikrát se jí podařilo uniknout a jednou se dostala dokonce až ke dveřím. Ale byla

ihned vražena zpátky, chopena, hozena na zem, držena čtyřmi muži tak pevně, že se pátý mohl vrhnout přes ni. Maria Gracia sténala jako umírající. Když jí první muž zneužil, převzal jeho místo jiný a martyrium se začalo znovu. A po třetím přišel čtvrtý, ale dívčino sténání bylo již tak slabé, že je nebylo slyšeti. Vzdala se každého odporu.

Čtvrtý a pátý ji mohli znásilnit nerušeně. Pak opustili muži za smíchu a sprostých žertů dům a pospíchali k Lissabetě Limonové, která bydlela o dvacet metrů dále...

Elvira poslouchala celou tu scénu. Jak tomu bylo možno zabránit? Všechno to se stalo několik kroků před námi. Ani sten jí neušel. Pak mě objala a přitiskla se ke mně; cítila jsem, jak se chvěje, jako by byla zmítána křečí. Bylo mi, jako by se třásla celá věž a celá země kolem dokola. Dávala jsem pozor, aby mi nesklouzla přes dřevěné schody a nepřivedla tím pozornost ozbrojených mužů na náš úkryt... Elvira měla velké oči upřeny na tmavé dveře, z nichž vyšlo těch pět mužů a za nimiž leželo zmučené tělo Marie Gracie. Dostala jsem strach o její rozum a zastřela jsem jí rukama oči, jako se to dělá mrtvým. Ale pojednou i mne opustily síly, zeslábly mi nohy a klesly jsme ve tmě společně na zem.

Z toho večera nevím již nic jiného, než co jsem vypravovala.

Někdy se mi zdá, že jsem si z celého svého života nic jiného nezapamatovala a nic jiného již nevím."

„Ale o tom o všem jsme my muži, kteří jsme se vraceli z Fucina, neměli ani tušení," mluvil dál stařec. „Kdyby byly ženy zvonily na poplach... Setkali jsme se na silnici do Pesciny, já, Berardo Viola, Vincenzo Scorza, Papasisto, Ciro Zironda, otec Marie Gracie

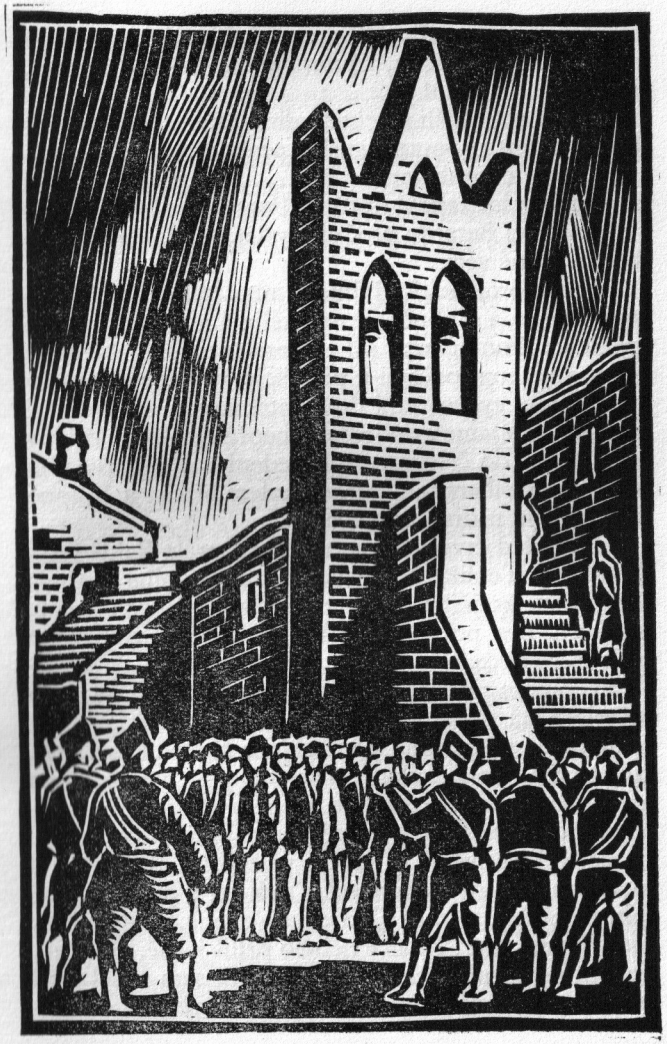

a snoubenec Lissabety Limonové. Nedaleko za námi šli Giacinto Barletta, Quintilianus, Venerdi Santo, Luigi Scarpa a jiní.

Když jsme viděli u vchodu do vsi dlouhou řadu nákladních aut a spoustu vojska, prohodil Berardo:

‚To bude kvůli tomu plotu... Impresario si asi myslil, že plot zapálil někdo z Fontamary.'

Snad měl Berardo proč si myslet, že jde o plot. Ale běželo o jiné věci.

Mezi ozbrojenci, kteří hlídali auta, byli někteří, kteří znali Berarda osobně, ale nechtěli nám vysvětlit, proč přišli do Fontamary; asi to sami nevěděli. Nařídili nám, abychom počkali a po příchodu druhé skupiny cafonů nás vyprovodili do Fontamary až na kostelní náměstí, kde jsme viděli ostatní nepřátele shromážděny a sestaveny do čtverce. Byli vedeni malým, tlustým mužem s trojbarevnou šerpou kolem břicha a Filippo Krásný mu přitom pomáhal.

Uprostřed čtverce jsme viděli generála Baldisseru, kostelníka Teofila, Pasquala, Cipollu, starého Antonia Bracciolu, krejčího Anacleta a několik jiných mužů, němých, bez pohybu, bledých a bezbranných, jako válečné zajatce.

Při našem příchodu se čtverec otevřel a zase se za námi zavřel.

Berardo se na mne podíval jako člověk, který neví, zda se má smát, či zlobit. Zkoušeli jsme vyzvídati na generálovi Baldisserovi, co se dělo před naším příchodem. Přiblížil se ke mně a šeptal mi do ucha: ‚To je neslýchaná věc!' A pak se přiblížil k Berardovi a opakoval mu do ucha totéž, a pak šel k jiným a také jim do uší šeptal totéž: ‚To je neslýchaná, nikdy, nikdy neslýchaná věc!' To sice nebylo příliš jasné, ale přece jenom dosti nezvyklé. Generál Baldissera našel totiž vždycky při všech událostech, i sebevětších, nějaké

vysvětlení. Po prvé v životě se přiznal, že ničemu nerozumí.

Čtverec se otevřel ještě jednou pro třetí skupinu vracejících se cafonů. Byli to Pontius Pilatus, Jacobo Losurdo, Michele Zompa, Giovanni Testone, Giovanni Oliva, Gasparone a několik chlapců. Ti se na nás dívali, jako bychom my nesli vinu na tom na všem, ale v přítomnosti tolika ozbrojenců si netroufali protestovat.

Pak přišli a přiřadili se k nám Achille Piunzo, Alberto Saccone, Palummo, muž Recchiutin, Cesidio Verdone a jiní mladí lidé, mezi nimi též snoubenec Marie Gracie. Nikdo nic nechápal. Nikdo nemluvil. Jeden se díval na druhého. Každý chápal, že jsme přišli z neznámého důvodu do nějakého nepříjemného styku s vládou, a žádný se nechtěl prozradit víc než ostatní. Každý myslil nejdřív na sebe.

Při příchodu Antonia Spaventy, Raffaela Scarpona, Luigiho della Croce, Antonia Zappy a jiných, otevřel se ozbrojený čtverec znova.

Bylo těžko předvídat, co má tlusťoch v úmyslu. Chtěl nás všechny odvést do vězení...? To se nám zdálo nepravděpodobným a prakticky nemožným. Neboť pokud šlo jen o to, chvíli býti držen na kostelním náměstí naší vsi, mohl si to každý nechat líbit. Ale aby nás zavezli všechny do hlavního města a vrhli nás tam do vězení, k tomu by přítomná milice nebyla stačila. Tyto lidi v černých košilích jsme znali. Musili přijít v noci, aby si dodali odvahy. Z většiny jich páchlo vínem, a když jsme se jim podívali zblízka do očí, nesnesli našeho pohledu. I oni byli chudí lidé, ale zvláštního druhu: bez půdy, bez povolání, nebo s mnoha povoláními, což je totéž. Jako nepřátelé těžké práce řešili každý týden vždy novým způsobem problém jídla a pití. Jsouce příliš slabí a zbabělí, aby se

vzpírali bohatým a státu, dávali přednost olupování jiných chudých cafonů, pachtýřů a malorolníků. Ve dne a samotni byli pokorní a zdvořilí, v noci však a ve skupinách byli zlí a nebezpeční. Vždy byli na straně silnějších a zůstanou tam vždy. Ale jejich rekrutování k speciální armádě s vlastní uniformou a výzbrojí bylo novotou posledních let.

Vy víte, jak se dnes jmenují.

Každý z nás sice vyvážil tři z nich; ale jsouce jimi obklíčeni, čím jsme byli? Co bylo mezi námi cafony společného? Který článek nás spojoval?

Stáli jsme všichni na témže kostelním náměstí a byli jsme všichni narozeni ve Fontamaře. To bylo jediné pouto mezi námi a jiného nebylo. Nehledě k tomu, myslil každý jen na sebe, každý na to, jak by se mohl dostati z ozbrojeného čtverce a nechati druhé v něm. Každý z nás byl otcem rodiny a každý z nás myslil na svou rodinu. Jen Berardo myslil snad jinak. Ale on neměl ani ženu, ani půdu...

Mezitím přišli zase noví cafoni z Fucina domů, mezi nimi muž Ciammarugy, a také oni vstoupili do našeho čtverce.

Bylo již pozdě.

Tlusťoch řekl:

‚Výslech se začíná.'

Výslech? Jaký výslech?

Udělali ve čtverci ulici asi metr širokou, na jejíchž obou stranách se postavili břicháč a Filippo Krásný.

Výslech se začal.

První byl vyvolán Teofilo, kostelník.

‚Kdo má žít?' ptal se ho muž s trojbarevnou šerpou.

Teofilo vypadal, jako by byl spadl s měsíce.

‚Kdo má žít?' opakoval zástupce vrchnosti podrážděně.

Teofilo se obrátil k nám, jako by od nás žádal rady,

ale žádný z nás nevěděl víc než on. Jelikož se Teofilo neměl k odpovědi, obrátil se skrček na Filippa Krásného, který držel v ruce velký seznam, a rozkázal mu:

‚Napiš vedle jeho jména: refraktér (buřič).'

Teofilo odstoupil. Druhý byl vyvolán Anacleto, krejčí.

‚Kdo má žít?' ptal se tlusťoch.

Anacleto, který měl čas na rozmyšlenou, zvolal:

‚Ať žije Maria!'

‚Která Maria?' ptal se ho Filippo Krásný.

Anacleto chvilku přemýšlel, zdál se váhat a potom řekl:

‚Loretánská!'

‚Napiš: refraktér,' nařídil skrček cestmistrovi.

Anacleto odstoupil.

Třetí byl zavolán starý Antonio Bracciola. Také on měl připravenu odpověď:

‚Ať žije svatý Roch!'

Ani to mužíka neuspokojilo a on nařídil:

‚Napiš: refraktér.'

Čtvrtý byl Pasquale Cipolla.

‚Kdo má žít?' bylo na něj křičeno.

‚Odpusťte, co to vlastně znamená?' osmělil se zeptat Pasquale.

‚Řekni zřetelně, co si myslíš,' nařídil mu tlusťoch. ‚Kdo má žít?'

‚Ať žije chléb a víno!' byla přímá odpověď Cipollova.

Také on byl zapsán jako refraktér.

Každý z nás čekal, až na něj dojde, a nikdo z nás nemohl uhodnout, co vlastně zástupce vrchnosti chtěl slyšet na svou otázku.

Nás však hlavně zajímalo něco docela jiného, totiž zdali za falešnou odpověď budeme musit platit. Žádný z nás arci neměl tušení, co refraktér znamená. Ale

bylo přece jenom pravděpodobné, že to znamená: musí platit.

Co se mne týká, pokusil jsem se připlížit ke generálu Baldisserovi. Byl považován za nejvzdělanějšího z nás, protože byl v mládí v Neapoli. Chtěl jsem se od něho dát poučiti o správné odpovědi, ale on se na mne jenom soustrastně usmál, jako někdo, kdo všechno ví, ale nechce nic prozradit.

‚Kdo má žít?' ptal se ho muž zákona. Starý švec zvedl klobouk a křičel:

‚Ať žije královna Margheritta!'

Účinek byl docela jiný, než Baldissera očekával. Vojáci řvali smíchy a mužík ho poučil:

‚Ta je mrtvá... Královna Margheritta je mrtvá.'

‚Umřela?' ptal se Baldissera zdrcen. ‚To není možné!'

‚Napiš: Věrný ústavě,' řekl skrček.

Baldissera se ztratil, při čemž vrtěl udiveně hlavou nad tou spoustou nerozluštitelných událostí.

Za ním následoval Antonio Zappa, který křičel, po příkladu Berardově:

‚Pryč se zloději!' čímž vzbudil mezi černokošiláči všeobecný odpor.

‚Napiš: anarchista,' nařídil tlusťoch Krásnému.

Zappa šel a přišel Antonio Spaventa. Zvolal:

‚Pryč s vagabundy!' a vzbudil tím mezi černokošiláči divý řev. Také on dostal titul: anarchista!

‚Kdo má žít?' ptal se tlusťoch Luigiho della Croce.

Ale i ten byl žákem Berardovým. Neuměl říci: Ať žije!, nýbrž jenom: Pryč! Proto odpověděl:

‚Pryč s daněmi!'

A tentokrát ani fašisté neprotestovali. Také della Croce byl nazván „anarchistou".

Větší dojem učinil Raffaele Scarpone, který volal zástupci zákona skoro do držky:

‚Pryč s tvým zaměstnavatelem!'

Mužík ho chtěl dát ihned zatknout, ale Raffaele byl dost chytrý, aby mluvil teprve, když byl mimo kordon. Dvěma skoky byl za kostelem a nikdo ho již nespatřil.

Jacobem Losurdou se začala řada opatrných znovu. ‚Ať žijí všichni!' volal a bylo těžko představiti si odpověď moudřejší. Ale ani ona se nelíbila.

‚Napiš,' řekl skrček k svému pomocníkovi: ‚liberál.'

‚Ať žije vláda!' volal Giovanni Oliva v nejlepší vůli.

‚Která vláda?' ptal se Filippo Krásný.

Oliva nikdy nevěděl, že existují různé vlády. Ale ze zdvořilosti zvolal:

‚Zákonná vláda.'

‚Napiš: gauner,' řekl skrček, ohlížeje se.

Pontius Pilatus chtěl býti přemoudřelý, a když na něj došlo, volal i on:

‚Ať žije vláda!'

‚Jakápak vláda?' ptal se Filippo.

‚Zákonná vláda.'

‚Napiš: ničema,' diktoval břicháč.

Tak se dosud nikomu nepodařilo najíti něco uspokojujícího. Znenáhla se zmenšil pro nás, na které dosud nedošlo, výběr z daných odpovědí. Ale jediná rozhodující, dosud nerozřešená otázka byla, budeme-li muset za špatnou odpověď platit. Jen Berardo dokázal, že ho to nezajímá, a působil dále na své mladé přátele ve smyslu ‚Pryč!', a ne ‚Ať žije!'

‚Pryč s bankami!' křičel Venerdi Santo.

‚Která banka?' ptal se Filippo.

‚Je jen jedna a ta dává peníze výhradně Impresariovi,' odvětil Venerdi, který byl dobře obeznámen v bankovních věcech.

‚Napiš: komunista.'

Jako komunista byl také oceněn Gasparone, protože odpověděl:

‚Pryč s Torloniou!‘

Paulummo naproti tomu byl označen jako „socialista“ za odpověď:

‚Ať žijí chudí.‘

Při těchto posledních otázkách a odpovědích se objevila na druhém konci náměstí Maria Vincenza, Berardova babička, kterou jsme viděly krátce předtím vstupovat k Marii Gracii.

‚Berardo? Kde je Berardo?‘ křičela stařena. ‚Co ti lumpové vyváděli v našich domech...! Co udělali našim ženám...! A muži? Kde zůstávají mužové? Berardo...?‘

Berardo ihned pochopil, nebo se tak alespoň tvářil, a stál skokem vedle třesoucího se Filippa. Popadl ho za límec a ptal se:

‚Kde je Elvira...? Cos dělal s Elvirou?‘

Stará Marie Vincenza se zatím dostala až k prahu kostela a naříkala, klečíc na kolenou, znovu:

‚Madonno, chraň nás, pomoz nám, zachraň nás...‘

Nebyla ještě se svou prosbou hotova, když tón velkého zvonu obrátil pohledy všech k věži.

Tam jsme viděly cosi jako stín nějaké postavy, nějaké urostlé ženy.

Ztuhlí údivem zadrželi jsme dech. Vidina se ztratila.

‚Madonna! Madonna!‘ vykřikl Filippo Krásný zděšen.

‚Madonna! Madonna!‘ začali opakovati druzí.

Čtverec se rozpadl, černokošiláči prchali zběsile k svým nákladním autům při východu z vesnice.

Slyšeli jsme z dálky řev motorů.

Pak jsme viděli auta s reflektory jet velkou rychlostí s kopce dolů. Nepodařilo se nám zjistiti jejich množství. Byla to nekonečná řada.

Na úpatí pahorku, v poslední zatáčce před hlavní silnicí stanula jedním trhnutím.

Trvalo to dobrou půl hodinu.

‚Proč zastavili...? Snad se nechtějí vrátit?‘ ptal jsem se Berarda.

‚Raffaele Scarpone ví, proč nejedou dále,‘ odpověděl Berardo se smíchem.

Když konečně auta odjela, byla hluboká noc.

‚Stojí za to lehnout si do postele, či máme ještě chvilku počkat a jít potom do Fucina?‘ ptal jsem se Berarda.

‚Nejdřív musíme vypátrat, kdo je to na zvonici,‘ odpověděl Berardo. V svém nitru totiž věřil v čerta, a ne v Madonnu. Zjevení Satana by ho bylo přesvědčilo, ale ne zjevení svaté Panny.

Na zvonici jsme našli Elviru a mou ženu, více mrtvé než živé.

(Druhého dne jsme se dověděli, že se první auto překotilo, protože vjelo na strom, který byl položen přes silnici. Na místě zůstali zranění, mezi nimi také skrček s trojbarevnou šerpou.)

MĚSTO

Z rozrušení nešťastné noci Elvira onemocněla.

Právě jí přinesli trochu vlny k barvení a tkaní a ji velmi trápilo, že nemohla pracovati. Po válce kleslo tkaní v naší krajině na mrtvý bod a tkalcovský stav Elviřin byl z několika málo, na nichž ještě nebyla zastavena práce úplně. Ale i on klapal dost zřídka. Jen sem a tam obdržela několik kilo vlny ke zpracování. V sousedních vesnicích dokonce zatopili některými stavy, které byly po staletí v chodu. Mnohé příčiny přivedly toto odvětví řemesla k úpadku: zmizení domácího surového materiálu, příval látek z města a rostoucí nouze cafonů.

V své bezmocnosti Elvira vzkázala Berardovi, zda by jí nechtěl pomoci při řezání paliva. Aniž myslil na odměnu, řekl Berardo ihned ‚ano' a nejen sekal dříví, nýbrž barvil také pod jejím vedením vlnu.

Strachem, který prožila, se o něco zhubla a stala se svým oválným, opáleným obličejem, černýma očima a vlasy a ohebným tělem ještě krásnější. Ležela na slamníku v koutě, rozkazovala a Berardo ji poslouchal jako dítě, které se něčemu novému učí. Někdy také jí dával otázky, které Elviru přiváděly do rozpaků, jako například: ‚Proč se nažloutlá látka stane tmavomodrou, když se ponoří do indiga?'

‚Nemůže to být jiné,' odpověděla.

‚Ale proč?' ptal se on.

‚Protože je tomu tak.' A aby vynesla trumf, ptala se:

‚Proč vlastně nerostou ze semena slunečnic cibule?'

‚Nemluv hlouposti,' poučoval ji Berardo. ‚Je přece jasné, že ze semena slunečnic nemůže růst nic jiného než slunečnice...'

Takové rozhovory musily vést ke sblížení. Kdykoli jsem přišel do barvírny, abych nabídl svoji pomoc, nacházel jsem tam již Berarda před oběma do zdi zapuštěnými pecemi, které zaujímaly skoro polovinu místnosti. Hustá pára ležela v místnosti a Berardo míchal a zdvíhal černou tyčí látky, které se vařily v kotlích, nebo prohraboval oheň.

Jednoho večera se pokusila Elvira v mé přítomnosti nabídnouti Berardovi několik lir odměny. Ale on je odstrčil svým obvyklým způsobem.

‚Když Berardo nebere peníze, chce, abys je schovala na svatbu,' troufal jsem si podotknout.

Elvira se začervenala a Berardo se na mne podíval, jako by mě chtěl napadnout.

‚Tady se nedá nic dělat,' pomyslil jsem si. ‚Berardo není muž, který by se hodil k ženění.'

Ale příštího rána přišla Maria Vincenza, Berardova babička, a ptala se: ‚Viděl jsi Berarda?'

‚Jak? Nevrátil se dnes v noci domů?'

‚Nebyl doma,' řekla stařena a šla.

Brzy potom se Berardo objevil na mém prahu, aniž řekl dobré jitro. Nechal jsem ho stát beze slova. Když jsem chtěl jít na pole, řekl: ‚Potřebuji rady...'

Po prvé v svém životě prosil o radu.

‚Jde o svatbu. Když jsi včera o tom začal, nezdálo se mi, že by bylo naspěch. Ale teď už je.'

Tu jsem porozuměl, že Berardo spal té noci u Elviry.

‚Vezmeš-li si Elviru ihned, nemůžeš po mém soudu nic ztratit, ale všechno získat... Lepší ženy nenajdeš v celé Fontamaře.'

‚Tys mi nerozuměl,' vysvětloval mi Berardo. ‚Mys-

líš, že jsem si kdy přál lepší ženy...? Naopak, co jsem já? Cafone bez půdy. Červ bez země. Krtek bez hromádky. Liška bez doupěte. Ale bude ona spokojena s mužem bez půdy...? To nejde. Když ona nemá rozum, já jej mám. Být o hladu sám nebo s babičkou, to nic nedělá. Ale kdyby byla Elvira u mne... Za mzdu pracovat, dnes u jednoho, zítra u druhého, to také nic nedělá. Ale může její muž být nádeníkem...? Může si vzít cafona bez půdy?'

‚Proč sis to nerozmyslil dřív? Proč tě to nenapadlo včera v noci, než sis s ní začal?'

‚Tys mi nerozuměl,' opakoval Berardo netrpělivě. ‚Nemyslím na to, abych se jí vzdal... Nikdy bych nebyl dovolil, aby ji dostal jiný...' To byl pravý Berardo. Mohl ses s ním bít celý den, aniž jsi přišel ke konci.

Tentokrát však byla věc velice jednoduchá a já jsem myslel, že rozdrtím všechny jeho námitky otázkou:

‚Chceš si ji vzít, či ne?'

‚Ničemu jsi neporozuměl a nikdy ničemu neporozumíš!' S těmi slovy odešel.

Berardova nálada se nezlepšila. Příčinou jeho neklidu nebylo vlastně nic jiného, než že neměl žádnou půdu. Dosud se pokoušel zastírati to potřeštěnými řečmi; ale palčivá nutnost založiti si rodinu mu přivedla před oči tvrdou skutečnost.

Ve Fontamaře bylo málo cafonů bez půdy. Nebyli váženi a měli všude špatnou pověst. Byli všude považováni za obzvlášť neschopné, obzvlášť nevědomé, obzvlášť hloupé, obzvlášť líné a v mnoha případech se tato kritika ukázala správnou. Ale v posledních letech se přece jenom všechno změnilo. Žádný malý sedlák v našem kraji nezvětšil svůj majetek a žádný nádeník nebyl s to koupiti si půdu; naopak byla spousta malých zemědělců, kterým byl odebrán jejich majetek věřiteli a kteří tím byli stlačeni zase do kruhu nemajetných. I bohatí sedláci klesli až k cafonům. Mohlo se říci o Berardu Violovi, co se chtělo, ale nedalo se popříti, že stál, co se týče síly a moudrosti, vysoko nad jinými Fontamařany. Když se mu nepodařilo sehnati nepatrnou sumu, které je potřebí k zakoupení malého kousku půdy, znamenalo to, že již přešly doby, kdy se cafone bez půdy mohl státi malým rolníkem. Stejný osud měla většina mladých lidí ve Fontamaře.

Ačkoli se časy změnily, veřejné mínění se nezměnilo. Cafone bez půdy nebyl vážen a Berardo se s tím nemohl smířit. Doufal vždy, že několikaletým pobytem v Americe, nebo prací v jiných krajích Italie vydělá tolik, aby dostal půdu, ale nikdy se mu to nepodařilo. Postaven před nutnost svatby cítil se odsouzen na celý život k hroznému živoření. Vyhnutí nebylo.

O jediném východisku, o práci v městě, dostali jsme nepředvídanou zprávu od člověka, kterého nikdo z nás ve Fontamaře neočekával.

Byl to hrbatý stařec, z polovice cafone a z polovice měšťák, nebo abych to řekl lépe, v městě předělaný cafone, který se objevil na fontamarském náměstí s kufrem na rameni a kterého jsme považovali za jednoho z oněch pocestných kazatelů, kteří se toulají po venkově a věští žně, odvracejí epidemie, léčí dobytek a ženy od uřknutí a prodávají pravý balsám na kuří oka.

‚Odkud přicházíš a co víš?' ptal se ho generál Baldissera, který starce, když šel kolem jeho krámku, následoval ze zvědavosti a dal zavolati Mariettu Sorcanerovou, Michela Zompu, Berarda Violu a mne.

Stařec se dovlekl doprostřed náměstí, postavil svůj kufr, sedl si naň, jako někdo, kdo již nikdy nemíní vstát, a odpověděl: ‚Nikdo není v své vlasti prorokem...'

Nerozuměli jsme hned, co tím chtěl říci.

Vypadal pozoruhodně. Hlava dítěte, dvě ulekané oči, staromódní knír, ohromný, nabubřelý pijácký nos,

z něhož, kdyby jej někdo byl vymáčkl, bylo by teklo víno nejrůznějších ročníků. Na hlavě měl tvrdý klobouk; na sobě kabátek se sametovým límcem s dvěma řadami lesklých knoflíků, k tomu šedé vojenské kalhoty.

‚Věšti nám něco, ale zdarma,' prosil ho Michele.

‚Jen trpělivost... Nejdřív mi musíte zavolat Giuditu Gorianovou,' odpověděl stařec.

‚Ta se už proměnila v prach,' odpověděl Michele.

Smáli jsme se, protože se stařec už v této věci projevil špatným věštcem.

‚Když je Giuditta mrtva, zavolejte Berarda Goriana,' žádal stařec.

‚Berardo Goriano je také mrtev již od začátku války,' odvětila Sorcanerová.

‚A Peppino Goriano...? Ten je také mrtev?' ptal se teď rozzlobeně věštec.

O tom byla mínění různá. Sorcanera, která spala v svém mládí i s Peppinem Gorianem, trvala na tom, že umřel v Římě, avšak Baldissera se víc přikláněl k názoru, že vydělal v Římě peníze, vzal si bohatou ženu a zapomněl přitom na jméno svého rodiště.

Tu zdvihl cizinec hlavu a řekl: ‚Teď vám budu vypravovat skutečnou historii Peppinovu:

V roce, ve kterém byl zavražděn král Umberto, odešel z Fontamary do Říma... Kolik let od té doby asi uplynulo...? Výpočet je lehký: Od smrti Umbertovy až ke kometě, která se objevila po válce s Tripolisem, uplynulo asi deset let; od komety až k terstské válce uplynulo zase pět let, to tedy je patnáct let. Terstská válka trvala čtyři neb pět let, to je celkem dvacet let. Pak panovali po pět let rudí, to je pětadvacet, pak přišla doba pořádku, která již trvá sedm let a o které doufají všichni, že brzy přestane a že přijdou místo ní Turci. Ale ona nepřestává, o Turcích není ani slechu, a to je pětatřicet let.

Peppino Goriano odešel tedy za štěstím před pětatřiceti lety do Říma s úmyslem, že jakmile dosáhne bohatství, vrátí se do Fontamary, aby si vzal šestnáctiletou dívku, kterou miloval a která se tenkrát jmenovala Marietta Sorcettonerová...'

‚Zde,' přerušila ho Marietta červenajíc se.

‚Není možná!' zvolal falešný věštec a prohlížel si ženu od hlavy k patě.

Stáli jsme při ní a věštec mlčel, pln studu a v rozpacích. Po dlouhé přestávce konečně vypravoval dál.

‚Peppino Goriano očekával, že během několika let nabude jmění... V Římě také našel ihned v ústavu ‚Fate-bene-fratelli' místo jako kuchtík, ale přitom nezbohatl. Pracoval čtrnáct hodin denně, dostával jídlo a postel, ale nic k pití.

Kněží v ústavě byli toho mínění, že víno člověka ponižuje, a nechtěli, aby jejich poddaní byli ponižováni. Jediní, kterým bylo v tomto ústavu dovoleno, aby byli ponižováni, byli představení. Jejich víno však leželo ve sklepě a tam pracoval Peppino Goriano a tak byl po dvouleté věrné službě pro trvalé ožralství vysazen přede dveře.... Nějaký čas zůstal bez zaměstnání. Sem a tam vydělal malými službami několik soldů. Ty vystačily jenom na pití, ale ne na jídlo a ještě méně na spaní. Podle ročních období trávil noci v botanické zahradě, v Kolosseu, nebo pod oblouky Esedry. Všechno obdivuhodné památnosti ve dne, ale ke spaní mnohem méně krásné. Tu se zjevil Peppinovi Gorianovi jedné noci ve snu sv. Roch a vysvětlil mu, jak by se dostal do blízkého uzenářství. Peppino utíkal ihned k udanému obchodu, ale byl přistižen strážci, zatčen a odsouzen na osm měsíců do vězení. Zkusil zaplésti do procesu sv. Rocha. Ale soudcové na to nenalítli. Soudcové obyčejně nevěří chudým. Ve vězení udělal štěstí. Jeho oči onemocněly. Nejdříve z nich

začala téci bílá tekutina, pak otekly a byly červené jako malá rajská jablíčka. Vypadal opravdu smutně. Pro špatný stav očí byl propuštěn z vězení a podařilo se mu po prvé popadnouti štěstí za vlasy. Najal si malé děvčátko jednoho známého a přenechal se dobročinnosti bližních. Zrána podnikal obyčejně obchůzku kolem kostelů, v kterých byly slouženy mše za ubohé duše, které se smaží v očistci, v poledne vyprazdňoval talíře polévky u rozličných klášterních forten, odpoledne a zvečera vyzýval soustrast chodců u hřbitovů a před vchody do divadel. Ačkoliv ho najaté děvče stálo dvě liry denně, vydělával Peppino přece dost, aby si najal pokoj a uspořil si několik soldů. O jídlo se nemusel starat, protože dostával z klášterů spíše mnoho než málo, a byl nucen přeměniti díl jídla v jedné hospodě u brány sv. Giovanni ve víno. Peppino doufal, že se bude zabývati dobrodinci alespoň několik let, že si nastřádá hezkou sumičku, vrátí se do Fontamary a vezme si Sorcettonerovou. . .‘

‚Proč tak neučinil?‘ ptala se Marietta bez dechu.

‚Závist ho zdržela od provedení jeho plánu. Jednoho nešťastného dne ho popadl strážník a odvedl ho k léčení nemocných očí do nemocnice. Peppino Goriano se tomu chtěl brániti. ‚Jsou to mé oči a já mám právo dělati s nimi, co se mně chce!‘ Ale v Italii nikdy nebyla opravdová volnost. . . Proto sice nabyl za několik dní zraku, ale ztratil zato své povolání. Tím se skončily doby jeho štěstí a přebytku a začal se čas zkoušky. Zkusil to s těžkou prací jako přidavač na stavbě, jako forman, jako dělník v pískových lomech na Tibeře. Ale nikde to nevydržel déle než týden. Když měl k něčemu chuť, scházely mu síly, a když měl sílu, scházela mu chuť. Na tisícero způsobů zkoušel své štěstí. V této době přicházela denně za honbou po penězích sta venkovanů do Říma. Ti, kteří měli málo ctižádosti, dávali

se najmout jako cidiči bot, metaři, pomahači v kuchyních, štolbové, zahradníci a podařilo se jim také získati malý sice, ale jistý výdělek a mohli uložiti denně několik soldů. Ale Peppinu Gorianovi scházela trpělivost čekati deset let, aby jako druzí sedláci uspořil tisíc lir. Očekával vždy, že se mu vrata štěstí otevřou naráz. Místo toho se mu otvírala vždy znovu vrata vězení, v kterých strávil celkem čtyři léta a pět měsíců.

Po tolika nezdarech ztratil Peppino Goriano odvahu. Konečně byl také odhodlán vésti život chudých lidí z Abruzz, kteří dělali v Římě nejhrubší práce. . . Nějaký čas se toulal po nádražích a u kasáren s papouškem, který vytahoval za dva soldy obálku, v níž byla skryta budoucnost. Ale po několika měsících jevilo zvíře příznaky duševního zatemnění a jednoho dne bylo mrtvo. Pak využil Peppino neustálého přílivu lidí z Abruzz, kteří přicházeli každou zimu za prací do Říma, a trávil svůj čas tím, že zprostředkoval selkám místa za chůvy nebo služky a sedlákům za umyvače nádobí a nádeníky.

V této době se mu podařilo seznámiti se svatým mužem, monsignorem Calogerou, karmelitánem-bosákem, který ho přijal za sluhu. Velebnému pánovi působily jeho vlastní choutky více starostí, než se pro jeho stáří hodilo. K jejich ukojení dával přednost selkám z Abruzz. Peppino měl stravu a byt a dostával mimo to prémii desíti lir za každou selku, kterou položil svatému muži do postele. V prvních měsících pojímal Peppino svoji práci velmi vážně a běhal vytrvale po ulicích a veřejných parcích, aby přemluvil služky a chůvy s abruzzským nářečím ke zpovědi u monsignora Calogera. Jeho úspěchy byly však stále menší. Mimo to nepřicházela jedna selka k svatému muži častěji než dvakrát nebo třikrát, a proto se musely hledat vždy nové. Aby neztratil své místo, cítil se

Peppino nucen přibrat na pomoc profesionální dámy z Via Panico. Dával jim jísti česnek a cibuli, aby si mohl monsignore říci, že to jsou selky, které právě přišly z Abruzz. Pobožný muž přišel na tento podvod teprve, když si uhnal zlou nemoc. Tu byl Peppino Goriano propuštěn a neštěstí ho pronásledovalo znovu...'

‚Proč se nevrátil do Fontamary?' ptala se Marietta.

‚Vrátit se jako žebrák? Nemožno...! Zůstal v Římě, kde se mu zdálo, že mizerii snese spíše, a zkoušel nejrozmanitější zaměstnání: střihače psů, zvoníka, hrobaře, prodavače tkaniček do bot a jubilejních pohlednic Guglielma Oberdana, umyvače talířů v různých hospodách. Čím častěji měnil zaměstnání, tím častěji zůstávalo vše při starém.

Tisíce abruzzských sedláků žilo a žije v Římě jako on z toho, že dělají všechny práce, ke kterým se jiní nesníží. Tráví celý svůj život na nižším stupni než ‚druzí'. Zůstanou celý život cafony, celý život ‚lumpenproletáři'. Stačí jíti v Římě po ulici a poznáte je na první pohled. Jdou jinak, dívají se jinak, smějí se jinak, mluví jinak, oblékají se jinak než ‚druzí'.

V neděli jdou ‚druzí' do stadionu, nebo k Pariolům, nebo jdou do malé hospody. Peppino Goriano byl v Římě, když ‚druzí' demonstrovali pro válku nebo proti válce o Terst, avšak zmizel v malém lokále u Porta Trionfale. Po válce putovali ‚druzí' na úřad práce a on byl denním hostem v hostinci v Testacciu. Mnohdy bylo město plno neklidu a zmatku a on se toho všeho nechtíc účastnil. Ale nevyplatilo se mu to!

Na příklad: jednoho dne viděl v ulici Cola di Rienzo velké množství lidí s rudými prapory útočit na obchody. Byl uprostřed davu a přišel tak do krámu s obuví; ale když byl zase venku, měl v ruce různé boty: dva taneční střevíčky pro dámy, ale oba na levou

nohu, a velkou jezdeckou botu na pravou nohu... Co si s tím měl počít? Dal se tedy za ostatními, kteří měli boty, hodící se k těm, které vzal on. Až konečně — po dlouhém ptaní — přišel na vznešeného pána, který mu slíbil, že mu pomůže, a pozval ho k sobě domů. Ale vznešený pán ho nevedl do svého domova, nýbrž na nejbližší policejní stanici, kde byl zavřen a obžalován jako plenitel. Při procesu byl obžalován s mnoha dělníky, kteří všichni vypovídali, že se účastnili útoku na obchody ‚z politických důvodů'. Peppino naproti tomu doznal, že to udělal, protože potřeboval boty. Za to dostal jednou tolik jako druzí. Tenkrát byl člověk, který spáchal na ulici vraždu, vyznamenán a osvobozen, když vraždil ‚z politických důvodů', a odsouzen k těžkému trestu, když tak učinil z nouze. Tehdy usoudil Peppino po delším a hlubokém přemýšlení, že byl celý svůj život smolař, protože vždy jednal z hladu, a nikdy ‚z politiky'. A ačkoliv nebyl již docela mlád, usmyslil se, že bude v budoucnosti jednat vždy jen ‚z důvodů politických', ať se děje cokoli. Při propuštění byl předvolán Peppino na policii, která mu dala na vybranou:

‚Buď uděláš to, co ti řeknem, nebo musíš ještě dnes v noci opustit Řím a vrátit se do Fontamary.' Peppino věděl, že učinili jeho přátelům, kteří byli v těchto dnech propuštěni z vězení, týž návrh. A proto přijal návrh, aby pracoval v ‚politice'. Dostal padesát lir zálohy a rozkaz, aby večer křičel na Piazza Venezia ‚Ať žije Nitti! Pryč s Řekou!'

‚Padesát lir, jen aby křičel?' přerušil ho Michele Zompa a vyřkl tím nevíru všech.

‚Nepřerušujte mne!' řekl falešný věštec. ‚Nerozumíš právě ‚politice'... Večer bylo na Piazza Venezia velké shromáždění lidu; byl tam také Peppino Goriano a jeho přátelé z Regina Coeli. Peppino počal volati: Ať žije Nitti! Pryč s Řekou! Kdežto jeho přátelé z Regina

Coeli se ihned rozptýlili na všechny strany, on viděl, jak se k němu blíží skupina důstojníků a arditů. Ale jelikož stál teprve na počátku své politické dráhy, chtěl provést převzatou politickou úlohu dokonale; proto volal dále to, čemu ho policie naučila a čemu on ani za mák nerozuměl. Byl důstojníky a ardity obklopen, a co se pak stalo, nemohl nikdy přesně vylíčiti, protože ztratil vědomí a nabyl ho teprve v nemocnici sv. Giacoma...'

‚To tedy byli důstojníci proti policii? Jak to bylo možné?' ptal se generál Baldissera, který měl vysoké mínění o vojenské kázni.

‚Nepřerušuj mě pořád,' káral ho falešný věštec. ‚Nerozumíš politice... Po svém uzdravení pracoval Peppino dále politicky, to znamená, dostával bití v čas nebo na místě, které ustanovila policie. Jednou byl zbit do krvava zaměstnanci elektriky u Porta Santa Croce, po druhé plynárenskými dělníky u Porta San Paolo, jindy cihláři u Porta Triomfale... Kam šel a volal slova, která si objednala policie, dostal bití... Při tom byl obyčejně sám, protože jeho přátelé z Regina Coeli obyčejně zmizeli, když hrozilo nebezpečí.'

‚A Peppino? Proč také on nezmizel?' ptala se Marietta se strachem.

‚Aby více vydělal,' vysvětloval věštec. ‚Dostával totiž pět lir denně od policie a pětadvacet lir přirážek, když musel do nemocnice. Těch pět lir nestačilo na jeho potřeby. Musel tedy stůj co stůj dostat výprask. To arci nebyla zábava; ale práce ještě nikdy nebyla zábavou. Nutno ještě dodati, že se objednaná slova měnila. Po šesti měsících od té doby, co volal ‚Viva Nitti!,' musel Peppino Goriano rok křičeti ‚Abbasso Nitti!' Ale výsledek byl stále stejný: vždy výprask. Po půl druhém roce ‚politické činnosti' podobalo se jeho tělo Ukřižovanému, když Pontius Pilatus řekl: ‚Ecce Homo!' Peppino Goriano mohl být opravdu nazván

politickým mučedníkem. Žádný druhý Ital netrpěl pro politiku víc než on. Nebyl z těch, kteří zůstávají doma, a na ulici posílají za sebe jiné. On bojoval pro své politické přesvědčení. V této době se bili i jiní Italové za své ideje, ale nebylo možno srovnávat je s Peppinem Gorianem, protože ten se bil za ideje všech, dával svou krev za demokracii a nacionalismus, za socialismus i církev. V každé ideji je dobré jádro. Ve všech ideích našel Peppino právě to dobré, že v jejich službách dostával pět lir denně a pětadvacet lir příplatků na nemocnici.

S pokračujícím věkem snášel Peppino bití čím dál, tím hůře. Přání vzdáliti se politického života začínalo ho ovládati. Politické boje se stávaly stále nebezpečnějšími. Demonstranti nepoužívali již kamenů a holí, nýbrž počali stříleti. ‚Politika' se stala vražednou. ‚Politika' přestala být uměním vydělávati si peníze bitím. Stala se vážnou věcí, která se neshodovala s Peppinovým charakterem!

‚Ale proč lidé stříleli?' prohodila Sorcanerová znovu.

‚Byl jsem pětatřicet let v Římě a nevím to dodnes. Jak ty, prostá osobo, která celý život trčíš ve Fontamaře, přicházíš na tuto otázku?' byla jeho vyhýbavá odpověď. Pak vypravoval dále: „Byla to právě politika... Peppino přestal poslouchati policii. Po nějaké době byl znovu předvolán a znovu ho postavili před volbu: buď uděláš to, co chceme my, nebo musíš ještě dnes v noci opustit Řím a vrátit se do Fontamary. A krom toho už nebudeš dostávat bití. Jde o novou ‚politiku'. Dvacet lir denně, předplatné na elektrickou dráhu, povinnost bíti a právo nebýt bit...'

‚Nemluv hlouposti,' přerušil ho Michele Zompa. ‚Proč by byla dávala policie Peppinovi dvacet lir denně, předplatné na elektriku, právo bíti, aniž risko-

val sám výprask...? Nekecej... A bych vydělal dvacet lir, musím choditi tři dny do Fucina.' Tu falešný prorok zmlkl, nevěda, má-li mluviti dále. Ale po nějaké chvíli začal znova, aniž reagoval na námitky Michelovy.

‚Šlo opravdu o novou a skvělou ‚politiku', která tu ještě nebyla. Šlo o tak zvaný fašismus. A co znamenal fašismus pro Peppina Goriana? Překrásnou věc: dobrý plat, třikrát lepší, než dostávají cafoni, právo bíti, sám nebýt bit a ochranu vrchnosti.

Peppino byl uveden strážníkem do velkého sálu za tiskárnou Giornale d'Italia. Když vstoupil, bylo tam již mnoho lidí: důstojníci, studenti, arditi, úředníci, elegantní dámy, kupci, dva nebo tři kněží, mezi nimiž i monsignore Calogero. Stěny byly ozdobeny prapory. Všichni mluvili hlasitě. Peppino byl celý omámený přítomností všech těch vznešených lidí. Ale v koutě našel známé obličeje, všechny staré známé z vězení, největším dílem zločince. Pojednou nastalo úplné ticho. Na podiu se objevil jakýsi pán a začal mluviti. Především uvítal pln rozechvění Peppina Goriana a jeho přátele, novou aristokracii práce, třídně uvědomělou vrstvu dělnictva, které je ochotno dát poslední krůpěj krve pro blaho vlasti. Pak počal vypravovati nesrozumitelné věci. Když byla řeč ukončena, sál se vyprázdnil. Ale Peppino byl se svými přáteli vyzván, aby zůstali, a potom, aby obsadili Porta Pia.

V blízké hospodě dostali jídlo a pití. Pak byli naloženi na nákladní auto, které je odvezlo k Porta Pia, blízko pomníku della Breccia, kde museli skoro hodinu čekat. Odtud viděli, jak oddělení karabiniérů a královských gard vniklo do redakce nějakých komunistických novin, a brzy potom odjeli se všemi, kdo byli v místnostech zatčeni. Pa křišel strážník k Peppinovi a ohlásil jemu a jeho lidem, že teď již se nemají

čeho báti a mohou si troufati vzít redakci útokem; a tak se stalo. Místnosti byly obsazeny, nábytek vyházen doprostřed ulice a zapálen, spolu s registraturou a jinými papíry, okna, dveře, psací stroje, obrazy, kamna byly rozbity na tisíc kusů; kalamáře lítaly proti stěnám; kasy bylo dobyto podle všech pravidel umění, avšak byla prázdná... Než opustili zpustošené místnosti, byli fotografováni skupinou přichvátavších žurnalistů: Peppino uprostřed skupiny, třímaje nohu od stolu. Příštího dne vyšel v Piccolu obraz s titulem: ‚Hrdina od Porta Pia.' Peppino zažil nyní nezapomenutelné dny slávy a uznání. Začínal běhat na redakce novin, kde mu vždy zaplatili útratu.

Konečně dostal dokonce pozvání od markýzy Parucchiniové, která ho představila svým přítelkyním, vedla pak do kostela, pak do ložnice, kde se musel namáhat mnohem více než při dobytí Porta Pia.

Peppino věděl, jak využitkovat své mladé slávy, a našel si místo dozorce nočního asylu v Borgo Pio. V té době byl zabit jeden jeho přítel u sv. Lorenza dělníky, a to ho donutilo přemýšlet. Když dostal novou výzvu od Fascia, předstíral nemoc... Jako dozorce sice nevydělával mnoho, ale ani mnoho neriskoval.'

‚Proč vlastně Peppino nedostal lepší místo, když se dostali fašisté k moci?' chtěla vědět Sorcanerová.

‚Když se fašisté dostali k moci, začala pro staré mezi nimi mizerie. Peppino na příklad byl předvolán před komisi, která se ho vyptávala: ‚Jsi fašista...? Od kdy...? Které akce ses zúčastnil...? Čím se živíš...? Nebyl jsi nikdy ve vězení?' Konečný výsledek: Fascio nemůže potřebovat lidí, kteří byli trestáni pro krádež. A proto byl Peppino Goriano, hrdina od Porta Pia, vyloučen z fašistické strany. Tentýž osud stihl i ostatní přátele Peppinovy, které naverbovala policie při propuštění z vězení, kromě velice mladých, kteří byli při-

jati do milice. Téhož času byl Peppino propuštěn ze svého místa jako dozorce asylu a jeho místo obdržel hoch, kterému říkali ‚syn monsignora Salerda'.

Teď se pro něj začal znovu život plný trpkosti. Začínalo to zase nezaměstnaností, starým hladem, který se nikdy neskončí. Život se stal těžkým, byl měsíc od měsíce těžší. Nikdo by nebyl myslel, že se nový režim udrží po sedm let, a on přece drží již sedm let.

Řím se stal nesnesitelným. Každý den přináší jiný zákon, každý den přináší nový zákon. Každá nová vláda dělá arci mnoho nových zákonů, ale nynější dělá nové každodenně.

Po mnoho století vládli papežové s pěti zákony, s pěti církevními recepty. Garibaldi přinesl po tažení tisíce mužů jen tři nové zákony: zákon nože, krevní msty a passatelly. Dnešní režim však má pro každou věc svůj zákon. Jeden zákon zakazuje mluviti o jistých věcech, scát na zdi, chodit vlevo, zpívat v noci, nastupovat do elektriky zpředu. Jiný zákon je proti nepřátelům sňatků, jiný pro jistá povolání, jiný pro schůzovní místnosti, jiný pro rozepře mezi dělníky a zaměstnavateli...

Čím více zákonů, tím větší nouze. Čím více nouze, tím víc zákonů. Řím se stal věru nesnesitelným. Vzduch je zamořen. Vzduch Říma smrdí. Bylo učiněno mnoho pokusů o zamezení tohoto zápachu, ale všechno bylo marné. Jeden řekl: Zápach snad pochází od myší. Městská rada jim vypověděla válku, rozdala jed k jejich zkáze a tisíce a statisíce myší zahynuly. Ale zápach zůstal. Jiný řekl: Zápach pochází od much. Tu vypověděla městská rada válku mouchám, rozdávala všem římským měšťanům prášky a tekutiny k jejich zkáze a bylo jich zničeno — nevím již kolik milionů — ... Ale zápach zůstal. V některých denních hodinách je tak silný, že musíš blít.'

‚Z čeho opravdu pochází? Snad ze špíny?' ptal se Michele.

‚Nikdo nemohl najít původ římského smradu,' odpověděl věštec. ‚V lidových čtvrtích, v Trastevere, Testacciu, San Lorenzu je méně silný. V Prati je již citelnější, ale přece jenom snesitelný; ale morový a hrozný puch je v centru. V oblastech ministerstev a kolem sv. Petra... Z čeho pochází? Kdo ví? Říká se také, že pochází od stáří města. Věčné město musí býti také smradlavé. Říká se, že pochází z látek, obleků, per, helem, krunýřů, které dnešní vláda vzala z museí, aby z nich udělala uniformy pro ministry, vyslance a portýry. Také se proslýchá, že kanály jsou zacpány... Proslýchá se také mnoho jiných rozumných důvodů, ale jeden fakt zůstává nepopřen: smrad zůstává a stává se denně silnějším... Přitom odhaluje policie každý týden nová spiknutí. Celé dělnické čtvrti jsou v noci zaplavovány tisíci ozbrojených mužů; domy jsou prohledávány odshora až dolů. Stovky lidí jsou vláčeny do vězení. Nikdo se nikdy nedoví proč. Každý ví, že se mu může stát totéž. Mnozí mají strachu!

Strach se stal v Římě nemocí, epidemií. Jsou dny a týdny všeobecné paniky. Stačí, aby ses podíval na ulici nebo v hospodě ostře na někoho, a on zbledne jako křída a uteče... Proč? Ze strach.'

‚Strach? Před čím?' ptal se Berardo.

‚Ze strachu před strachem.'

‚Ale z čeho strach?' trval na svém Berardo.

‚Nikdo neví před čím. Prostě ze strachu. Když se zmocní obyvatelstva strach, není pro to žádného vysvětlení. Tato nemoc přepadne každého člověka a třese jím od hlavy k patě. Proto se nebojí jenom nepřátelé režimu; tak zvaní fašisté se bojí ještě víc. Také oni vědí a říkají, že to takhle dál jít nemůže a bojí se. Proč vraždí své odpůrce? Ze strachu. Proč zvyšují neustále

počet policistů a milice? Ze strachu. Proč posílají tisíce a statisíce nevinných na galeje? Ze strachu... S jejich zločiny roste jejich strach. A s jejich strachem rostou jejich zločiny.'

‚Je vláda silná?' chtěl vědět Michele.

‚Její strach je silný,' odpověděl věštec.

‚A co tomu říká papež?' ptala se Marietta.

‚Papež má strach... Papež vzal od nové vlády dvě miliardy, koupil si automobily, zařídil si radio, dal si vystavět, ačkoliv nikdy necestuje, vlastní nádraží, začal i s jiným luxusem — a to vše mu teď začíná nahánět strach... Římské kostely a kláštery dostaly od něho psaní, aby rozdávaly víc polévek chudým. Je to polévka strachu. V ústavu ‚Fate-bene-fratelli' dávají teprve krátkou dobu každý čtvrtek k minestře kus slaniny. Je to slanina strachu. Ale spotřebuje se mnoho polévek a mnoho slaniny, aby byly zapomenuty ty dvě miliardy.'

‚Jak žijí venkované v Římě, jak teď žijí?' ptal jsem se.

‚Bohatým Abruzzanům se vede dobře. Chudým špatně a všichni mají strach. Policie začala mezi chudými razzii. Je to razzie strachu. Policie zatýká každý týden na sta lidí a posílá je zpět do jejich rodných obcí. Jsou mezi nimi lidé, kteří žili již třicet nebo čtyřicet let v Římě, jejichž vsi byly zbořeny zemětřesením v roce 1915 a jejichž rodiny zahynuly. Policie je schytala a poslala je z ‚důvodů veřejného bezpečí' zpět do jejich rodných obcí. Tak se i stalo Peppinu Gorianovi, který byl chycen, opatřen úředními listinami, vsazen do vlaku a donucen k návratu do Fontamary, odkud se vystěhoval před pětatřiceti lety... A tak se vrátil domů!'

‚Jsi ty Peppino Goriano?' ptala se Marietta, plna strachu.

‚Jsi ty hrdina od Porta Pia?' ptal se ho generál Baldissera.

CHLÉB

Ježto neměl svého domu ani bližších příbuzných, našel hrdina od Porta Pia útočiště v široké posteli Marietty Sorcanerové.

Skončil tedy tam, kde měl začít, kdyby se mu nebyla od dětství zjevovala fata morgana velkého jmění. Kdežto však Marietta byla ještě žena, která sice jako vlk ztratila již kožich, ale ne chtíč, byla hrdinova mužnost již ta tam.

Dlouhé hodiny sedal nehybně na slunci jako ještěrka.

‚Nač jsme se vlastně narodili?' ptal se každého, kdo se k němu přiblížil.

Co mu na to mohl kdo odpovědět? Kdo mohl věděti, proč se lidé rodí?

Ani generál Baldissera to nevěděl. Jím pohnula zpráva z města nejhlouběji. Starý svět, na kterém on ještě pořád visel, byl již třicet let mrtev. Na jeho místo vstoupil cizí a zmatený svět, v kterém se děly bláznivé věci.

Cafoni orali dále zemi svými dřevěnými pluhy v době, kdy měšťané rozrývali nebe letadly.

Cafoni střádali dál měděné mince, jichž bylo dvacet na liru, v době, kdy mluvili měšťáci o tisícovkách.

Cafoni nemohli, ani když pracovali od rána do noci, ukojit svůj hlad, zatím co v městě vydělávali rychle jmění tím, že se prali na ulicích. Mimo Fontamaru nikdo již nemyslil na křesťanského generála, který táhl

dobrovolně do Afriky, a nikde se již nezpívala stará píseň:

Nevěř černým lidem...!

Noví páni města a jejich noviny vychvalovali zato komické kousky, jako jsou trestné výpravy proti veřejným lokálům, redakcím a soukromým domům.

‚Co vlastně teď zpívají v městě?' ptal se jednou švec hrdiny důležitým hlasem.

Stoje ve středu náměstí, spustil hrdina ihned nejnovější městský šlágr:

Rozervi mě
a vezmi moje srdce,
rozervi mě...!

Na nádraží mu dali ještě propagační brožurku nové vlády pro cafony. Doufali jsme, že nás tento sešit poučí o úmyslech vlády, a shromáždili jsme se kolem hrdiny a on nám z ní předčítal.

První díl byl věnován žencům a obsahoval mezi jiným i báseň. Opsal jsem si ji v naději, že jednou někoho potkám, kdo by mi vysvětlil její smysl. Báseň zněla:

Pod horce žhnoucím sluncem
kráčí mužně sekáč,
srdce plno zpívající naděje
nad dobrou úrodou.

V rovině, v temném hřmotu
žijí lidé unaveně...
Na volných alpských vysočinách
čerstvý vzduch se vlní.

Přes tísnivý polední žár
stojí útulné chaty
v osvěžujícím chládku.

Z křoví, které mlčí,
zní sladce a hučí
rej stříbrně tekoucích vodopádů.

Jiné části knížky byly srozumitelnější a vypravovaly o štěstí života na venkově. Pamatuji si toto místo:

Kam táhnou měšťáci, když hledají klid a osvěžení?
Na venkov!
Měšťáci jsou hubení, nervosní, bledí, melancholičtí.
Venkované jsou robustní, veselí, zdraví, optimističtí.

Všechno, co udělal nový režim pro cafony, bylo malováno svítícími barvami:

Díky novému režimu pracují cafoni jen osm hodin denně.
Cafoni jsou pojištěni proti úrazu, nemoci a nezaměstnanosti.
Daně, které dříve platili cafoni, byly sníženy.
Banky jsou jim k disposici úvěrem.

Když nám předčítal hrdina tento odstavec, podívali jsme se na sebe a myslili jsme si: Někdo si z nás dělá legraci. Tu podal hrdina knížku Michelu Zompovi, který opakoval doslovné znění. Michele Zompa ji dal Pontiu Pilátovi, který četl také totéž.

Pontius Pilatus ji dal Berardovi, který to také nedovedl jinak číst. Nakonec dal Berardo Viola sešitek mně a já jsem četl znova:

Díky novému režimu pracují cafoni jen osm hodin denně.
Cafoni jsou pojištěni proti nemoci, úrazu a nezaměstnanosti.
Daně, které dříve platili cafoni, byly sníženy.

Banky jsou jim k disposici úvěrem.

Konec sešitu zněl:

Zkrátka, moc jest v rukou sedláků. Konečně má Italie, jako agrární stát, vedení, které jí hoví. Zájmy sedláků stojí na prvním místě, ježto sedláci representují vlast.

Michele Zompa vyslovil pochybu, která byla v nás ve všech:

‚Tento spis buď napsal odpůrce režimu, aby se mu vysmál, nebo se zrodil v blázinci...'

‚To je možné, ale mně jej dal jeden karabiniér,' odvětil hrdina.

Berardo Viola konečně prohodil: ‚Proč karabiniéři vlastně rozdávají takový brak? Proč připouští vláda prince Torlonia a bank takové spisy? Proč se chce vydávati za vládu cafonů...? Proč chce ve jménu cafonů vydírat a vraždit cafony?'

Tu jsme přišli po prvé na to, že se vláda vydává za vládu cafonů, ačkoliv právě ona dala cafony na pospas hladu.

‚Každá vláda byla vždy proti chudým,' pokoušel se vysvětlovat hrdina od Porta Pia. ‚Ale nynější je vláda úplně zvláštní... Je sice proti chudým, ale docela zvláštním způsobem... Mezi těmi, kteří prolévali svou krev při nastolení nové vlády, bylo mnoho chudých. Nemluvím o sobě a lidech mého druhu, ačkoli se nedá říci, že jsme byli nějak bohatí. Ale mluvím o úřednících, zřízencích drah a elektrik a přidavačích, kteří byli mezi prvními fašisty... Mluvím o příslušnících milice, z nichž největší díl také nepatří k milionářům, nýbrž k chudým cafonům. Bez nich by se dnešní vláda nemohla dlouho udržet; má jich velice potřebí. Čím více zastupuje vláda zájmy prince Torlonii a bank, tím více potřebuje lidu, tím více mu musí namlouvati, že je vládou cafonů a všech dělníků...'

To, co řekl hrdina od Porta Pia, nebylo příliš jasné. Ale již delší dobu nebylo všechno jasné.

Impresario loupil vpravo i vlevo, to bylo jasné. Ale on tak činil ve jménu zákona, a to bylo méně jasné. Milice přijela do Fontamary, znásilnila ženy, to také bylo jasné. Ale že to dělala ve jménu zákona a v přítomnosti policejního komisaře, to bylo méně jasné.

V Avezzanu zvýšili pachtovné pro malé a snížili pachtovné pro velké pachtýře; to také bylo jasné. Ale návrh k tomu učinil zástupce malých; a to bylo méně jasné. Tak zvaní fašisté zbili, zranili a i zabili několik nevinných lidí jen proto, že stáli Impresariovi v cestě; a to bylo jasné. Ale rváči a vrahové byli za to po každé vládou odměněni; a to bylo méně jasné.

Lze říci, že — když se zkoumaly jednotlivosti — všechno neštěstí, které se na nás sesypalo, nebylo nikterak nové. Najde se pro ně mnoho příkladů v dějinách. Ale způsob, jak se na nás sesypalo, byl nový a děsný.

Nerozuměli jsme již vůbec ničemu.

Ta troška žita, která měla zůstati z budoucích žní ve Fontamaře, byla skoupena ještě zelená již v květnu Impresariem. Divili jsme se velmi, že muž, který byl jindy tak opatrný, troufal si kupovati obilí v květnu, kdy nikdo ještě nemohl tušiti trhovou cenu. Ale potřebovali jsme peněz, a proto jsme obilí prodali. A totéž učinili cafoni ze sousedních vesnic. Po žních se záhada vysvětlila: vláda se usnesla o zákonu na podporu domácího žita a jeho cena stoupla za dvojitý cent ze 120 na 170 lir. Impresario věděl zajisté již v květnu o nastávajícím zákonu, a tak vydělal naráz na každém dvojitém centu našeho obilí ještě přede žněmi 50 lir.

Tím měl užitek z naší práce v kapse. Všechen užitek z orání, setí, vláčení, plení, žátvy, mlácení; všechen užitek z roku plného práce měl tím způsobem v kapse. Cafoni orali, seli, pleli, vláčeli, kopali, žali a mlátili, a když bylo vše hotovo, přišel Impresario a vydělal. Přišla banka a vydělala. Byla proti tomu možná obrana? Ani bránit se tomu nikdo nemohl. Vše bylo zákonité, svrchovaně zákonité. Jen náš protest nebyl zákonitý.

Nějaký čas bylo vůbec každé olupování cafonů zákonité. Když staré zákony nestačily, udělaly se nové.

Berardo Viola, Raffaele Scarpone a já jsme měli ještě dostat od Dona Circostanzy za nové osázení jeho staré vinice za hřbitovem, která byla v minulém roce povodní napolovic zničena.

Jednoho nedělního odpoledne jsme šli do domu Přítele lidu, abychom si vybrali své peníze.

Don Circostanza nám podal ruku a vzal nás každého jednotlivě do náručí, ačkoliv nebyl ještě opilý.

‚Za kolik dní jsem vám dlužen?' ptal se.

Berardo Viola měl brát za patnáct dní, Raffaele Scarpone a já za dvanáct. Pro vzdělaného muže, jako byl Don Circostanza, to nebyl těžký počet.

Avšak Přítel lidu se zachmuřil a mlčel několik minut. Přešel dvakrát neb třikrát po své studovně, podíval se z okna, přiložil ucho k zámku u dveří, aby zjistil, zdali nikdo neposlouchá. Pak přistoupil k nám a šeptal hlasem, který se chvěl vzrušením:

‚Je to hrozné! Nedovedete si představit, jak nás vláda pronásleduje. Každý den vynalézá nový zákon proti nám. Nejsme ani pány sebe samých, ani svého majetku.'

To na nás učinilo velký dojem. Snad nezačala vláda pronásledovat již i lidi v dobrém postavení?

‚Slovo, pronesené vámi — a všichni cafoni povstanou jako jeden muž!' odvětil Berardo.

‚Ach ne, o to nejde,' řekl vyděšeně Don Circostanza. ‚Ale o věc ještě mnohem osudnější... Zde máte tři sáčky se mzdou, které jsem pro vás připravil. Pro každého jeden s umluvenou mzdou.'

Opravdu ležely na stole tři sáčky.

‚Vše bylo připraveno, jak bylo umluveno. Nescházel ani centesimo. To mi snad věříte?'

‚Věříme tomu,' odpověděli jsme všichni tři.

Don Circostanza podal opět každému z nás ruku a objal nás znovu. (Proč jsme mu neměli věřiti? Komu jsme měli věřiti, když ne jemu?)

Přítel lidu se chopil znovu slova:

‚Právě dnes ráno jsem dostal novou pracovní smlouvu pro zemědělské dělnictvo naší provincie... To byla pro mne hrozná, neočekávaná rána... Čtěte!'

Vzal jsem noviny, které mi podával Don Circostanza, a četl jsem několik červenou tužkou zaškrtaných míst:

‚Mzda pro zemědělské dělníky první kategorie (muži mezi 19 a 60 lety) jest snížena o 40%.

Takto zmenšená mzda se redukuje znova o 20% při mladistvých dělnících od 17 do 18 let (druhá kategorie). A další o 45% u žen a dětí (třetí kategorie).'

‚Není to hrozné? Řekněte, není to děsné?' přerušil mě Přítel lidu. Četl jsem dál:

‚Zemědělské meliorační práce a obdělávání půdy, zřizování vinic, olivových a ovocných sadů, hnojení, čištění, kopání, mýcení, silniční práce atd. jsou pod zvláštním výnosem. Spadají pod rubriku nouzových prací a jsou, jak shora uvedeno, placeny méně. Tato redukce nesmí přesahovat 25%.'

‚Není to neslýchané? Jakým právem se vměšuje zákon mezi pána a zaměstnance...? Kde zůstává naše svoboda...?‘

‚Tamhle přece leží naše tři sáčky... Vezmeme si je a bude všechno v pořádku.‘

Berardo chtěl zastrčiti svůj do kapsy. Ale Don Circostanza ho zadržel.

‚Jak...?‘ počal křičeti a změnil tón a vzezření. ‚V mém domě násilí...? V mém domě...?‘

‚To není násilí,‘ řekl jsem. ‚Vykonali jsme za pevně ustanovenou mzdu ustanovenou práci. Tu není těžko udělat účet...‘

‚A zákon?‘ volal Přítel lidu. ‚Kde zůstává zákon...? Nevíte, co čeká na toho, kdo by zákon překročil? Jste nevědomci a nevíte to, ale já to vím... Nechci kvůli vám na galeje... Zákon je zákon, musí být zachováván...‘

‚Mojžíšův zákon zní: Nepokradeš,‘ řekl jsem.

‚Dnes nevládne Mojžíš, nýbrž Mussolini,‘ odpověděl Don Circostanza... ‚Nejsem zde k tomu, abych obcházel zákon... Kdybyste se nepoddali po dobrém, zůstavají mi jenom karabiniéři.‘

Don Circostanza byl ve svrchovaném rozčilení. Pobíhal rozzloben po pokoji a koulel jiskřivýma očima.

‚Nikdy jsem tohle od vás neočekával,‘ hřměl, ‚po všem dobrém, co jsem pro vás udělal... Celý svůj život jsem obětoval lidu... Co chcete víc? Chcete mou zkázu...? Proč chcete mou zkázu? Řekněte mi zcela upřímně, proč ji chcete...?‘

Konečně se upokojil, šel ke svému psacímu stolu, vzal papír a tužku a počal počítati:

‚Podle zákona jsme nuceni sraziti celkem 40%... to je 34 lir. ...Z toho jsme nuceni podle zákona srazit 25% jako za nouzovou práci... to je 13 lir. Zůstává pro Berarda 38 lir. Milý, nejmilejší Berardo, je mi líto, ale vinu nesou fašisté.‘

Pak vzal Don Circostanza můj sáček a vyňal z něho 78 lir. Začal znovu počítat.

‚Podle zákona začínáme srážkou 40%... To je 32 lir... Zůstává 46 lir. Z toho odpočítáme 25% za nouzovou práci, to je 12 lir... zůstává 34 lir...‘

Totéž provedl i se sáčkem Scarponovým.

V záchvatu štědrosti zavolal pak Don Circostanza děvečku a nabídl nám vína.

Byli jsme dost hloupí, že jsme je pili.

Téhož dopoledne Donnou Zizzolou byl povolán do města Baldovino Sciarappa se svou ženou. Baldovino měl spachtován kousek půdy od Dona Carla Magni a zaplatil několik dní předtím pachtovné. Ale Donně Zizzole ta částka nestačila, protože Baldovinova žena přinesla minulého roku mimo to ještě 24 vajec darem a podle zvykového práva se Donna Zizzola domnívala, že musí dostat příště každoročně s pachtovným i 24 vajec.

U domovních dveří Přítele lidu potkali jsme Baldovina Sciarappu, který zbil svou ženu uprostřed ulice do krvava. Byli právě u Donny Zizzoly a byli nuceni uznati dar 24 vajec ročně podle zvykového práva jako přirážku k pachtovnému...

Dar ten navrhl vlastně Baldovino, ale jeho žena jej nesla a neřekla, že jde o ojedinělý a zvláštní dar... Tak to bylo tedy vlastně její vinou. Od nynějška tedy bude Donna Zizzola míti právo dožadovati se na běžný rok, na následující, na všechna následující léta až do smrti Baldovinovy a po jeho smrti do smrti jeho syna podle zvykového práva čtyřiadvaceti vajec jako přirážky k pachtovnému.

Jedna věc nám byla pomalu jasná: každodenně se vydávaly nové zákony ku prospěchu pánů, ale ze starých se rušily jenom ty, které byly příznivy cafonům.

Jednou se potlačovalo zvykové právo, a býval by to přece byl dobrý zvyk platiti cafonům umluvenou mzdu, ale jinak zase zůstalo špatné zvykové právo, a byl to špatný zvyk, činit dary obligátními. Po starém zvyku měla Donna Zizzola dřevěný kruh k měření vajec, která jí pachtýři přinášeli, a pravidelně odmítala vejce, která kruhem proklouzla, protože byla malá. Nutno říci, že kruh pocházel z doby, kdy nesly slepice větší vejce, a mnohem častěji a častěji se přiházelo, že Donna Zizzola odmítala přijmouti malá vejce a chtěla je míti nahrazena většími. Avšak mohli za to cafoni, že slepice již nechtěly snášeti velká vejce?

V těch dnech uspořádal kostelník Teofilo sbírku, aby mohl býti Don Abbacchio pozván ke všeobecné mši do Fontamary. Sbírka vynesla deset lir, ale Don Abbacchio vzkázal, že mše podražily a že by mohl přijíti jen tehdy, kdybychom mu poslali ještě deset lir. Těchto dalších deset lir se sebralo s velkou námahou — soldo po soldu, a tak se objevil farář jedné neděle dopoledne při mši.

Kostel byl zcela zanedbaný, plný prachu a pavučin, a na mnoha místech odpadlo vlhkostí vápno od stěn.

Jedinou hezkou věcí byl oltářní obraz Večeře Páně. Ježíš na něm drží kus bílého chleba v ruce a praví: ‚Toto jest tělo mé.'

To značí, tento bílý chléb jest mým tělem, jest synem božím, jest pravdou a životem. Ježíš tím nemyslil ani kukuřičný chléb cafonů, ani hostii, tu fádní a nechutnou náhražku chleba farářů. Ježíš měl tenkrát v ruce opravdový kus bílého chleba a řekl:

‚Toto zde (bílý chléb) jest tělo mé.'

To je tedy tělo božího syna. To znamená, že je Bohem, pravdou a životem. Chtěl tím říci: Kdo má bílý chléb, má mne (Boha). Kdo nemá bílého chleba, nýbrž jen kukuřičný, stojí mimo božskou milost, nezná ani

Boha, ani pravdu, ani život. Pro toho, kdo nemá bílého chleba, kdo má jen kukuřičný chléb, je svět takový, jako by se Ježíš nebyl ani narodil, jako by nebyl nikdy vstoupil na nebesa, jako by teprve měl přijít Spasitel a jako by se nanebevstoupení mělo teprve konati.

Jak jsme neměli přitom myslet na své žito, vypěstěné s takovou námahou, na žito, které bylo skoupeno ještě zelené již v květnu bankou? Pěstovali jsme je v potu tváře, ale neužili jsme ho. Přijde do města, všichni, i kočky a psi je budou jísti, ale my ne. My, my jsme musili věčně jísti chléb kukuřičný.

A přece jen myslil náš Kristus nahoře na oltáři, když pravil: ‚Toto jest tělo mé,' na bílý pšeničný chléb, a nikoli na červený kukuřičný.

A prosba v otčenáši: Chléb náš vezdejší dej nám dnes, nevztahovala se na chléb kukuřičný, nýbrž na bílý.

Chléb, který Ježíš rozmnožil s rybami, aby nasytil své hladové cafony, nebyl zajisté kukuřičný, nýbrž pšeničný. A ani v svaté písni:

Ó, žij chlebe nebeský!

nejde o chléb kukuřičný, nýbrž o pšeničný (z toho zrna, které roste na venkově a jí se v městě).

Když Don Abbacchio přečetl evangelium, obrátil se k nám a pronesl k nám malé kázání o svatém Berardovi. Ale my jsme znali jeho historii lépe než on sám.

Svatý Berardo byl cafone a byl vždy světcem cafonů. Jeho největším zázrakem bylo rozdělování žita pescinským cafonům v hladovém roce. Proto je také v jistém smyslu světcem bílého, pšeničného chleba.

Svatý Berardo umřel ve vysokém věku po životě plném odříkání. Lid si vypravuje, že jej Bůh, když sv. Berardo předstoupil před jeho trůn, pozdravil, jej,

kterého znal a jehož dobrému chtěl, těmito slovy: ‚Všechno, co si přeješ, budeš mít... Můžeš mne klidně požádati o to, co by ti bylo nejmilejší.‘

Tato nabídka popletla svatého Berarda velice.

‚Mohu něco žádati?‘ ptal se nesměle.

‚Co chceš,‘ odpověděl mu Bůh povzbudivě... Zde v nebi velím já... Zde mohu dělat, co sám chci... A mám tě rád: O cokoli poprosíš, bude ti dáno!‘

Po dlouhém váhání prosil konečně svatý Berardo: ‚Pane, dej mi velký kus bílého chleba!‘

A Bůh dostál v slově, nerozzlobil se, nýbrž vzal svatého cafona do náručí a plakal s ním.

Pak zavolal hřmícím hlasem dvanáct andělů a nařídil jim, aby zásobili svatého Berarda každodenně od rána do večera per omnia saecula saeculorum nejlepším bílým chlebem, který najdou v ráji.

Toto se stalo asi před čtyřmi sty lety.

Od té doby se již nedostal žádný jiný cafone do ráje.

Toto jest pravdivá historie o svatém Berardu, jak se u nás dědí s otce na syna. Církev však ji vypravuje jinak, protože podle moderní nauky se v ráji už vůbec nejí. Tam se každý těší — aniž jí — pohledem na Boha; tam se každý postí po všechny věky. Když je tomu takto, je to o důvod víc, aby každý jedl mnoho na zemi. Tak asi myslil též Don Abbacchio, protože byl znám jako nesmírný žrout, který se pokoušel s vyhlídkou na věčný půst státi na zemi tak tlustým, jak jenom bylo možno. Don Abbacchio ukončil svoje kázání návrhem Noveny,*) aby vymohl od Všemohoucího pomoc pro obyvatelstvo Fontamary.

‚Mše je krásná věc. Ale to nestačí,‘ řekl. ‚Mše trvá půl hodiny a je skončena. Kdo z vás se spokojí advokátem, u kterého má důležitou věc a s kterým

*) Novena, devět dní trvající modlitba.

může mluviti jen jednou? Táž vytrvalost je nutna u Boha. Bůh nás arci má rád, ale přece se mu líbí, když slyší, že ho prosíme... Novena by přinesla Fontamaře velké požehnání, ne-li hmotné, tedy zajisté duševní. K provedení Noveny by musel farář zůstati na útraty obyvatelstva devět dní ve Fontamaře... Útraty by činily kolem padesáti lir...‘

‚Platit, pořád platit,‘ přerušil ho Berardo Viola hlasitě a opustil kostel. Následovali ho všichni muži, jeden po druhém. Tu se chopil Don Abbacchio misálu, skončil spěšně mši, svlékl mešní oděv a chorovou košili a zmizel ze sakristie jako spráskaný pes.

V dobrých časech se faráři opravdu vede dobře. Slouží mši, Tridui, Novenu, křtí, biřmuje, dává poslední pomazání, doprovází na hřbitov a tak se mu vede v dobrých časech dobře. Ale když je v zemi hlad, z čeho má být potom kněz živ?

V takových dobách zbývalo cafonům jenom jediné východisko: boj všech proti všem.

Nenašly se ve Fontamaře ani dvě rodiny, které by ještě byly spolu vycházely v klidu. Nejsměšnější příčiny stačily, aby rozpoutaly nejostřejší boje. Tyto boje se začínaly ve dne mezi ženami a dětmi a večer po příchodu mužů vzplály znova. Jednou šlo o vypůjčený kousek droždí, po druhé o cihlu nebo sud, nebo o kus železa, kousek dříví, slepici, nebo trochu slámy.

V takových dobách se naskýtala desetkrát za den příležitost k rozepři. Ale příčinou všech příčin zůstávala jen voda. Cestáři měli brzy vykopáno nové koryto pro potok a v den rozdělování vody byli všichni cafoni, kteří byli zájemci, na svých místech.

Tam, kde se měla voda rozdělovat, byla zřízena dvoje dřevěná vrata k tomu, aby regulovala vodu, která měla téci i nadále v starém korytě, a vodu, která měla téci na stranu Impresariovu. To tedy znamenalo,

že mělo padnouti rozhodnutí o oněch dvou záhadných třech čtvrtinách.

Z krajského města přišlo asi 100 karabiniérů, kteří se postavili na silnici. Z těch k nám přišla patrola a odstrčila nás od potoka k révám. Nechali jsme si to líbit, protože jsme ještě nikdy neviděli tolik karabiniérů.

Brzy potom se objevily dvě skupiny fašistické milice a na konec vysocí páni: Impresario, notář, Don Circostanza, Myslitel, Don Cuccavasccio, Don Ciccone, Don Pompino, Don Tarandella, kanovník Don Abbacchio, Don Pelino v černé košili, jiní pánové, které jsme neznali, a za všemi Fillippo Krásný a Innocenzo La Legge.

Don Circostanza šel rovnou k nám, podal všem ruku a doporučil nám, k našemu vlastnímu dobru, abychom měli k němu důvěru. Pak bylo usneseno, abychom jmenovali komisi ze starších lidí, kteří měli býti přítomni rozdělení vody. V komisi byl Pontius Pilatus, Jacobo Losurdo a já. Ostatním cafonům bylo dovoleno postaviti se na hlavní silnici za kordonem karabiniérů.

Když se tak stalo, přečetl notář smlouvu o rozdělení potoka mezi obyvatelstvo Fontamary a Impresaria.

‚Narovnání je velice jasné... tři čtvrtiny vody budou odvedeny do nového, obcí vybudovaného koryta, a tři čtvrtiny, které pak ještě zbudou, potekou dále v starém korytě.‘

‚Zadržte, tak to není!‘ protestoval Pontius Pilatus ihned. ‚Smlouva praví tři čtvrtiny a tři čtvrtiny a nic jiného! Tedy polovic a polovic..., to znamená tři čtvrtiny pro nás a tři čtvrtiny Impresariovi. Každému stejně...‘

‚Ne, ne!‘ začal křičeti Jacobo Losurdo. ‚Smír není takový. Smír značí, že my obdržíme tři čtvrtiny vody a že zbytek, jestliže vůbec něco zbude, připadne Im-

presariovi. Ale protože je jenom málo vody, nezbude snad vůbec nic.‘

‚Tři čtvrtiny a tři čtvrtiny — to jest vynález ďáblův,‘ řekl jsem já. ‚Takového něco bláznivého tu ještě nebylo... Skutečnost jest, že voda náleží Fontamaře a musí zůstat ve Fontamaře.‘

Našimi posunky a křikem byli zpraveni cafoni, kteří stáli na silnici za karabiniéry, že se voda má rozdělovati v náš neprospěch a začali dělat povyk. Zejména Raffaele Scarpone, kterému přizvukovala skupina bezhlavých hochů, řval jako posedlý.

Ježto Fontamařané zaujímali vyzývavý postoj a členové komise nejstarších nebyli ani mezi sebou zajedno, řekl pojednou Impresario: ‚Uplatňuji jako představený obce své právo a jmenuji tímto cavaliera Pelina, kapitána fašistické milice, a Dona Circostanza zástupci Fontamary.‘

Ihned se na nás vrhlo šest karabiniérů a odvedli nás na silnici k ostatním Fontamařanům; přitom Don Circostanza za námi zvolal:

‚Mějte ve mne důvěru! Zůstaňte klidni.‘

Za kordonem karabiniérů jsme mohli jenom stěží sledovat, co se dělo u potoka. Konečně nám tento obrat nebyl nepříjemný, protože jsme neměli k druhým cafonům žádné odpovědnosti. Bylo lepší, že naše obrana byla odevzdána muži tak vzdělanému, jako byl Don Circostanza.

Nejprve se přiblížil k potoku notář, pak nějaký architekt, potom čtyři silniční dělníci se svými lopatami. Pozorovali jsme, jak Don Pelino a Don Circostanza diskutovali několikrát s architektem.

Příkop, velké množství karabiniérů a autorit, které byly shromážděny u obojích vrat, zabraňoval nám viděti konečné rozdělování známých dvou tří čtvrtin. Ale asi sto metrů dále nazad, kde staré koryto zahý-

balo mezi ovocným sadem Giacinta Barletty a Papasisty, mohli jsme zřetelně viděti, oč méně bylo naší vody a kolik z ní ještě vůbec zbývalo. Oči nás všech byly tam upřeny a pokoušeli jsme se uhodnouti, jak rozhodla vrchnost a naši zástupci, stojící na několik kroků od nás.

Raffaele Scarpone hlásil první, že vody ubývá. Ačkoliv žádný z nás neočekával, že množství vody zůstane stejné, přece jen jsme při pohledu na pomalu klesající hladinu vody začali křičeti a proklínati Impresaria a celou tu ctihodnou společnost. Pomalu klesla hladina naší vody až do poloviny koryta, ale ani tam se nezastavila...

‚Zloději! Zloději! Zloději!' křičeli jsme.

Tu si pojednou klekly Filomena Quaternová, la Recchiuta, dcera Cannarozzova, Giuditta Scarponová, Lissabeta Limonová a jiné ženy a začaly litanii svých kleteb:

‚Ať je to stojí tolik krve jako nás vody.'
‚Ať je to stojí tolik slz jako nás vody.'
‚Rakovina ať jim žere žaludky.'
‚V jejich vnitřnostech ať sídlí červi.'
‚Žádný z nich ať již neuvidí svou ženu a své děti.'
‚Ježíši, Josefe, Anno, Marie.'
‚Vyslyšte tyto naše prosby!'

Mezitím klesala voda více a více, až nám zmizela úplně s očí. ‚Consummatum est!' slyšeli jsme říci Dona Abbacchia.

‚Všechna voda, všechna voda! Vzali nám všechnu vodu,' začali jsme znovu zuřit. Raffaele Scarpone a Venerdi Santo se tlačili za podpory jiných hochů proti kordonu karabiniérů, který nás držel na silnici. Vojáci se bránili zuřivě a bili pažbami svých pušek kolem sebe, při čemž křičeli: ‚Zpátky! Zpátky!'

Jen s námahou se podařilo hlasu Dona Circostanzi přehlušiti všeobecnou vřavu.

‚Ticho! Ticho!' řval. ‚Přece jsem tady já, abych zastával vaše zájmy... Nechte mě to udělat! Jen žádné hlouposti!'

Pak šel podél příkopu k nám a pronesl k nám jednu ze svých obvyklých řečí: ‚Nemáte žádnou důvěru ve mne... Proto se vám vaše věci nedaří... Myslíte, že můžete hájit svých zájmů křikem a násilím?'

Pak se obrátil k Impresariovi:

‚Nespokojenost těchto lidí je oprávněná... Dovolávám se tvého srdce filantropa a Přítele lidu! Fontamařané jsou hodní lidé a zaslouží si, aby byli respektováni... Obec měla výdaje se zřízením nového koryta. Co se stalo, stalo se. Slovo Kristovo praví: Quod factum est, factum est...'

‚Zcela správně,' přerušil ho Don Abbacchio.

‚Snad by se dal ustanoviti termín, po kterém by se zase všechna voda vrátila Fontamaře,' navrhoval Don Circostanza, Fontamařany musí uklidniti vědomí, že jejich ztráta není věčná...' Následovaly návrhy.

‚Padesát let!' navrhl Impresario. Rozhořčený řev byl naší odpovědí na tuto nestydatost.

‚Raději se necháme povraždit! Raději půjdeme všichni na galeje! Zloději! Vy zloději!'

Konečně se podařilo Donu Circostanzovi obnovit ticho. Obrácen k Impresariovi řekl:

‚Ve jménu Fontamařanů prohlašuji podestův návrh za nepřijatelný. Padesát let je příliš dlouho! Musí se ustanovit termín kratší, mnohem kratší.'

‚Čtyřicet let,' radil kanovník Don Abbacchio.

‚Pětatřicet let,' myslil Don Pelino.

‚Pětadvacet,' notář.

Ale každé nové číslo bylo všemi cafony zuřivě překřičeno. Tu zasáhl Don Circostanza znova.

‚Dovolte mi jménem hodných a pracovitých lidí z Fontamary, abych navrhl... Jak by to bylo s deseti lustry...? Dovolávám se dobrého srdce podestova, aby přinesl tuto velkou oběť!'

Don Tarandella, Don Ciccone, Don Pompino, Don Cuccavascio a Myslitel se shrnuli kolem Impresaria a prosili ho o tuto oběť k našemu dobru.

Po dlouhém prošení Impresario svolil.

Byl přinesen arch papíru, notář napsal návrh Dona Circostanzi a dal jej podepsati Impresariem, Donem Pelinem a otcem myšlenky jako zástupci obyvatelstva Fontamary.

(Abych řekl pravdu, žádný z nás nevěděl, co vlastně znamená deset luster.)

LÁSKA

Ve Fontamaře se kdekdo dohadoval, kolik let asi je deset luster.

Hrdina od Porta Pia myslel, že jde o sto let, ale generál Baldissera hlasoval pro deset století.

‚Nemohlo by to být deset měsíců?' pokoušela se navrhovati Sorcanerová. Ale nikdo na to nepřistoupil.

Buď jak buď, pro Fontamaru to znamenalo deset luster hladu. Pole a ovocné sady, nyní potokem opuštěné, skýtaly den ode dne pohled smutnější a smutnější. Od konce května již nepršelo a zdálo se, že i nebeský Otec stojí při Impresariovi. Don Abbacchio využil sucha, aby navrhl prosebnou novenu, ale kostelník Teofilo první se bránil slovy, která pro muže církve vlastně již hraničila s rouháním.

Pomalu byla spálena v rovině všechna úroda.

V suché, vyprahlé půdě se tvořily hluboké trhliny. Z dálky to vypadalo, jako by kukuřičná pole Pontia Piláta a Antonia Ranocchia činila výjimku, ale i to bylo jen zdání. Stvoly rostlin byly sice vysoké, ale klasů bylo málo, byly malé a měly nepatrná a zakrnělá zrnka. Snad by se jich bylo dalo použíti za krmivo. Osud fazolových polí Michela Zompy, Baldovina Sciarappy a také mých byl ještě smutnější. Fazole byly všechny spáleny. Ovocné sady Giacinta Barletty, Venerdiho Santa, Antonia Bracioly a Papasisty vypadaly, jako by byl býval přes ně tekl proud lávy.

To vše znamenalo pro Fontamaru hlad.

V normálních dobách stačil výnos z najatých polností a z jiných větších polí k zaplacení daní a pachtovného. Plody zavodněných polí znamenaly pro nás obživu na zimu: kukuřičný chléb a zeleninové polévky. Loupež vody nás odsoudila k zimě bez chleba a bez minestry. Bylo to možné? Zdálo se to nemožné. Žádný z nás se ani nepokoušel, aby si to představil. Ale na koho jsme se měli ještě obrátiti?

Záhada deseti luster, která přišla po záhadě dvou tříčtvrtin, podkopala všechnu důvěru ke ‚ctihodné společnosti'. V obou případech nás ošidil muž, kterému jsme vždy přenechávali zastoupení našich zájmů. Nemohli jsme již na nikoho spoléhati. Na koho jsme se mohli obrátiti?

Jest těžké představiti si, co to pro nás znamenalo. Cafone si vždy připadal bezbranným a ztraceným jako červ na povrchu půdy, když se mu nepodařilo podříditi se nějakému ‚pánu' a získati přístup do nějaké klientely,*) na jejímž vrcholu stál ‚pán', na kterého se mohl v každém složitém případě obrátiti: o ochranu proti nepřátelským členům jiných klientel, o práci, o vystěhování, o krátkou dovolenou pro syna na vojně, o radu ve věcech dědických, v otázkách manželství a podobných případech. Proto se každý cafone vždy snažil opříti o člena privilegované třídy, nejraději o advokáta. Ten zase se opíral o kolegu, který měl vliv u podprefekta; a ten zase našel podporu u prefekta; a tak dále až k vládě v Římě. Síť všech těchto *camorr* tvořila potom to, co jmenují vzdělaní lidé ‚stát'.

Nikdy by si nebyl troufal Fontamařan bez doprovodu Dona Circostanzi vkročiti do veřejné budovy,

*) Ochranné sdružení.

aby si na příklad opatřil křestní list. Byli by jej odtamtud vyhnali kopanci. Generál Baldissera často vypravoval, jak Fontamařané v prvních dobách železniční linky Řím-Pescara chodívali na nádraží kromě peněz na lístek ještě s doporučením od Dona Circostanzi. Dráha náležela státu a ten přece nikdy neměl k cafonům žádné povinnosti. Cestování se stalo všednějším, vlaky byly pořád plnější, takže zvyk choditi k nádražní pokladně s doporučením zanikl a cafoni jezdívali až do Říma, aniž se předem poradili s Donem Circostanzou. Ale ve všech jiných věcech by si byl připadal cafone bez ochrany lepšího muže jako ryba na suchu.

Zdálo se nám docela samozřejmým žíti tímto způsobem, ale staří pamatovali ještě jiné doby. Dříve byli u nás tři nebo čtyři velkostatkáři mimo biskupa, kterým vše patřilo a kteří vše sami spravovali na základě dvou nebo tří zákonů, které byly všem známy a byly velice prosté. Pak přišli Piemonťané: každý den vydávali nový zákon, každodenně založili novou kancelář, a aby se tam někdo vyznal, potřeboval právníka. Podle znění zákonů ztratili statkáři svá práva a všichni se stali před zákonem rovnoprávnými. Ale aby bylo zákona použito, využito, aby se obešel nebo proměnil v darebáctví, k tomu bylo potřebí advokátů. Když jsem byl ještě dítě, byli v našem hlavním městě dva advokáti, kteří byli zároveň notáři. Teď jich je osm, a k tomu ještě čtyři notáři, nepočítaje v to švindléře, kteří všechny spory rozdmychují. Aby mohli žíti, jest spousta advokátů nucena vynalézati každý týden nové intriky, přivozovati rozepře a prodlužovati malé procesy do nekonečna. Různost mínění, která se dříve vyrovnávala v míru, trvá dnes za pomoci obhájců léta, stojí modré s nebe a zanechává jako dohru nenávist a hněv. Vztahy mezi rodinami se stávají vinou

advokátů stále ošklivějšími. Míchají se do všeho. Jejich chování, tón, způsob oblékání, zdravení, pití, jídla jsou vypočítány k tomu, aby byl cafone nachytán. Největší ctižádost cafonova je, aby měl svého obhájce za kmotra; proto lze v katedrále hlavního města viděti v každý biřmovací den advokáta s deseti dětmi cafonů, které jsou doprovázeny svými slavnostně vystrojenými matkami. Advokáti byli proto vždy nejnezbytnějšími čestnými hosty při všech velkých rodinných slavnostech, obzvláště při svatební tabuli, kde sedávali vpravo od nevěsty.

Každá klientela pracovala ostatně bezohledně proti druhé. Každá se pokoušela obsadit místo starosty nebo podesty, soudce, kapitána karabiniérů, podprefekta, královského státního zástupce nebo poslance. Pokladny obce nebo pobožných nadací byly cílem jejich snů; tyto úřady se rozdělovaly mezi přívržence strany, daně byly vybírány svévolně, každý hleděl, aby práce pro obec byly zadány jemu a volební listiny oplývaly — když došlo jednou za čas k volbám — mrtvými a nepřítomnými.

Tím způsobem se často podařilo klientele zmocniti se celé vesnice. Fontamara následovala vždy Dona Circostanzu, Collarmele poslouchala Dona Cuccavascia, Ortona Dona Ciccona, Bisegna Dona Tarandellu, San Benedetto Dona Pomponia. Soudcové, karabiniéři a úředníci se mohli měniti, nově příchozí se však musili podříditi vládnoucí klientele anebo táhnouti.

Rozpory ‚pánů' se stávaly rozpory vesnic. Stačí připomenouti válku mezi Pescinou a San Benedettem z roku 1913, válku pánů, kterou vedli cafoni všemi prostředky, otravováním vody, ničením vinic, zapalováním stodol a střílením; válku, kterou mohla vláda v Římě jen s velkou námahou skončiti tím, že tam

poslala pluk pěchoty a sto mužů jízdy. Válka se skončila, ale nenávist mezi cafony nepřestala.

V klientelách nezúčastněni zůstávali jen ti cafoni, kteří neměli co ztratit, co hájit nebo co získat, cafoni bez země; aspoň ti mezi nimi, kteří nebyli lumpové a nebyli ochotni slepě následovati rozkazů nějakých pánů, buď jako služebníci, hlídači polí, nebo od nedávna jako fašisté.

Nutno zde zdůrazniti, že tak zvané strany, které se utvořily v poslední době podle cizího vzoru, nejsou nic jiného než staré klientely pod novým jménem. Tak se učinil Don Circostanza hlavou lidové strany, aby zesílil svůj vliv na chudší cafony. Hrál si před námi na obhájce Marsiky proti vniknutí cizích podnikatelů, na bojovníka za samosprávu a vyvlastnění Fucina, ale proti Impresariovi se mu dařila zvláštní dvojaká hra.

Don Carlo Magna a ostatní velkostatkáři nepochybně bankou mnoho ztratili. Na trhu již neurčovali ceny oni, nýbrž Impresario; při vypisování veřejných prací stanovil on vždy nejnižší cenu; v obci měli jen tehdy co mluvit, když otázka jemu byla lhostejná. Velkostatkáři se pokusili vydřít na cafonech to, co ztratili, ale vedli přitom tajnou válku proti Impresariovi tím, že proti němu štvali cafony a staré obecní úředníky. Avšak chování Dona Circostanzi a jeho kolegů bylo docela jiné. Jsouce obratnější než nováček, obeznalejší v duševním rozpoložení cafonů, svrchovaně zběhlí v umění, jak podváděti chudáky, pokusili se udržet svůj starý vliv tím, že dělali prostředníky mezi cafony a vrchností. Ve skutečnosti byl však Impresario vždy zachráněn ze všech nepříjemných situací Donem Circostanzou.

Zajisté nás Don Circostanza ošidil již stokrát. Ale dělal to vždy způsobem dobromyslným a příjemným;

podával všem ruku, a když byl opilý, dokonce nás objímal. A my jsme mu vždy odpustili, tím spíše, že jsme potřebovali jeho ochrany. Ale jeho trik s dvěma tříčtvrtinami a desíti lustry nám otevřel oči navždy.

V poslední době byli všichni proti nám. Starý stát s mnohými proti sobě bojujícími camorrami byl odstraněn a na jeho místo přišel nový stát s jedinou kamarillou.

Na koho jsme se tedy mohli obrátiti?

‚Žijeme v době, v které cafoni nemají chleba,' kázal Baldissera, ‚v které ševci chodí bosi, krejčím visí zadnice z kalhot a zedníci spí ve volné přírodě... Jsme v době bank. Jsme na konci. Jsme u Antikrista...'

Žádný z nás se nemohl smířiti se ztrátou vody, ale nikdo nevěděl, jak bychom jí zase dosáhli. Pontius Pilatus a Michele Zompa chtěli, abychom žalovali Impresaria, ale my druzí jsme byli proti tomu. Znali jsme průběh takových procesů tuze dobře; trvají sto let, jdou z kanceláře do kanceláře, z odvolání do odvolání, pohltí peníze celých generací cafonů a nakonec zůstane všechno při starém. Každá ves Marsiky zná takové procesy mezi bohatými a chudými, mezi obcí a obcí, procesy, které přestávají, jen aby se znovu začaly. Ale i kdybychom byli chtěli vésti proces, komu jsme jej měli svěřit? Snad Donu Circostanzovi? Ten by byl našel jiný trik, podobný triku s dvěma tříčtvrtinami a desíti lustry. Donu Cuccavascciovi Tarandellovi...? Bylo nejlepší vůbec o tom nemluviti.

Ale přes to přese všechno se nikdo nemohl smířiti se ztrátou vody, se ztrátou celé sklizně, a nikdo si nedovedl představiti zimu bez chleba a bez minestry.

‚Když už neplatí právo ani proti zlodějům, jsme u konce!' opakoval Pontius Pilatus.

‚Když už zákony vlády nemají platnosti, když ti, kteří mají k zachovávání zákonů nutiti, překročují je první, pak se vrátíme k právu lidu,' prohodil jednoho večera švec.

‚A co je právem lidu? Pomoz si sám, pak ti pomůže Bůh!' řekl Baldissera, který konečně převzal trpké učení Berarda Violy.

Tak tomu bylo.

‚Tady máte právo lidu,' dodal pak Raffaele Scarpone a zdvihl do výšky krabičku sirek.

Avšak Berardo sotva promluvil. Berardo již nebyl jako dříve. Myslil na něco jiného. Po oné první noci, kterou strávil s Elvirou, myslil jinak. Elvira nebyla ještě s to se zdvihnouti s lože, naopak zdála se pomalu zhasínati. Přesto Berardo, nic nedbaje, co tomu kdo řekne, trávil skorem před očima starého, ochrnutého otce každou noc s ní.

‚Usmrtíš tu dívku,' řekla mu moje žena. On však jenom krčil rameny.

Podvod s deseti lustry se ho nedotkl. Všechny naše plány k znovudobytí naší vody se ho nedotkly.

‚Tím hůře pro vás,' řekl, ‚nemám půdu, kterou bych zavodňoval... nejsem již chlapec a mám dosti svých starostí!'

Berardo měl jednu fixní ideu: vystěhovati se, odejíti, pracovati jako zvíře, jednou tolik jako jiní a vrátiti se po šesti měsících nebo po roce, koupiti kus země a oženiti se...

O něčem jiném se s ním již nedalo mluviti.

Odejíti, deset, dvanáct, čtrnáct hodin denně pracovat... a vrátit se pak s tisícem lir v kapse.

Znova a znova jsme slyšeli, jak Berardo rozmlouval s hrdinou od Porta Pia o pracích v městě.

O těžké práci, ovšem... ne o zaopatřování míst služkám a kurvám... ne o obchodech pro monsignora Calogera... ne o fašistickém řemesle... Nýbrž o opravdové práci!

Hrdina psal na rozličné adresy do Říma a dostal odpověď, že je poptávka po nádenících. Za to se platilo deset lir denně.

‚Deset lir není mnoho,' řekl mi Berardo, ‚ale to bude průměrná mzda. Kdo pracuje více než druzí, vydělá asi také více. Co se týká vydání, chci si utáhnout řemen co nejtěsněji.'

Berardo mě prosil o sto lir k odjezdu a já jsem mu je půjčil s podmínkou, že za to vezme mého syna s sebou. Berardo svolil a dostal ještě padesát lir od Elviry. Večer před odjezdem jsem ho hledal, abych mu ještě řekl něco o svém synovi, a našel jsem ho jako obyčejně v barvírně vedle Elviry, která ležela na slámě.

‚Nechtěl bych, aby můj syn dělal denně více než deset hodin těžkou práci,' začal jsem vysvětlovat Berardovi; ‚nechtěl bych, aby bydlel v hostinci, kam vcházejí špatné ženštiny...' Zde jsem musel přestat, protože vkročil Raffaele Scarpone. Byl doprovázen jinými lidmi, kteří čekali před domem.

Ještě ve dveřích volal Scarpone na Berarda:

‚V Sulmoně vypukla revoluce.'

‚Jaká revoluce?' ptal se Berardo.

‚Jak to, jaká revoluce...?'

‚Revoluce našich?'

‚V Sulmoně povstali cafoni,' vysvětloval Scarpone vážným hlasem.

‚Kdo ti to řekl?' ptal se Berardo.

‚Baldissera.'

‚A kdo to řekl Baldisserovi?'

‚To jest jeho tajemství,' odpověděl Scarpone.

‚Pak je to lež,' vyvodil z toho Berardo.

Scarpone vyšel na ulici a prosil Venerdiho Santa, který stál venku, aby došel pro ševce. Čekali na něj beze slova.

Baldissera se dal dlouho prositi a pak se objevil a dal nám tuto zprávu:

‚Byl jsem dnes v hlavním městě, abych nakoupil kůží. Na náměstí jsem potkal Donnu Zizzolu, která šla z kostela. Jak je vám známo, byl jsem jako hoch v domě jejích rodičů; z té doby se ještě dobře známe a zastavíme se spolu, kdykoliv se potkáme. ‚San Antonio tě posílá,' řekla tentokrát žena Dona Carla Magni tichým hlasem. ‚Pojď na okamžik ke mně, chci ti něco říci.' Poslušně, ale aniž jsem něco tušil, šel jsem ihned po nákupu k ní. ‚Víš již tu velkou novinu?' ptala se mne otvírajíc dveře. ‚V Sulmoně je revoluce... Všichni karabiniéři zdejší i z okolí tam byli posláni...' Podle vypravování Donny Zizzoly se zdá, že taky v Sulmoně byl člověk druhu Impresariova, který přivedl všechny na mizinu. Revoluce se začala před třemi dny na náměstí a posud trvá. ‚Přišla snad hodina odplaty taky pro naše briganty?' ptala se Donna Zizzola a myslela tím asi našeho Impresaria... Nedal jsem jí na to žádnou odpověď. Pak mi zašeptala do ucha: ‚Po dva měsíce již hoří svíčky ve dne i v noci, mé dvě svíčky před San Antoniem, aby jej přivedl do neštěstí. Ale neštěstí pořád ještě nepřišlo.' Jelikož jsem mlčel i nadále, začala se mnou mluvit bez obalu: ‚Teď přišel okamžik k činu... Karabiniéři odjeli do Sulmony... Nespokojenost s Impresariem je všeobecná. Čeká se jen na znamení... Jen Fontamařané je mohou dáti. Když jsem tě potkala nahoře před kostelem, věděla jsem ihned, že tě poslal San Antonio.' Vysvětlil jsem jí, že jsem přišel do města jenom pro kůže. Ale Donna Zizzola myslela na něco jiného. ‚San An-

tonio sám tě poslal,‘ vysvětlovala mi. ‚Když jsem dneska ráno říkala svou obvyklou modlitbu, vnukl mi světec toto: Nemohu nic pro tebe udělat, jen Fontamařané mohou tomu loupežníkovi udělit zaslouženou lekci... A odcházejíc z kostela, setkala jsem se s tebou.‘

Žena Dona Carla Magni naznačila starému ševci, že Fontamařané mohou dostat petrolej i zbraně od hodnověrné osoby, budou-li jich potřebovat.

Když Baldissera skončil, řekl Raffaele Scarpone rychle k Berardovi: ‚Co o tom soudíš?‘

‚A ty, co ty myslíš?‘ ptal se Berardo spěšně jeho.

‚Než jsme sem přišli, umluvili jsme se Luigi della Croce, Antonio Spaventa, Gasparone, Antonio Zappa a já... Oni stojí přede dveřmi. Též v jejich jménu ti říkám, že musíme následovat příkladu Sulmony a že nesmíme odmítnout ničí pomoc,‘ odpověděl Raffaele. Měl dokonce již hotový plán nočního útoku na krajské město, který se začínal zničením rozličných budov Impresariových.

‚A nač to vše?‘ vpadl Berardo.

To bylo tak hloupé, že jsme se všichni na sebe podívali udiveně.

‚A nač to vše?‘ opakoval Berardo klidně.

‚Což žiješ na měsíci?‘ odpověděl Raffaele podrážděně. ‚Zapomněl jsi na všechna bezpráví, která nám činil Impresario? Nevíš snad, že není jiné cesty k našemu právu? Nevíš, že v zimě budeme mít jen kamení místo chleba?‘

Berardo ho nechal mluviti. Pak se zeptal Baldissery neméně klidně a zdánlivě zcela nevinně:

‚Proč se obrací Donna Zizzola na svatého Antonia, když nenávidí Impresaria? Nemá snad tato žena muže...? A když se San Antonio s Donnou Zizzolou

sdílí o její city, proč se neobrací na Fontamařany přímo? Nemá snad k ruce žádné anděly?‘

Stejným tónem se pak obrátil na Scarpona:

‚Když zapálíš Impresariovy továrny, myslíš, že pak budeme žít v zimě z jejich popela? Myslíš, že Fontamařané z toho mají užitek, když ztratí dělníci z cementárny, cihlárny a koželužny zaměstnání?‘

Pak konečně změnil tón a řekl své mínění bez obalu:

‚Do toho do všeho mi nic není. Naše postavení je věru mizerné. Každý se má starat o své věci. Dříve jsem se staral o příliš mnoho věcí, do kterých mi nic nebylo. A teď nemám v třiceti letech nic jiného než slaměné lůžko, na kterém spím... Nejsem dnes již mladík a musím myslet na své věci. Proto mi dejte pokoj!‘

‚Ne, my ti nedáváme pokoj. Impresario nám také nedává pokoj,‘ odvětil mu Scarpone.

‚Dobře řečeno!‘ chválil ho Baldissera. ‚Nikdo nebyl více pro mír a pořádek nežli já. Ale teď není ani pořádek, ani mír, ani vláda, ani spravedlnost, ani zákon... Teď není čas na vlastní věci... Teď právě neexistuje mír... Když strážci zákona přijdou v noci a zneuctí naše ženy, můžeš pak říci: Žádná z těch žen nepatří mně? Když ti vezmou strážci zákona zemi a vodu a nenechají tě pracovati, můžeš pak říci: do toho do všeho mi nic není?‘

Berardo poslouchal pokyvuje hlavou. Tyto námitky znal všechny. Sám jich použil tisíckrát v rozhovoru s generálem Baldisserou. Ale teď již nebyl mladík. Nebyl již sám. Nemohl svůj život a svou osobní svobodu dát bezmyšlenkovitě v sázku. Musil mysleti jinak. Od oné noci, kterou strávil s Elvirou, myslil jinak. Když pak celá vesnice myslila tak jako

on, změnil Berardo způsob svého myšlení a své mínění.

‚Poslyšte,' řekl, ‚chci vám to říci ještě jasněji: Nemám nejmenší chuť jíti pro vaši vodu a vaši půdu na galeje. Musím se starat o své vlastní věci!'

Scarpone a Baldissera vstali a odešli.

K hochům, kteří stáli na ulici, řekl Scarpone tak hlasitě, že jsme to musili i my slyšeti:

‚Berardo má strach!'

Pro fontamarskou mládež byl Berardo bohem. Pod jeho vedením by byli šli na smrt. Dalo se lehce předvídat, že bez něho se nestane nic.

Po dobu rozhovoru ležela Elvira na svém slaměném lůžku a zdála se ještě průhlednější než jindy. Aniž pustila Berarda s očí, sledovala rozepři z počátku zvědavě, jako by nevěřila v její vážnost, pak s údivem, a když již nebylo pochyby, se strachem a starostí, ani žsi troufala přerušiti ho a odporovati mu v přítomnosti jiných. Ale po odchodu Scarponově a Baldisserově nemohla se již zdržeti, aby neřekla vyčítavě:

‚Počínáš-li si teď takto kvůli mně, považ, že jsem tě začala mít ráda už před několika lety, a to proto, že jsi smýšlel opačně...'

Když Berardo viděl, že i Elvira je proti němu, nemohl potlačit úplně svůj hněv a chtěl již říci nějaké hrubé slovo. Ale raději odešel bez pozdravu. —

Bylo asi k půlnoci, když jsem se vrátil domů. ‚Ať přijde, co má přijít,' řekl jsem svému synovi, ‚zkus alespoň ty, abys spal, protože musíš odejít před úsvitem.'

Snažili jsme se všichni spát. Ale nikomu z nás se to nepovedlo. Tak jsme byli všichni tři ještě vzhůru, když ke druhé hodině pojednou začal kostelní zvon zvonit. První a druhý úder byly silné a zřetelné, následující byly jako ozvěna prvního.

‚Slyšel jsi?' ptala se mne moje žena vyděšeně.

‚Bude to Madonna,' odpověděl jsem. ‚Spěme.'

Přesto jsme naslouchali všichni tři se zatajeným dechem, ale neslyšeli jsme již nic.

Minulo asi půl hodiny, když jsme slyšeli znova dva nebo tři údery, slabší nežli první.

‚Slyšel jsi?' ptala se moje žena plna strachu znovu.

‚Byl to asi vítr,' odpověděl jsem. ‚Spěme.'

Ale venku bylo klidno a vítr to být nemohl. Ještě nikdy se nestalo, že by horský vítr byl rozezvučel naše zvony.

Brzy potom vydal zvon ještě jeden tón, sotva slyšitelný.

‚Byl to asi sýček,' řekl jsem, abych vůbec něco řekl.

‚Může sýček rozezvučet zvon?'

‚Když to nebyl sýček, byla to asi lasička,' řekl jsem.

‚Jak by se dostala lasička na věž?'

‚Když to nebyla lasička, musela to být čarodějnice,' byla má poslední moudrost.

Té noci spalo jen málo Fontamařanů. A všichni jsouce udržováni ve bdělosti nevysvětlitelným zvukem zvonu, vedli asi tytéž rozhovory a měli asi tytéž domněnky. Ale každý se chtěl starati jen o své věci, a žádný nevstal, aby se podíval, co se děje na zvonici.

Co teď následuje, bude vypravovat můj syn."

„Ve čtyři hodiny ráno opustili jsme Berardo a já Fontamaru a dali jsme se na cestu do krajského města, abychom jeli odtamtud vlakem do Říma.

Berardo byl ve špatné míře; ani neodpověděl na můj ranní pozdrav. Dělal jsem, že to nepozoruji, abych nezačal již před odjezdem hádku.

‚Slyšel jsi dnes v noci znít zvon?' ptal jsem se. Bylo to, jako kdybych mluvil s hluchým. Před samou Madonnou del Inondazione pokusil jsem se znovu.

‚Myslíš, že v Římě prší?' Ale on mi zůstal odpověď dlužen.

Obrovskými kroky utíkal po cestě a měl jsem co dělat, abych mu stačil.

U vchodu do města jsme pojednou slyšeli pískati vlak. Dali jsme se do běhu, abychom jej ještě stihli. Byl to však jen nákladní vlak a k svému jsme měli ještě dosti času.

Byli jsme již asi půl hodiny v čekárně, když se objevil ve dveřích Raffaele Scarpone.

Berardo se tvářil, jako by nebyl jeho příchod ani zpozoroval. Obrátil se k němu zády a počal čísti plakát na stěně. Scarpone šel přímo k němu:

‚Teofilo se oběsil.'

Ale Berardo neodvrátil oči od plakátu.

‚Dnes ráno ho našel generál Baldissera u dveří zvonice,' pokračoval Scarpone. ‚Měl omotáno kolem krku

lano od zvonu... Tělo ještě nebylo zcela vychladlé. Jistě se celou noc houpal na laně...'

Aniž se obrátil, řekl Berardo: ‚Ať odpočívá v pokoji!'

‚Byl jsem u Dona Abbacchia,' pokračoval Scarpone, jako by Berardově lhostejnosti nedůvěřoval. ‚Přicházím právě z domu Dona Abbacchia. Nejdřív mě zahrnul nadávkami, protože jsem ho vzbudil tak časně, pak se zdráhal dáti mrtvole absoluci. ‚Jak se můžete zdráhat dát požehnání kostelníkovi, který celý svůj život slouží církvi?' ptal jsem se ho. ‚Kdo se oběsí, přijde do pekla,' odpověděl Don Abbacchio, ‚a když se oběsí kostelník, přijde do nejhoršího pekla."

‚Položíme Teofilovu mrtvolu v kostele na máry,' pokračoval Scarpone. ‚Nepřijde-li farář, uděláme to bez něho. Pošle-li karabiniéry, budeme se bránit. Vystavíme Teofilovu mrtvolu uprostřed kostela a necháme ji tam čtyřiadvacet hodin, aby Kristus, Panna Maria, svatý Roch, svatý Antonín, Josef a svatý Berardo a všichni ostatní svatí měli čas podívat se na ni... Ať vidí, jak daleko to s námi došlo...'

‚Ať odpočívá v pokoji,' opakoval Berardo mrtvě.

Náš vlak vjel do nádraží.

‚Neodjíždějte!' prosil pojednou Scarpone.

‚Proč?' ptal se Berardo udiveně.

‚Neodjíždějte!' opakoval Scarpone.

Berardo kráčel k vlaku. Já jsem šel za ním. Scarpone šel za mnou a pokyvoval udiveně hlavou.

‚Ještě dnes přijdou karabiniéři do Fontamary,' řekl Scarpone. ‚Neodjížděj, Berardo. Při jméně Teofilově, zůstaň!'

Berardo vskočil do vlaku, já za ním.

Po celou jízdu jsme spolu nepromluvili ani slova. Berardo seděl naproti mně, ale díval se neustále z okna. Díval jsem se naň; přitom mi bylo pojednou jasno, že

je odhodlán ke všemu. Nebál se již ničeho. Nebyl by váhal vyhoditi mě z okna, kdyby byl myslil, že je to pro něho výhodné. Kdo se podíval na jeho čelist, mohl z něho dostat strach. Bude-li mít hlad, sežere mě, myslil jsem si.

V Římě jsme bydlili v hostinci ‚U dobrého lotra', který nám doporučil hrdina od Porta Pia. Nade dveřmi visel štít se třemi kříži s Golgathy. Mohlo se myslet, že se jméno hospody vztahuje na známého zločince, který visel na pravici Kristově a poznal před svou smrtí Kristovo božství a obdržel za to slib: Ještě dnes budeš se mnou v ráji. Ve skutečnosti se jmenoval hostinec po svém majetníkovi, který se oddal ke konci svého života politice, ale předtím často sedával s hrdinou od Porta Pia pro krádež ve vězení. Jako účastník mnohých kárných výprav proti nepřátelům státu specialisoval se na újmu družstev a lidových domů na krádeže patriotické. Jeho zásluhy byly tak velké, že ho policejní šéf sám obdařil jménem Dobrého lotra...

Nazejtří jsme šli již časně zrána do kanceláře na Via Venti Settembre. Doufali jsme, že tam dostaneme nouzovou práci.

Vrátný nás poslal do třetího patra. Šli jsme nahoru a našli jsme chodbu, která byla nacpána čekajícími lidmi. Postavili jsme se do řady. Když na nás k poledni došlo, poznali jsme, že jsme stáli místo ve třetím, ve čtvrtém patře.

Příštího dne jsme přišli správně do třetího patra. Čekali jsme tři hodiny samotni na lavici. Mnoho lidí chodilo kolem nás. Ale nikdo se o nás nestaral. Konečně nás poslali do pátého patra. V pátém patře jsme čekali znovu dvě hodiny, až jsme konečně dostali nějakou adresu na Corso Vittorio.

Tak minul třetí den.

V kanceláři na Corsu Vittorio se nás ptali:

‚Máte průkaz?'

‚Jaký průkaz?' odpověděli jsme udiveně. Zase ten průkaz! Byli jsme dovedeni k přepážce, kde nám úředník vyhotovil výkaz a nalepil na něj dvanáct známek, jednu na každý měsíc.

‚Pětatřicet lir,' žádal potom.

‚Platit, pořád platit,' odpověděl Berardo. Pětatřicet bodnutí nožem by nás nebylo víc bolelo.

Zaplatili jsme žádaných pětatřicet lir.

Pak jsme se vrátili k první kanceláři.

‚Zde je průkaz,' řekli jsme.

‚To je dobře,' bylo nám odpověděno. ‚Zítra půjdete na úřad práce a dáte se zapsat jako nezaměstnaní na nouzové práce.'

Tak minul čtvrtý den.

Musím říci, že Berardo nesl ztrátu času s klidem. Myslil, že je to zcela přirozené.

‚Čím těžší bude nalézti práci, tím více se na ní vydělá,' říkal.

Odpoledne, když kanceláře byly zavřeny, vláčel mě křížem krážem městem. ‚Podívej se jen, podívej!' volal zcela rozrušeně, když jsme viděli po prvé dům se štítem ‚Banka'. Nadšeně zůstal několik minut stát a pozoroval ten nápis. Pak mi šeptal do ucha: ‚Zde si Impresario vybírá peníze.'

Ale brzy jsme uviděli jinou banku a pak třetí a pak čtvrtou, až jsme je přestali počítat. Která byla Impresariova? To bylo těžko uhodnouti. Ve středu Říma, kde jsme se nadáli uzřít kostel sv. Petra, byly vůbec jenom banky.

‚Podívej se jen, podívej!' řekl Berardo po každé, když jsme objevili novou banku. Jedna byla větší než druhá a kolem nich se hromadila spousta aut a pánů.

Berardo se neunavil obdivováním toho všeho.

Jednoho večera jsme narazili před svým hostincem na velký dav lidu. Převrátila se fůra a několik lidí se marně pokoušelo znovu ji postavit. Dělali přitom více hluku než práce, jak tomu obyčejně v městě bývá. Berardo se prodral davem, shodil klobouk a kabát, vlezl pod vůz, vzepřel se na kolena, nadzdvihl pomalu rameny díl vozu, který ležel na zemi a postavil jej k údivu všech přítomných znovu na kola.

Tato příhoda vrátila Berardovi jeho starou výmluvnost. ‚Donna Zizzola rozsvítila před obrazem svatého Antonia dvě svíčky, aby jí pomohl proti bankám. Není to k smíchu?' ptal se mne onoho večera.

Neměl jsem chuť o tom přemýšlet. Cítil jsem, že Berardo chtěl pokračovati v rozhovoru, který vedl se Scarponem večer před naším odjezdem. Ale se mnou o tom diskutovati nemohl:

‚Výstřednosti jsou správné, když je člověk mladý,' dodal ještě. ‚Péci kaštany má smysl. Ale zapálit Impresariovu vilu, k čemu by to bylo?'

Nechal jsem ho mluvit, když ho to bavilo.

‚Nejde o odvahu, rozumíš? Scarpone si může myslet, že mám strach, ale o to nejde. Kdyby se musel hodit život na váhu, aby člověk vydělal víc než ti druzí, byl bych pro to. Cítím v sobě sílu k věcem, které ještě nikdo nevykonal, rozumíš? Zítra nám dají práci, a až pak začnem, budeš se divit a druzí se budou divit a inženýři se budou divit...'

‚Jak asi dopadl pohřeb Teofilův?' zeptal jsem se, aby dál nebláznil. Ale to mu nebylo vhod.

‚Ale nejde ani o odvahu, říkám ti,' křičel Berardo zuřivě, ‚ani o násilí. Použil snad Impresario násilí proti nám? Nikdy. Impresario nepotřeboval na nás ani odvahy, ani násilí, nýbrž prohnanosti. Vzal nám potok

lstí. Ani jej nevzal. Fontamařané mu dokonce potok dali. Nejdřív podepsali žádost k vládě, pak přijali jeho trik se dvěma tříčtvrtinami a pak trik s desíti lustry... Co mohl Impresario dělat? Jednal úplně zákonitě, jak žádal jeho zájem...'

Tak daleko to dopracoval Berardo, tak se změnily jeho názory.

‚Zajisté, půda se musí zase státi mnohem levnější,' dodal ještě a odhalil tím své nejtajnější myšlenky. ‚Bez potoka se musí stát mnohem levnější a mimo to se musí změnit způsob obdělávání...'

Berardo již věděl, na který kus půdy by upjal pozornost po svém návratu. Doufal, že se povznese z neštěstí druhých a dostane se zase k půdě.

Ráno pátého dne jsme šli na úřad, aby nám dali práci.

‚Z které provincie přicházíte?' ptali se nás.

‚Z Aquilské.'

‚To se musíte obrátit na úřad této provincie.'

‚Kde je to?'

Úředník se rozesmál. Opakoval naši otázku druhým úředníkům a smích se šířil celou místností.

Když pak nastalo ticho a úředník si utřel oči, vlhké od smíchu, zněla jeho odpověď:

‚Úřad práce pro Aquilskou provincii je v Aquile...'

Ale my jsme neměli nejmenší chuti k okružní jízdě Italií.

‚Viděli jsme teď dosti úřadů,' prohlásil Berardo energicky; ‚přišli jsme do Říma, abychom našli nouzovou práci, a ne abychom šli křížovou cestou Kristovou.'

Přesto křížová cesta pokračovala.

V hostinci ‚U dobrého lotra' bydlel cavaliere Don Achille Pazienza, advokát z Abruzz.

Obrátili jsme se ihned na něj a on nás zavolal dru-

hého dne, v šestý den našeho pobytu v Římě, k poradě do své komůrky, která sousedila s naší a byla právě tak tmavá, úzká, nepořádná a špinavá jako naše. Don Achille Pazienza ležel na posteli. Byl to starý, scvrklý stařec, deset dní neholený, v žlutém obleku, v bílých plátěných střevících, na hlavě měl slaměný klobouk, bronzovou medaili na prsou a dřevěné parátko v ústech. V tomto úboru se položil na naši uvítanou na postel. Pod postelí stál nočník naplněný až po okraj.

‚Rozmluva stojí deset lir,' tím začal Pazienza rozhovor.

‚Souhlasíme!' řekl jsem rychle.

‚Deset lir zálohy,' řekl cavaliere.

Dali jsme mu deset lir.

‚Deset lir za osobu,' žádal cavaliere.

Dali jsme mu ještě deset lir.

Pak vstal cavaliere s postele a opustil beze slova místnost. Slyšeli jsme, jak kašle na chodbě. Pak jsme slyšeli, jak kašlání pomalu slézalo po schodech, kde byl v své skrýši na číhané Dobrý lotr; slyšeli jsme, jak kašel přechází ulici a ztichl v protějším hostinci.

Museli jsme čekat skoro hodinu, až se kašel znovu vynořil, přešel zase přes ulici, lezl pomalu a unaveně po schodech nahoru, poněkud váhal u dveří, vstoupil a přinesl bochník chleba, půl salámu a dopola naplněnou láhev červeného vína.

‚Váš případ je podivný,' řekl cavaliere Pazienza a lehl si zase do původní vodorovné polohy, aniž si dal vyložit, oč vůbec jde.

‚Kolik máte ještě peněz?' ptal se konečně po přestávce plné přemýšlení.

Vysypali jsme vše, co nám ještě zbylo, do Berardova klobouku; byly v tom i měděné mince a napočítali jsme okrouhle čtrnáct lir.

‚Váš případ není zajímavý,' prorokoval zklamaný cavaliere.

Po dlouhé přestávce, v které přemýšlel, zeptal se:

‚Můžete si dát poslat peníze z Fontamary?'

‚Ale zajisté,' odvětil Berardo ihned, ačkoliv byl přesvědčen o opaku.

‚A několik kuřat? Několik malých kuřátek? A trošek sýra? A trochu medu proti kašli?' dodal cavaliere.

‚Zajisté,' řekl Berardo s jistotou přes to, že za celý svůj život ještě vůbec med neviděl.

‚Začínám mít vzhledem k vašemu případu větší naději,' usmál se cavaliere Pazienza povýšeně, při čemž se objevilo na čtyřicet zelených zubů.

A teď teprve se dostal Berardo k tomu, aby vysvětlil náš případ.

Cavaliere vstal, hledal svoji hůl, která vypadala jako rukověť deštníku, a řekl, šermuje jí ve vzduchu:

‚Pojďte se mnou!'

Následovali jsme ho. První etapou byl poštovní úřad.

Cavaliere napsal telegram tohoto znění:

‚Potřebujeme 200 lir, 10 *kg* sýra, 2 *kg* medu, několik kuřat.' A pak se nás zeptal:

‚Na koho mám ten telegram adresovat? Která rodina je majetnější?'

‚Pošli to mému otci, Vincenzu Violovi,' odpověděl Berardo, který ztratil otce již jako dítě.

Don Pazienza stál již u přepážky, když se ho Berardo ptal:

‚Cavaliere, jíte rád broskve?'

‚A jak!' odpověděl cavaliere.

‚Jsou dobré proti kašli.'

Tak byla do telegramu připsána ještě objednávka 10 *kg* broskví. Cavaliere opsal text znova a rozkázal pak:

‚Zaplaťte a pojďte se mnou!‘

Zaplatili jsme a šli jsme. Druhá etapa byl úřad práce fašistických odborů, odkud nás vyhodili minulého dne. Don Pazienza nás nechal čekati na chodbě. Ale otevřenou přepážkou jsme viděli, jak rozčileně rozmlouval s představeným kanceláře a házel přitom ve vzduchu rukama. Ukázal mu opis telegramu, který jsme odeslali do Fontamary, a prsty ukazoval na nejdůležitější slova. Představený kanceláře činil, jak se zdálo, našemu zástupci potíže, neboť jsme viděli, jak cavaliere nejdříve zbledl a pak přišel k nám s otázkou:

‚Je fontamarský sýr k strouhání, či k jídlu?‘

‚Když je čerstvý, jí se, když je suchý, strouhá se,‘ odvětil Berardo k veliké radosti cavaliera, který odběhl, aby oznámil naši utěšující odpověď představenému kanceláře.

Jiné obtíže nám nedělali, takže nám mohl cavaliere ihned ohlásit:

‚Věc je v běhu. Úřad si vyžádá nutné papíry: křestní list, výtah z trestního rejstříku, vysvědčení zachovalosti; a až je bude míti, ihned vás zapíší do listiny nezaměstnaných. Pak již přijde práce. Zavolají vás na úřad.

Sedmého dne našeho pobytu v Římě jsme měli celkem jen čtyři liry. Koupili jsme dva kilogramy chleba a neměli jsme pak ani centesimu.

‚Zpráva z úřadu práce jistě přijde brzy,‘ opakoval Berardo znovu a znovu, aby sám sobě dodal odvahy.

Abychom mohli ihned uposlechnouti zavolání a protože jsme neměli tak jako tak chuť pobíhati hladovi městem, neopouštěli jsme svůj hostinec vůbec. Při každém hluku jsme ihned běželi ke dveřím. Při příchodu listonoše běželi jsme do přízemí, kde v své skrýši seděl na číhané Dobrý lotr.

Cavaliere Pazienza žil v stejných starostech. Jen s tím rozdílem, že my jsme čekali na práci a on na telegrafické zaslání peněz a potravin od Berardova otce. Strávili jsme všichni tři den v posteli a byli jsme při každém zvuku všichni tři na schodech. Když jsme zase lezli po schodech vzhůru, dělali jsme si navzájem nejhorší výčitky.

‚Máš otce bez srdce,‘ řekl cavaliere Pazienza Berardovi.

‚Jak se může tak dlouho rozmýšleti, než ti pošle dvě stě lir?‘

‚Je nějaká práce, či není?‘ odpovídal Berardo. ‚A když je práce, proč nás nevolají? Když není práce, proč dělají takové cavyky?‘

‚S balíky musí mít člověk trpělivost,‘ dodal cavaliere. ‚Vždyť víme, že balíky se posílají pomalu, obzvlášť když obsahují zboží lehce se kazící. Ale telegrafický poukaz je tu za den... Tvůj otec je egoistické prase.‘

‚Co má co dělat křestní list s prací?‘ odpověděl Berardo. ‚Vždyť je jasné, že ten, který hledá práci, se narodil... Žádný člověk nehledá práci před svým narozením.‘

Po třech dnech postu a marného čekání jsme již ani Berardo ani já neutíkali po schodech dolů, když se objevil listonoš. Leželi jsme od rána do večera v postelích a opouštěli jsme je jen sem a tam, abychom se napili z vodovodu u záchodu.

Cavaliere Pazienza se ukázal mnohem vytrvalejším a optimističtějším. Třikrát denně jsme při každé poště slyšeli, jak jeho kašel vstává z postele, opouští komůrku, jde pomalu po schodech dolů až do přízemí a po chvilce se pomalu a unaveně zase vrací nahoru, pobývá u našich dveří, váhá u naší kliky a chrlí ze sebe stále nová proklínání proti Fontamaře.

‚Berardo Violo,' chrchlal stařec, ‚tvůj otec je mrcha.'

‚Tvůj otec je má zkáza, Berardo Violo. Tvůj otec bude mou smrtí. Po tři dny již nejím. Tvůj otec je tím vinen,' křičel ještě.

Berardo neodpovídal. Oněměl znovu. Dlouhé hodiny se díval na strop pokoje, aniž pronesl slova.

‚Co máme dělat?' ptal jsem se. ‚Přec nemůžeme zůstat věčně bez jídla?'

Ale Berardo zůstával němý.

Odpoledne čtvrtého dne našeho postu jsme měli velikou radost. Bylo asi kolem páté hodiny, když jsme slyšeli nesrozumitelné pokřikování cavaliera Pazienzy a Dobrého lotra.

‚Viktoria, Viktoria,' zpíval cavaliere.

Kde je Victoria?
Nechť dá krásu svých kadeří
jako otrokyně našeho věčného města!
Bůh tomu chtěl!

Oba přišli k našim dveřím, rozrazili je, aniž zaklepali, a vkročili. Dobrý lotr třímal ve vzduchu telegram pro Berarda a cavaliere Pazienza měl křečovitě sepjaté ruce kolem hrdel dvou vinných lahví.

‚Berardo Violo,' křičel cavaliere, ‚tvůj otec je šlechtic. Jeho telegrafický poukaz přišel.'

‚Opravdu?' ptal se Berardo udiveně a zároveň bez sebe radostí. Jak mohl tušit, že mu jeho otec, který byl již přes dvacet let mrtev, pošle telegraficky peníze. Ale po čtyřech dnech postu je každý hotov věřiti v zázraky.

Co nám cavaliere naléval vína, vzal Berardo telegram, otevřel jej, četl jej, četl jej znova, podíval se na nás, složil jej a dal jej beze slova do kapsy.

‚Co je?' ptal jsem se.

Berardo neodpověděl. Jeho obličej se stal neproniknutelným. Bělmo jeho očí se najednou zakalilo a zkrvavělo. Věděl jsem již z Fontamary, že to byl u něho jediný viditelný příznak velkého rozrušení.

‚Co se stalo?' ptal jsem se ještě jednou nejpřátelštějším hlasem.

Berardo si lehl beze slova na postel.

Dobrý lotr a cavaliere Pazienza se vzdálili zcela skleslí, při čemž vzali s sebou zase obě láhve vína. Položil jsem se vedle Berarda na jeho postel. Mlčel jsem zprvu, abych jej získal, a začal jsem se ho pak znova ptáti.

‚Co se stalo? Stalo se ti něco? Umřel ti někdo?' Ale on neodpověděl. Tu jsem věděl, že někdo ve Fontamaře umřel.

V osm hodin večer nastal najednou v komůrce vedle nás, která byla, jak jsem již řekl, obydlena cavalierem Pazienzou, nezvyklý ruch. Z těch málo slov, která jsme zaslechli, věděl jsem, že se musíme obávat nového neštěstí. Vskutku se zanedlouho otevřely dveře naší komory a úzký, vrásčitý obličej ubohého Dona Pazienza se objevil. Aniž vkročil, řekl:

‚Představený kanceláře ústavu práce fašistických odborových organisací byl u mne. Vaše vysvědčení přišla. Na vysvědčení zachovalosti, vydaném podestou, stojí: ‚S národnostního hlediska zcela nespolehlivý.' S takovým vysvědčením není možné, abych vám zaopatřil práci. Nenajdete nikdy žádnou. Mimo to byla o tom zpravena policie...'

Zavřel dveře a odešel.

Za pět minut se otevřely dveře znovu.

‚Vaše komora je pronajata,' řekl nám Dobrý lotr. ‚Máte půl hodiny času k vystěhování.'

Bylo již tma, když jsme opustili hostinec.

‚Co teď?' ptal jsem se Berarda. Ale co mi mohl na to odpovědět? Nic.

Cítil jsem velkou slabost v nohou a měl jsem od hladu bolení hlavy. Chvílemi jsem myslel, že padnu. Lidé na ulicích se na nás dívali. Páni se nám vyhýbali, jako by měli strach. Berardovo vzezření bylo také takové, že vzbuzovalo strach.

Tak jsme se bezděky dostali do blízkosti nádraží. Na náměstí bylo mnoho karabiniérů, milicionářů a strážníků. Zadržovali kolemjdoucí a prohlíželi je. Zadržovali automobily a prohlíželi je. Tu se před nás postavil nějaký chlap a prohlížel si nás udiveně. ‚Dobrý večer,' řekl Berardovi.

Berardo se na něj nedůvěřivě podíval a neodpověděl. ‚Právě jsem na tebe myslel!' dodal mladík. ‚Kdybych tě nebyl teď potkal, byl bych jel zítra za tebou do Fontamary.'

‚Nemám již ani centesimu,' odpověděl mu Berardo. ‚Když chceš krást, musíš se držet jiného.'

Mladík, napolovic student, napolovic dělník, se rozesmál. Byl velký, štíhlý, dobře, ale ne elegantně oděný. Jeho hlas a pohled nám dodávaly důvěry.

‚Pamatuješ se ještě, když jsi byl naposled v Avezzanu?' ptal se mladík Berarda. ‚Pamatuješ si na hostinec, do kterého jste byli zlákáni, ty a druzí Fontamařané tím zrzavým fízlem? Pamatuješ se? Zapomněl jsi snad, kdo tě tenkrát varoval?'

Berardo, který měl dobrou paměť, poznal mladého muže ihned.

‚Zaplať nám něco k jídlu,' prosil jsem ho, když jsem viděl, že Berardo si nechává tuto věc ujíti.

Mladík z Avezzana nás dovedl do blízké krčmy a objednal vejce se šunkou.

‚Je to pro nás?' ptal se Berardo nedůvěřivě. ‚A kdo to zaplatí?'

Aby Berarda utišil, šel mladík k pokladně a zaplatil útratu předem. Mezitím se Berardo na mne podíval, jako by chtěl říci: To je jistě blázen.

‚Proč jsou vlastně všichni ti karabiniéři a milicionáři tak rozzlobeni?' ptal se Berardo po jídle mladého muže.

‚Hledají Velkého neznámého,' odpověděl mladík. Ale tato odpověď nebyla zcela jasná.

‚Od nějaké doby ohrožuje neznámý člověk, ‚Velký neznámý', veřejnou bezpečnost,' dodal mladík na vysvětlenou. ‚Ve všech procesech je řeč o neznámém člověku, který vyrábí tajně tiskoviny a rozdává je... Všichni, kteří jsou chyceni s illegálními spisy, říkají, že je dostali od neznámého... Zprvu se potuloval kolem některých velkých továren, pak v okolí města a kasáren; nakonec se objevil i na universitě. V jeden a týž den ho hlásí v různých provinciích a i na hranicích. Nejlepši policisté ho honí, ale dosud ho nikdy nedohonili. Kolem šesti tisíc osob již zatkli a vláda často myslela, že je mezi zatčenými. Ale po krátké přestávce začal podzemní tisk znovu s prací a výjimečné soudy poznaly znovu práci Velkého neznámého... Od nějaké doby se zdá, že pobývá v Abruzzách...'

‚V Abruzzách?' ptal se Berardo živě.

‚...V Sulmoně, v Prezze, v Avezzanu a v jiných místech. Kde se objeví, tam cafoni revoltují. Kde revoltují cafoni, tam je také on.'

‚Ale kdo je to? Je to čert?' ptal se Berardo.

‚Snad,' odpověděl Avezzanec se smíchem.

‚Kdyby mu tak mohl někdo ukázat cestu do Fontamary,' vzdychl si Berardo.

‚Zná ji,' odpověděl polohlasitě mladík.

Vtom vešel do krčmy strážník, následovaný několika milicionáři, a namířil k nám.

‚Pasy a výkazy!' nařídili.

Mezitím co policista prohlížel výkazy, které jsme si opatřili ve fašistických odborech, mimo to ještě osobní výkaz, pas a jiné papíry Avezzance, který byl v naší společnosti, prohledávali milicionáři lokál.

Naše papíry byly nalezeny dostačujícími a strážník již chtěl odejíti. Vtom ho milicionáři upozornili na balík, zabalený do voskovaného plátna, jejž našli u věšáku. Jeho obsah přeměnil strážníka a milicionáře ve furie, které se vrhly s křikem na nás.

‚Čí je tento balík?'

‚Kdo jej položil na zem?'

A aniž očekávali od nás odpověď, vzali nás do svého středu a vedli nás na policii.

Berardo, který myslil, že v balíku byly ukradené věci a že o nás myslí, že jsme zloději, volal po celou cestu:

‚My že jsme zloději...! Styďte se! Vy jste zloději! My jsme okradení, ne zloději... Zloději jsou fašistické odborové organisace, které nám ukradly pětatřicet lir... Zloděj je cavaliere Pazienza, který nás obral o dvacet lir. My že jsme zloději...? Impresario je zloděj!'

Na policii neustále přicházely z rozličných městských čtvrtí skupiny zatčených.

‚Honba za Velkým neznámým pokračuje,' vysvětloval tiše Avezzanec. Berardo pochopil, že nás nestíhají pro krádež, a utišil se.

Když nás zavřeli bez mnoha okolků do cely, v které již seděli dva zatčení, vyměnil se mnou Berardo spokojený pohled: Tu jsme měli konečně kvartýr i jídlo do zítřka... A čas přemýšleti o další budoucnosti.

Půl cely bylo vyplněno cementovým blokem, který byl poněkud vyšší než obyčejný chodník a sloužil za postel. V jednom koutě byla díra, jejíž účel byl také jasný. Oba zatčení, které jsme našli v cele, leželi

roztaženi v druhém koutě, s hlavou na zchumlaných kabátech. Následoval jsem ihned jejich příkladu. Položil jsem se na cement, svlékl jsem kabát a dal jsem si jej pod hlavu. Berardo a Avezzanec začali mezitím spolu diskutovati a chodili přitom po cele. Avezzanec mluvil, asi proto, že tam byli dva neznámí, zcela tiše: to však se Berardovi nedařilo. A tak jsem mohl z celé diskuse porozuměti jenom tomu, co říkal Berardo:

‚Tento příběh Velkého neznámého mne nepřesvědčuje. Je tento neznámý měšťák, či cafone? Je-li měšťák a jde do Abruzz, musí přece míti zvláštní cíl...?'

‚Ale měšťákům se přece vede dobře,' dodal. ‚Vede se jim dobře, protože vykořisťují cafony. Vím dobře, že také v městech jsou chudí lidé. Peppino Goriano na příklad žil bídně a ani cavaliere Pazienza netone v blahobytu. Proto také nejsou pravými měšťáky, to jsou do města přesazení sedláci...'

Mnohdy, když se Berardo namáhal mluviti tiše, ztratil jsem nit rozhovoru, ale mohl jsem z gest jich obou poznati, že nedošli k žádné dohodě. Když by bylo bývalo záhodno klesnouti hlasem, Berardo se ke všemu ještě vždycky zastavil, takže mu rozuměli nejen naši vězeňští druzi v cele, nýbrž možná i naši sousedé.

‚V tom balíku, který našli v hostinci, byly asi noviny...? A pro pár potištěných papírových hadrů zatýkají tolik lidí? Jakou cenu může míti takový balík papírů?'

Avezzanec nebyl jen sympatický, nýbrž i trpělivý muž. Prosil Berarda, aby mluvil tiše, a ten to slíbil, aniž to dovedl splnit.

‚Spojení měšťáků a cafonů? Ale měšťákům se vede dobře a cafonům špatně. Měšťáci jedí dobře, pijí dobře a neplatí daně. Měšťáci pracují málo a vydělávají hodně... Vydělávají dvacet lir denně, jen aby rozdávali

bití, aniž sami nějaké dostali! Jen se podívejte, co si dají od nás platiti za látky, železo, klobouky, podrážky... My cafoni jsme jako červi. Všichni nás vydírají. Všichni po nás šlapou. Všichni nás zneužívají. Vždyť sám Don Circostanza se postavil proti nám. On sám...'

Avezzanec ho poslouchal s otevřenýma očima.

‚Hrozné,' mumlal k sobě. ‚Věříš opravdu tomu, co říkáš? Smýšlejí jiní cafoni také tak jako ty...?'

‚Nerozumím tomu,' začal Berardo znovu. ‚Nerozumím tomu, proč měšťáci natiskli novin, které rozdávají cafonům zadarmo. Nerozumím také, proč se Velký neznámý nestará o své věci. Je to snad nějaký papírník, který tiskne noviny, aby se zbavil svých papírů?'

‚Cožpak jsou všichni ti lidé, o kterých vypravuješ, blázni, že jdou na galeje?' slyšel jsem, jak se Berardo ptal dál. ‚A když nejsou blázni, jaké mají důvody...? A ti, o kterých vypravuješ, že byli vládou zastřeleni, co ti měli za obchody...? Je to snad nějaký způsob hájiti své obchodní zájmy tím, že se dáme zastřelit?'

Avezzanec asi pochopil, že Berardo všechny tyto námitky dělá vlastně sobě. Naděje, kterou ještě měl před odjezdem z Fontamary, byla zničena. Možnost vzíti svůj osud do vlastních rukou, najít práci a koupit kus půdy, zmizela. Všechny cesty byly zataraseny. Podesta tomu tak chtěl — ‚s národnostního hlediska úplně nespolehlivý' — a tím byly všechny cesty zataraseny. Tak si musel Berardo svůj starý způsob myšlení budovati znovu. Námitky, které dělal Avezzanci, byly jeho posledním odporem.

Rozhovor přešel asi též na jiné země, i na Rusko, protože jsem slyšel tuto větu Berardovu: ‚Rusko...? Řekni mi pravdu. Existuje opravdu to Rusko, o kterém se tolik mluví? Všichni o tom mluví, ale nikdo tam nebyl. Aspoň nikdy tam nebyl žádný cafone. Ač-

koliv cafoni jezdí do všech zemí, do Ameriky, do Afriky, do Francie. Ale nikdo nebyl v Rusku.‘

V některých věcech byl Berardo pevný, na příklad, když přišel rozhovor na svobodu.

‚Svoboda mluvit veřejně?‘ ptal se Berardo.

‚Přece nejsme žádní advokáti. Svoboda tisku? Vždyť nejsme žádní sazeči! Proč nemluvíš raději o svobodě práce, o dovolení mít půdu?‘

Tu jsem, aniž jsem o tom věděl, usnul. Spal jsem již jistě několik hodin, když mě Berardo vzbudil. Seděl u mých nohou a Avezzanec byl v jeho blízkosti.

Divil jsem se, že ještě pořád byli vzhůru a diskutovali.

‚Odpusť,‘ řekl mi Berardo, nechám tě hned spát dál... Znáš historii prince Torlonia?‘

‚Nezajímá mne,‘ odvětil jsem. ‚Všechny historie o princi Torloniovi jsou stejné. Nech mě spát.‘

‚Ale musíš přece vědět, že tak zvaný princ Torlonia není ani princem, ani Torloniem.‘

‚Tobě se asi něco zdá?‘ ptal jsem se Berarda.

‚Musíš vědět,‘ začal Berardo znova, ‚že tak zvaný princ Torlonia, kterého ctí cafoni skoro jako poloboha, přišel před asi sto lety jako markytán francouzského pluku do Italie. Nebyl princem, ani cavalierem, jako Don Pazienza. Byl obchodníkem s vínem a uzeninami. Nejmenoval se Torlonia, nýbrž Torlogne... Byl Francouz, spekulant. Spekuloval s válkou, spekuloval se solí, vydělával na kněžích, vydělával na Piemonťanech, kradl vpravo a kradl vlevo a byl pak povýšen do stavu hraběcího a konečně jmenován princem...‘

‚Tobě se asi něco zdá?‘ ptal jsem se Berarda po druhé.

Ale Berardo se ke mně obrátil zády a začal mluviti s Avezzancem. Jejich mínění se již nerozcházela. Na

způsobu, jak se Berardo pohyboval a mluvil, bylo viděti, že zanechal všeho odporu. Byl zase jako dříve. To, co mi vyprávěl o Torloniovi, znělo úplně jako pohádka, ale dřívější Berardo býval jako posedlý po takových pohádkách.

Zatím co oni diskutovali, usnul jsem po druhé. Když jsem se vzbudil znovu, byl den. Berardo chodil po cele obrovskými kroky jako lev v kleci. Avezzanec ležel v mé blízkosti, ale nespal. Byl mi tak blízko, jako by mě tím chtěl vzbudit.

‚Máš důvěru v Berarda?‘ ptal se mne tiše.

‚Ano,‘ odpověděl jsem.

‚Všichni cafoni mají mít v něj důvěru,‘ dodal Avezzanec.

‚Musíš to vyřídit ve Fontamaře. Všichni cafoni mají v něj mít důvěru. Je to neobyčejný muž. To, co zažil, zažít musil. Snad dnes v celé Italii není druhého takového cafona, jako je on. To řekni ve Fontamaře. Dělejte to, co vám Berardo poradí. Jistě vás oba dnes nebo zítra pustí na svobodu a dovezou domů. Můj osud je snad jiný. Odpusť, že ti to nevysvětlím. Berardo to učiní ve Fontamaře za mne. Za prvé se musí Berardo udobřiti s Raffaelem Scarponem. Ostatní ví sám.‘

V osm hodin nám přinesli hrnec kávy. Berardo nechal přecházení a řekl dozorci:

‚Chtěl bych ihned mluvit s komisařem.‘

‚Počkej, až na tě dojde,‘ odpověděl dozorce a odešel.

Tato slova neušla Avezzanci, jenž se podíval na Berarda pln hrůzy. Neodvažoval se ho žádati o vysvětlení, ale strach ze zrady zůstal v jeho očích.

V devět hodin jsme byli po třech předvedeni před komisaře.

Berardo předstoupil a řekl:

‚Pane komisaři, jsem ochoten říci plnou pravdu.‘

‚Mluv!' nařídil muž zákona.

‚Ten balík zakázaných tiskovin v krčmě u nádraží je můj... Já jsem dal tisknout ty letáky, abych je rozdával cafonům... Velký neznámý — jsem já.'

CO TEĎ?

Neznámý, Velký neznámý byl nalezen. Byl zde.

Při zprávě, že neznámý, Velký neznámý je dopaden, sběhli se žurnalisté, fašističtí vůdcové a vysocí státní úředníci na policejní stanici, kde jsme byli uvězněni. Velký neznámý byl: cafone.

Policie ho vlastně hledala v městě, ale zůstal jí jediný obyvatel města neznám? Každý je katalogisován, orazítkován, hlídán, znám. Také radikální měšťák (radikální měšťák obzvlášť) je katalogisován, orazítkován, hlídán, znám. Ale cafoni? Kdo zná cafony? Byla snad v Italii někdy vláda, která znala cafony? A kdo by katalogisoval, razítkoval, hlídal a znal všechny cafony? Cafonů je jako much.

Tedy: Neznámý, Velký neznámý byl cafone. Vždy znovu byl vyváděn Berardo z cely, aby byl ukázán nějakému novému funkcionáři, který chtěl cafona, Velkého neznámého, vyslechnout, anebo alespoň vidět. Na noc nás rozdělili pro jistotu do tří různých cel. Ale nazejtří nás dali pro jisté výslechy zase dohromady.

Komisař chtěl vědět od Berarda mnoho. Chtěl vědět, kde je tajná tiskárna, kdo je tiskařem a zda jsou nějací spoluvinníci. Ale Berardo neodpovídal. Berardo sevřel rty mezi zuby a kousal si je do krvava na znamení, že chce pevně mlčet. Po každém výslechu vypadal hůř. Po prvním měl jen modrou skvrnu pod pravým okem, ale po příštích jsme ho skorem nemohli už poznat: rty, nos, uši a obočí ukazovaly stopy násil-

ností. On nehledě na to mlčel a neodpovídal na komisařovy otázky. Protože nemohl již rozbité rty sevříti, zaťal zuby, aby ukázal komisaři svoji pevnou vůli.

Jednoho večera jsem přišel i já k výjimečnému výslechu. Byl jsem veden do sklepa, hozen na dřevěnou lavici a uvázán s rukama na zádech koženým páskem. Pak mi bylo, jako by na mne padal ohnivý déšť, jako by má záda byla trhána a vrážen do nich oheň. Jako bych padal do nekonečné propasti... Když jsem zase přišel k sobě, viděl jsem, jak mi teče z úst krev a kape pomalu s lavice. Lízal jsem ji špičkou jazyka a polykal jsem ji; tak mě pálily dásně.

Příštího dne byl Avezzanec propuštěn.

Berardo a já jsme přišli opět do téže cely, spolu s nějakým X., který vypadal úplně jako fízl. Šeptal jsem to Berardovi do ucha, ale on odpověděl:

‚To je mi úplně jedno. Řekl jsem již všechno, co jsem měl říci.‘

Ale když jsem mu řekl, že Avezzanec je na svobodě, řekl pln radosti:

‚Konečně! Ani netušíš, jak tento mladík je pro nás cafony důležitý! Že je vysvobozen z rukou vlády, je velkým štěstím. Ale teď se musíme podívat, jak se odtud dostat... Tato hra ztrácí smysl, když trvá příliš dlouho.‘

Začíti tuto hru bylo lehké. Ukončiti ji mělo být mnohem těžší.

Když Berardo řekl komisaři, že jeho první výpověď byla míněna jenom žertem, komisař se zasmál a poslal ho zpět do cely se slovy:

‚Buď přiznáš všechno, co víš, nebo to s tebou vezme špatný konec.‘

Téhož večera měl Berardo znovu výjimečný výslech. Tyto výslechy měly do sebe něco divokého, protože se

Berardo bránil. Nedostal ránu, aby ji nevrátil. Aby mu svázali nohy a ruce, bylo třeba osmi devíti strážníků. Jednoho večera dělal, jako by se tentokrát chtěl nechat mučit bez obrany. Když se jeden z mužů pokusil omotati mu kolena provazem, vrhl se Berardo přes něj a zakousl se mu tak pevně do šíje, že ho druzí policisté museli tlouci do brady, aby ho pustil... Konečně ho přitáhli zpátky do cely; drželi ho pod rameny a za nohy a vlékli ho jako Ježíše Krista po snětí s kříže.

‚On je venku a já jsem zde,‘ řekl Berardo příštího dne. ‚Vlastně jest i on měšťák... On se teď těší ze svého života, a já stojím zde... Já zůstanu zde a nechám se za něj zavraždit... Proč nemohu všechno říci...? Všechno, co ty víš, všechno, co tušíš, a ještě k tomu věci, které nevíš a ještě méně tušíš?‘

Zajatec, o kterém jsme myslili, že je fízl, poslouchal s velkým zájmem.

Když jsme byli znovu předvedeni před komisaře, nevěděl jsem, zda Berardo učinil dobře tím, že chtěl všechno prozraditi, co slyšel od Avezzance, či zda jen zhorší naši situaci.

‚Jste ochotni ke všemu se přiznat?‘ ptal se komisař.

‚Ano,‘ odpověděl Berardo.

Komisař před něj položil leták. Byl nadepsán velkým písmem:

AŤ ŽIJE BERARDO VIOLA!

‚V těchto novinách,‘ řekl komisař, ‚v těchto tajně tištěných novinách stojí mnoho podrobností o zacházení s vámi, které policie proti vám úplným právem uplatnila ode dne vašeho zatčení... Jelikož jste ochotni ke všemu se přiznati, začněte tím, že přiznáte, jak jste tyto zprávy poslali ze své cely do novin...‘

Berardo neodpověděl.

‚V těchto novinách,' pokračoval komisař, ‚mluví se mnoho o Fontamaře.'

‚Píše se o převedení nějakého potoka... o nějaké trattuře... o otázce Fucina... o sebevraždě jakéhosi Teofila... o smrti jisté Elviry... a o podobných věcech. Je jasné, že jen nějaký Fontamařan mohl psáti tyto články. Vysvětlete, jak jste dopravili tyto články ze své cely do novin...?'

Berardo neodpověděl.

Jako hypnotisován zíral na list, který mu předložil komisař, na kterém stálo jeho jméno a jméno Elviřino a jenž byl nadepsán velkými písmeny:

AŤ ŽIJE BERARDO VIOLA!

‚Mluv konečně!' dorážel naň komisař.

‚Nemožno, pane komisaři!' odvětil Berardo zcela klidně. ‚Teď raději umřu...'

Komisař ho pobízel dále. Ale Berardo zamhouřil oči; byl v duchu již někde jinde. Nechal se odvésti zpět do cely, kde učinil poslední vůli. A přece ještě boj nebyl dobojován.

Po celou noc žádný z nás nezamhouřil oka. Berardo držel hlavu mezi pěstmi, jako by se mu chtěla rozskočit. Rozhodl se, že se dozná, pak to zavrhl, rozhodl se znova doznat, a zase to zavrhl. Vždy znovu se popadal za hlavu, aby mu nepukla. Proč musel zůstat ve vězení? Proč musel ve třiceti letech umříti ve vězení...? Pro čest...? Z přesvědčení...? Ale vždyť se nikdy nezabýval politikou...? Míjely hodiny... Berardo mluvil ke mně i sobě samému, zatím co se fízl pokoušel vyčísti mu se rtů každé slovo. Boj pokračoval:

‚Když ho zradím, je vše ztraceno. Když ho zradím,' řekl, ‚bude Fontamara navždy ztracena... Když ho

zradím, potrvá to ještě sto let, než se znovu nahodí taková příležitost. A když zemřu? Budu první cafone, který neumírá pro sebe, nýbrž pro jiného. Od těch dob, co stojí Marsica, budu první cafone, který umírá pro jiného... Pro jiné cafony... Pro sjednocení jiných cafonů... Pro jednotu cafonů...'

To byl jeho velký objev. Toto slovo mu otevřelo oči do široka. Jako by byl v cele zazářil blesk.

‚Jednota...? Co...? Jednota! Slyšel jsi již toto slovo...? Neslyšel jsem je ještě nikdy... Je to nové slovo. Jednota... To znamená solidarita, síla, svoboda. Půdu, bezplatnou půdu. Jednota... Tak jednoduchá věc. To slovo musí býti doneseno do Fontamary. Umřu-li,' řekl ke mně, ‚umřu-li, musíš donésti toto slovo do Fontamary: jednota. Musíš je dát všem, Raffaelu Scarponovi nejdříve a pak druhým, Michelu Zompovi, generálovi Baldisserovi, Pontiu Pilátovi, Antoniu Ranocchiovi, všem: jednota... Dost rozepří mezi cafony. Schází jen jedna věc: jednota... Všechno ostatní přijde samo sebou.'

To byla poslední slova, která jsem slyšel z Berardových úst.

Příštího rána nás rozloučili navždy.

Dva dny potom jsem byl předvolán ke komisaři, který byl ke mně neobyčejně přívětivý.

‚Dnes v noci Berardo Viola spáchal sebevraždu,' řekl. ‚Oběsil se ze zoufalství na okně své cely. To je jisté. Jelikož nikdo nebyl přítomen, schází zpráva svědků... Výpověď svědků je nezbytná... Budeš-li ochoten podepsati protokol, v kterém potvrzuješ, že se Berardo Viola oběsil, budeš ještě dnes volný...'

Když jsem slyšel, že Berardo Viola byl zavražděn, rozplakal jsem se...

Komisař napsal svědeckou výpověď a já jsem ji slepě podepsal.

Pak jsem byl doveden do kanceláře plukovníka policie.

‚Byl jsi přítelem zemřelého Berarda Violy?' tázal se mne.

‚Ano, pane.'

‚Potvrzuješ, že mrtvý měl vždy sebevražedné úmysly?'

‚Ano, pane.'

‚Potvrzuješ, že se ke konci mrtvý velice trápil pro nešťastnou lásku?'

‚Ano, pane.'

‚Potvrzuješ, že mrtvý byl s tebou ve stejné cele a že využil tvého spánku k tomu, aby se oběsil na okenní mříži?'

‚Ano, pane.'

Dal mi podepsat protokol a řekl mi, abych šel.

Pak jsem byl odveden do justičního paláce, do kanceláře nějakého soudce.

‚Byl jsi přítelem zemřelého Berarda Violy?' tázal se mne soudce.

‚Ano, pane.'

‚Potvrzuješ, že mrtvý měl vždy sebevražedné úmysly?'

‚Ano, pane.'

‚Potvrzuješ, že se ke konci mrtvý velice trápil pro nešťastnou lásku?'

‚Ano, pane.'

‚Potvrzuješ, že mrtvý byl s tebou ve stejné cele a že využil tvého spánku k tomu, aby se oběsil na okenní mříži?'

‚Ano, pane.'

Také on mi dal podepsat protokol a řekl, abych odešel.

V poledne mě pustili na svobodu, doprovodili na

nádraží a posadili do vlaku s přímou jízdenkou do Fontamary.

Ostatek bude vypravovat můj otec."

„Když můj syn přišel do Fontamary, slyšeli jsme již největší díl toho, co měl vyprávět, od Velkého neznámého.

Můj syn přišel právě v okamžik, když jsme byli seskupeni kolem ‚kamene' a jiného materiálu, který nám dal Velký neznámý k výrobě cafonských novin (prvních novin pro cafony). Bylo nás asi patnáct. ‚Kámen' ležel v dřevěné kasetě, která měla pod víkem bílou tabuli, tak zvanou litografickou desku, a malou zásuvku s kyselinami a speciálním inkoustem, kterým se na bílé desce mohl tisknout každý rukou psaný arch v libovolném množství.

Položili jsme ‚kámen' na Sorcaneřin stůl, který jsme postavili uprostřed silnice. Stáli jsme kolem něho a diskutovali o novinách, které jsme chtěli tisknout. Bylo nás — jak jsem již řekl — asi patnáct.

Byl tu hrdina od Porta Pia, který měl nejčitelnější písmo a měl noviny psáti, byl tu generál Baldissera, který se vyznal v mluvnici; byl tu Raffaele Scarpone, kterému vysvětlil Velký neznámý všechno, co se týkalo techniky. Mimo to byli ještě přítomni Antonio Bracciola, Pasquale Cipolla, Ciro Cironda, Vincenzo Scorza, Giacinto Barletta, Giovanni Testone, Jacobo Losurdo, Quintilianus Gasparone, Venerdi Santo, Anacleto, krejčí, Alberto Saccone, Michele Zompa, pak ještě já a Sorcanerová.

První diskuse se rozvinula o titulu novin.

Hrdina od Porta Pia chtěl titul, jakých používají v městě: Il Messaggero, La Tribuna, nebo něco podobného. Ale Raffaele Scarpone, který zdědil Berardův způsob, ho umlčel...

‚Naše noviny jsou noviny cafonské... první noviny cafonů... Nechceme nic napodobovat. Před našimi novinami nevyšly žádné jiné!' rozhodl Scarpone.

Michele Zompa navrhl dobrý, mnohoslibný titul: Pravda.

Ale Scarpone nad tím ohrnoval nos.

‚Pravda? Kdo zná pravdu?' řekl.

‚Neznáme ji, ale chceme ji hledat,' odpověděl Michele.

‚A když ji najdeš,' vysmíval se mu Scarpone, ‚ohřeješ si na ní polévku?'

To byl teď jeho způsob diskutování.

Generál Baldissera měl také dobrou myšlenku:

‚Spravedlnost.'

‚Ty ses zbláznil,' křičel naň Scarpone, ‚když je spravedlnost vždy proti nám?'

Aby se rozumělo této námitce, je nutno vědět, že nám spravedlnost a karabiniéři znamenali totéž. Mít co dělat se spravedlností znamenalo u nás mít co dělat s karabiniéry. Stát ve službách spravedlnosti znamenalo býti vyzvědačem a zástupcem karabiniérů.

‚Ale já myslím pravou spravedlnost,' odvětil starý švec uražen. ‚Spravedlnost pro všechny.'

‚Tu najdeš v ráji,' rozhodl Raffaele Scarpone.

Co se na to dalo odpověděti?

Sorcanerová navrhla titul:

‚Pozoun cafonů...!'

Ale nikdo se nezabýval jejím návrhem.

‚Co máme dělat?' řekl Scarpone.

‚Máme dělat titul,' odvětil hrdina. ‚Učiň ty návrh...'

‚Učinil jsem již svůj návrh: ‚Co máme dělat?' opakoval Scarpone.

Když jsme po dlouhém diskutování pochopili, že Scarpone navrhuje za titul pro noviny otázku ‚Co máme dělat?', podívali jsme se na sebe udiveně.

‚Ale to přece není titul!' namítl ihned hrdina. ‚To přece není titul. Potřebujeme titul. Titul, který můžeme nahoře napsati na noviny, rozumíš...? Krásným písmem, rozumíš?'

‚To právě napíšeš krásným písmem do záhlaví novin. ‚Co máme dělat?' odvětil Scarpone, ‚a pak to bude titul...'

‚Ale titul k smíchu,' odporoval ještě jednou hrdina. ‚Když se dostane kopie našich novin do Říma, každý, kdo ji uvidí, se zasměje.'

Raffaele Scarpone se rozzuřil. Noviny se musí stát novinami pro cafony, prvními novinami cafonů, od cafonů, pro cafony... Vše, co si o tom v Římě myslí, je nám zcela jedno.'

Baldissera dal Scarponovi za pravdu. Tak byl jeho návrh přijat.

Když začal hrdina psát titul s nechutí, vrhla se diskuse na první článek. Michele Zompa navrhoval:

‚První článek se musí jmenovat: ‚Zavraždili Berarda Violu.' Tím budou zajisté všichni uspokojeni.'

Scarpone byl srozuměn, ale navrhl dodatek:

‚Zavraždili Berarda Violu. Co máme dělat?'

‚Co máme dělat? máme již jako hlavičku novin,' řekl Michele.

‚To nestačí,' pokračoval Scarpone. ‚Musí se to opakovati... Když se to nebude opakovati, nestojí to za nic... Musí se to zdůraznit... Co máme dělat? V každém článku se musí opakovat: Vzali nám vodu, co máme dělat? Rozumíte? Farář se zdráhá pohřbít naše mrtvé, co máme dělat? Znásilňují ve jménu zákona naše ženy, co máme dělat...? Don Circostanza je mrcha, co máme dělat...?'

Tu porozuměli pojednou všichni Scarponovu návrhu.

Jiná malá diskuse se rozvinula pro Berardovo jméno.

Baldissera myslil, že se musí Viola psáti s dvojitým ‚l', ale Michele Zompa stál na tom, že jedno ‚l' stačí... Konečně řekl hrdina, že to napíše tak, že nikdo nebude věděti, jde-li o jedno, či o dvě ‚l', a tím byla skončena diskuse o této věci. Když jsem viděl, že už je všechno smluveno, šel jsem domů, abych poseděl trochu se svým synem na slunci. Vždyť jsem myslel, že jsem ho ztratil, a nyní jsem ho znova našel...

Pozdě večer přišel ještě Scarpone s balíkem třicíti výtisků novin ke mně. Měl jsem jíti s novinami do San Benedetta — kde jsem měl mnoho známých — a noviny rozdati. Druhého dne to chtěli udělati jiní cafoni v jiných sousedních vesnicích právě tak. Celkem bylo vyrobeno pět set kopií.

V San Benedettu bydlela rodina mého přítele a usnesli jsme se, že tam půjdeme všichni tři, abychom oslavili propuštění mého syna. To byla naše záchrana.

Vydali jsme se odpoledne příštího dne na cestu. Za půl hodiny jsem měl noviny rozdány. Večeřeli jsme v San Benedettu a asi v devět hodin jsme se vydali na cestu domů. Na poloviční cestě jsme slyšeli z dálky rány z moždířů.

‚Jaká je dnes slavnost?' ptal jsem se své ženy, abych se dověděl, z které vsi přicházejí ty výstřely.

Dalo se těžko říci, jaký byl svátek. San Luigi již minul a svaté Anny ještě nebylo.

Jak jsme pokračovali v cestě, výstřely se množily.

‚Dalo by se myslet, že výstřely přicházejí z Fontamary,' podotkl jsem.

Vtom jel kolem nás vůz z Manaforna; přijížděl směrem od krajského města.

‚Hej, Fontamařané,' volal na nás kočí, aniž zastavil, ‚ve Fontamaře je válka...'

‚Válka...? Proč válka...?' ptali jsme se mezi sebou.

‚Válka mezi Fontamařany...? Nemožno!' řekli jsme si ihned.

‚Válka Impresaria proti Fontamaře...? Ale proč?'

Čas od času výstřely přestaly, ale pak byly tím hustší a prudší. Na dalším pochodu jsme poznali, že výstřely přicházejí z Fontamary a že jde o výstřely z pušek.

‚Co máme dělat?' ptali jsme se navzájem.

Byla to Scarponova otázka: ‚*Co máme dělat?*' Ale otázka byla prostší než odpověď.

A tak jsme šli dále svou cestou.

Na rozcestí mezi Pescinou a Fontamarou jsme narazili na Pasquala Cipollu.

‚Kam chcete...? Do Fontamary...?' volal na nás a pokračoval v cestě do Pescina. Běželi jsme za ním.

‚Ale co se stalo ve Fontamaře?' křičel jsem. ‚Proč ty výstřely?'

‚Válka, válka...,' odpověděl Cipolla, ‚válka proti cafonům... proti novinám...'

‚A co dělají ostatní?' ptal jsem se já.

‚Kdo mohl, ukryl se... Kdo mohl, utekl...,' odpověděl Cipolla, aniž se zastavil.

‚Unikl jim Scarpone?' ptal se můj syn.

‚Ať odpočívá v pokoji,' odpověděl Cipolla a pokřižoval se.

‚Unikl jim Venerdi Santo?'

‚Nechť odpočívá v pokoji,' odpověděl Cipolla a pokřižoval se.

‚A Pontius Pilatus?' ptal jsem se já.

‚Utekl do hor.'

‚A Michele Zompa?'

‚Utekl směrem k Ortoně.'

‚A generál Baldissera?'

‚Nechť odpočívá v pokoji.'

‚A kdo z ostatních jest ještě mrtev?‘

Slyšeli jsme z dálky dusot koní, který se blížil.

To mohli býti karabiniéři z Pesciny, kteří spěchali do Fontamary.

Utekli jsme do polí. Ve tmě jsme ztratili Pasquala Cipollu s očí.

Již jsme o něm neslyšeli.

Také o ostatních jsme neslyšeli, ani o těch, kteří zemřeli, ani o těch, kteří se zachránili. Ani o svém domě, ani o své půdě.

Tak jsme zde.

S pomocí Velkého neznámého jsme se dostali sem do zahraničí. Ale je jasné, že zde zůstat nemůžeme.

Co máme dělat?

Po tolika námahách a tolika bojích, tolika slzách a tolika ranách, krvi, nenávisti a zoufalství:

CO MÁME DĚLAT?

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA BRNO

Ignazio Silone

FONTAMARA

Román. Vydalo roku 1947 Dělnické nakladatelství v Praze II, Hybernská ul. 7, jako 2. svazek Spisů Ignazia Silone, v autorisovaném překladu V. Saluse, za redakce profesora Karla Krause, v úpravě A. Chlebečka, s linorytovou obálkou a čtyřmi dřevoryty Ferdiše Duši, s vazbou podle návrhu Jiřího Schuberta. III. vydání vytiskl „Cíl“ v Praze II v nákladu 5.500 výtisků. Cena 60·— Kčs.